

DET TEOLOGISKE
MENIGHETSAKULTET

Prestebarn, oppvekst og gudstro – en studie av prestebarns forhold til foreldre og til Gud

Ane Thorp Steinsvåg

Veileder

Professor Sverre Dag Mogstad

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved

Det teologiske Menighetsfakultet og er godkjent som del av denne utdanningen

Det teologiske Menighetsfakultet 2016, vårsemesteret

AVH505: Masteravhandling (30 ECTS)

Erfaringsbasert master i KRLE/Religion og etikk

Sammendrag

Denne oppgaven har fått tittelen «Prestebarn, oppvekst og gudstro – en studie av prestebarns forhold til foreldre og til Gud». Studien har som hensikt å undersøke prestebarns oppvekst og gudstro. Gjennom kvalitativt forskningsintervju har fem barn av prester fortalt sin livshistorie, med hovedfokus på deres forhold til foreldre og til Gud. Oppgaven gir også en beskrivelse av disse informantenes religiøse praksis i oppveksten, samt deres muligheter for religiøs undring. Problemstillingen tar utgangspunkt i hvordan prestebarna presenterer egen oppvekst, og søker også å undersøke hvilke sammenhenger det kan være mellom barnas forhold til foreldrene og til Gud. Ana-Maria Rizzutos religionspsykologiske teori har som hensikt å utforske hvor menneskers gudsforestillinger kommer fra, samt hva som påvirker den videre utviklingen av disse. Hennes teori danner utgangspunktet for denne empirien. Oppgaven presenterer også tilknytningsteorier i et bredere perspektiv og diskuterer disse i lys av samtale med de fem prestebarna. På bakgrunn av nevnte metode og teori, kommer det i dette arbeidet tydelig fram at det er klare sammenhenger mellom foreldrerelasjon og gudsrelasjon. Ettersom studien er basert på et relativt beskjedent materiale vil det ikke være mulig å trekke brede konklusjoner, men går man inn i den enkelte livshistorie vil man finne flere eksempler på at Gud først og fremst formes innad i familien. Videre kommer det tydelig fram i livsfortellingene at foreldreforhold kan overføres til gudsforhold, både i indre og ytre beskrivelser av Gud, samt den enkeltes forhold til foreldre og Gud gjennom livet som helhet.

Takk

Det er mange som fortjener takk for at dette forskningsarbeidet har blitt en realitet.

Hans Kristian; takk for at du har tatt deg av hus og heim, for at du tålmodig har lyttet i alle de stunder jeg har hatt behov for å lufte tankene og for at du har gitt meg tid og rom til å jobbe fokusert, vel vitende om at alt «går på skinner» hjemme. Takk til **Tuva, Tilde** og **Simon**; for at dere har godtatt å ha en til tider fraværende mor og for at dere har sagt tydelig fra når det har vært nok. Takk til **mamma, pappa**, og «**svigers**»; for god tro på meg og kontinuerlig støtte underveis. Takk til mine tre **søstre** og tre **svigersøstre**; for at jeg har fått diskutert og luftet tanker med dere, spesielt i oppstarten av arbeidet. En varm takk til min veileder, professor **Sverre Dag Mogstad**; først og fremst for din raske mailkorrespondanse, dine ærlige og oppriktige meninger og genuine tro på arbeidet mitt, men også takk for at du har introdusert meg for Ana-Maria Rizzutos spennende forskning. Takk til **Oslo** og **Sør-Hålogaland bispedømmekontor** for nødvendig hjelp i rekrutteringsarbeidet. Takk også til **Gry Stålsett** for tips til utfyllende teori. Stor takk til **Øystein** for ditt årvåkne blikk, påpasselige kommentarer og for din tid og lyst til å korrekturlese. En ydmyk takk går selvsagt til mine fem **informanter**; takk for at dere raust og ærlig har delt med meg deres livshistorier om oppvekst, tro, utfordringer og gleder. Denne studien hadde ikke vært mulig å gjennomføre uten deres vilje til å bidra. Jeg håper jeg har skildret deres historier med verdighet og respekt.

Tusen takk!

Ane Thorp Steinsvåg

Hamarøy, mai 2016

Innhold

Sammendrag	i
Takk	ii
1.0 Innledning.....	3
1.1 Et lite tilbakeblikk	3
1.2 Presentasjon av tema – prestebarn og tro.....	4
1.3 Forskningsoversikt.....	5
1.4 Problemstilling.....	5
1.5 Analyseenhet.....	6
1.6 Disposisjon.....	7
2.0 Teori.....	8
2.1 Hvorfor religionspsykologi?.....	8
2.2 Hva er religion?.....	9
2.3 Religion – en begrensende illusjon eller objektrepresentasjon?	10
2.4 Representasjon.....	11
2.5 Indre representasjoner, emosjoner og overføring.....	11
2.6 Tilknytningsteori.....	12
2.7 Tilknytning mellom mennesker og Gud	13
2.8 Freud og brødrene Schjelderup.....	15
2.9 Rizzutos metode og teori.....	16
2.10 Rizzutos gudsrepresentasjon.....	17
2.11 Gudsrepresentasjon i lys av kronologien	18
2.12 Den tidelte teori	19
2.13 Å være barn av en prest	21
2.14 Oppsummering og operasjonalisering	22
3.0 Metode	23
3.1 Prestebarnet som informant	23
3.2 Den kvalitative forskningssamtalen	24
3.3 Forkunnskaper om temaet	24
3.4 Målet med forskningsarbeidet	25
3.5 Hvorfor denne metode?	25
3.6 Utvikling av intervjuguide.....	26
3.7 Valg av informanter og prosedyre.....	27
3.8 Datainnsamlingsfasen	29
3.9 Informert samtykke og anonymisering	31

3.10	Transkribering.....	32
3.11	Analyse av data.....	33
3.12	Studiens validitet og reliabilitet.....	34
4.0	Analyse	35
4.1	Del 1 – En tematisk framstilling.....	35
4.1.1	«Prestebarn drikker ikke alkohol».....	35
4.1.2	«Vi var alltid veldig godt oppdratt».....	37
4.1.3	«Far er til for menigheten»	38
4.1.4	«No child arrives at the “house of God” without his pet God under his arm»	43
4.1.5	«Jesus måtte fise, han òg»	48
4.1.6	«Kjære Gud. Fra i dag av er jeg ateist».....	51
4.2	Del 2 – En holistisk framstilling.....	55
4.2.1	Nærhet og distanse i Ståles forhold til foreldre og til Gud.....	55
4.2.2	Kommunikasjonssvikt i Annas forhold til foreldre og til Gud	58
4.2.3	Konfliktskye forhold hos Harald	60
4.2.4	Hannes ambivalens.....	61
4.2.5	Skyld og skam i Rogers relasjoner	63
5.0	Diskusjon	65
5.1	Funn i lys av Rizzutos teori	66
5.2	Funn i lys av annen relevant forskning – Sigmund Harbo og Cameron Lee	69
6.0	Avslutning.....	72
6.1	Oppsummering.....	72
6.2	Videre forskning	74
6.3	Avsluttende ord	74
	Litteraturliste.....	75
	Vedlegg 1	77
	Vedlegg 2	80
	Vedlegg 3.....	81

1.0 Innledning

1.1 Et lite tilbakeblikk

Det er adventstid i 1996 og prestefamilien på seks skal til å forberede sin andre jul i den store, hvitmalte prestegården på Presteid i Hamarøy. Den kjente dikteren Knut Hamsun, som har trådt sine barnsben i de samme områdene, skriver i novellen «Et spøkelse» fra 1903: «Prestegården lå overmåte vakkert til, like ved havstrømmen Glimma, en bred og storstenet strøm hvorfra brusset lød natt og dag, natt og dag». Denne kvelden snør det, og brusset fra Glimma er ikke like påfallende som på vanlige vinterdager.

Eldstedattera i huset er ute sammen med noen venner når den ene, litt eldre kameraten, spør om hun har sett filmen *Søndagsengler*. Hun nøler, tenker etter, men kan ikke erindre at tittelen høres videre kjent ut. Ikke vet hun at kameraten allerede har pakket filmen inn i juledekorert innpakningspapir, med sløyfebånd og håndskrevet kort. Snart ligger den under treet sammen med de andre presangene, og snart skal den spilles av og spoles tilbake, for så å spilles av, igjen og igjen.

Helt siden jeg så filmen *Søndagsengler* (Nesheim 1996) for første gang har jeg hatt en fascinasjon for prestebarn, deres rolle i samfunnet, søken etter identitet og det å tørre å ta egne valg. Som prestedatter selv, i et lite, men trygt og nært samfunn, har jeg vokst opp med merkelappen utenpå. Jeg har blitt omtalt som dattera til presten, av og til i skyggen av min far, og ikke rent sjelden har jeg opplevd at menneskers antakelser om meg, min bakgrunn og ikke minst min tro, slettes ikke stemmer overens med virkeligheten, men likevel har vært med å plassere meg i bås. Da er det kanskje ikke så rart at jeg kjente meg igjen i *Søndagsengler* og i hovedpersonen Marias utfordringer i hverdagslivet. Det var godt å se at vi var flere om de samme opplevelsene.

I dag, nesten 20 år senere, har fascinasjonen utviklet seg, interessefeltet er blitt bredere og min kunnskap på området har økt. Ikke minst har jeg blitt kjent med meg selv, både som et barn av mine foreldre, men også det som betyr noe for meg uavhengig denne merkelappen. Men det hele startet altså jula 1996 med en sirlig innpakket VHS.

1.2 Presentasjon av tema – prestebarn og tro

Dette er ikke en studie av meg selv og min bakgrunn, likevel er det altså mine personlige erfaringer som danner utgangspunktet for nysgjerrigheten på dette området. I likhet med andre barn, vokser prestebarn opp i en større kontekst utenfor dem selv. Det er kanskje ingen selvfølge at prestebarn skiller seg fra andre barn, noe de i utgangspunktet heller ikke nødvendigvis gjør. Men i relasjon til andre, også utenfor prestegårdens fire vegger, møter en mennesker med blanke ark og et åpent sinn. Som prestebarn opplevde jeg altså at det var vanskelig å farge mitt eget ark. Det var allerede kludret på fra før. Noen hadde begynt på tegningen min, og jeg måtte velge om jeg ville fortsette på dette kunstverket av et liv eller omtegne det. Hva om jeg ikke innfridde forventningene jeg ble møtt med? Var det rom for å gå egne veier? Hva trodde *jeg* på? Hva preget *mine* forestillinger av denne guden min far hadde en så tydelig relasjon til, og som andre antok at også jeg forholdt meg aktiv til?

Interessefeltet er bredt; fra samfunnets forventninger til prestebarn, til prestebarns egen identitetsdannelse, både når det gjelder religiøs identitet eller identitet generelt. Jeg har avgrenset det til å omhandle prestebarns relasjoner til foreldrene, samt deres utvikling av gudsforestillinger og tro. Finnes det noen sammenhenger mellom foreldrerelasjon og gudsrelasjon? Og hva har styrket og svekket prestebarns tro?

Dette forskningsarbeidet kan bidra med å skildre et utvalg prestebarns erfaringer med det å vokse opp i en prestegård, eller i et vanlig rekkehus i storbyen for den saks skyld. I tillegg vil oppgaven kunne gi svar på disse informantenes muligheter for å ta et selvstendig valg angående sin egen tro og egne gudsforestillinger. Oppgaven presenterer og diskuterer også sammenhenger mellom barnas forhold til foreldrene og barnas gudsforhold i oppvekst og voksenlivet. Denne oppgaven har ikke som hensikt å finne en felles oppskrift på hvordan barn av prester bør oppdras eller behandles. Ønsker du råd for dette kan du blant annet lese i Barnabas Pipers veiledende framstilling av hvordan man bør forholde seg til prestebarn i hans redegjørelse for «Seven Rules for When You Meet a PK» i boka *The Pastor's Kid. Finding Your Own Faith and Identity* (2014). Denne studien er heller ikke et bidrag i forskningen på generell identitetsdannelse.

Forskningsprosjektet er viktig som et bidrag til å utforske og undersøke hvor gudsforestillinger og tro begynner hos barn der troen allerede utgjør en signifikant betydning i barnets primærrelasjoner. I tillegg gir denne studien et innblikk i foreldrerelasjoner så vel som gudsrelasjoner, og søker også å finne eventuelle sammenhenger mellom disse to. Studien er

også en bidragsyter innenfor religionspsykologiens felt med fokus på hvordan tro dannes og utvikles på et mer generelt grunnlag.

1.3 Forskningsoversikt

Det skal visstnok tidligere ha vært gjennomført studier på prestefruens rolle, muligens i Danmark, og et raskt søk på Oria indikerer at også misjonærbarn har vært forskningsobjekter i flere forskningsarbeider. Så vidt meg bekjent er det i Norge ikke gjort videre studier på barn av prester. Det som kanskje ligger nærmest denne studien rent tematisk, er Sigmund Harbos avhandlingsarbeid fra 1987. Han forsket på barndomserfaringer og voksentro blant norske høgskolestudenter, og hadde gjennom sitt religionspsykologiske perspektiv som hensikt å undersøke «hvilke faktorer som påvirker individuell religiøsitet i *vid* forstand og (...) å se på hvilke som er medvirkende når kriteriet *begrenses* til samsvar og avvik i forhold til foreldrene som troende og ikke-troende» (Harbo 1989, s. 50). Således er det flere likheter mellom hans arbeid og mitt, men denne studien skiller seg fra Harbos på flere områder. Først og fremst tar denne studien utgangspunkt i prestebarn. For det andre har jeg primært basert forskningen min på Ana-Maria Rizzutos teori om gudsrepresentasjon, og ikke Festinger og Sundén som danner Harbos teoretiske perspektiv. I tillegg tar Harbos forskning utgangspunkt i et særdeles omfattende kvantitativt materiale, og kommer således i sterk kontrast til denne langt mer beskjedne studien.

I USA er det derimot gjort flere større studier på prestebarn, eller PKs (Pastors' Kids), som det der går under betegnelsen som. Her kan Cameron Lee nevnes som en av pionerne.

Både Harbos og Lees studier har vært viktige i denne sammenheng, først og fremst i oppstarten ved dette arbeidet. Lees bok *PK. Helping Pastors' Kids Through Their Identity Crisis* (1992) ble av undertegnede lest med stor entusiasme våren 2015 og gav meg forståelse av at forskning på prestebarn er mangelfullt, og dermed også nødvendig. Harbos avhandling har vist meg at det er mulig å måle religiøsitet ut fra religiøs praksis, noe som etter hvert ble et naturlig utgangspunkt for meg i intervjusamtalen.

1.4 Problemstilling

Å begrense fokus i denne studien har vært en krevende, men svært nødvendig oppgave. Som allerede nevnt er interessefeltet mitt stort, og det er mye interessant som kunne og burde bli

undersøkt når det gjelder prestebarn. I arbeidet med formuleringen av problemstillingen er det hovedsakelig to hovedområder som har vært av essensiell interesse: 1) Jeg har hele tiden vært tydelig interessert i barn av prester og deres oppvekst. 2) Det har også vært en gjennomgående interesse fra min side knyttet til prestebarns trosstandpunkt. Med disse to fokusområdene skulle det altså være mulig å konstruere en problemstilling som kombinerer de to. Likevel vil et slikt tema ikke være avgrensende nok for en relativt beskjeden masteroppgave. Skulle jeg ta utgangspunkt i prestebarnas erfaringer med forventninger fra samfunnet, venner, familie, menigheten og andre, for så å undersøke om disse forventningene har hatt betydning for deres religiøse ståsted i voksen alder? Eller ville det være mer hensiktsmessig å rette fokus mot hva som motiverer prestebarnas religiøse identitet som voksen? Kunne det være mulig å undersøke foreldrerelasjonen som utgangspunkt for tro i dag?

Etter å ha blitt introdusert for arbeidet til psykoanalytikeren Ana-Maria Rizzutos empiriske arbeid knyttet til foreldreforhold og gudsrepresentasjon, forstod jeg raskt at hennes studie kunne være både relevant og interessant i denne sammenheng. Dermed kom jeg fram til følgende formulering av problemstillingen:

Hvordan presenterer prestebarn egen oppvekst, og hvilke sammenhenger kan det være mellom barnas forhold til foreldrene og til Gud?

Problemstillingen tar utgangspunkt i en generell forståelse av begrepet oppvekst, der fokus primært har vært på religiøs praksis i hjemmet, så vel som utenfor hjemmet. I tillegg er den enkeltes forhold til foreldre primært, men også søsken og eventuelle andre av betydning for sosialiseringen, sentrale elementer her. Ettersom prestebarna alle har en del til felles hva oppvekst angår, som for eksempel fysiske forhold, økonomi, religiøs og kulturell bakgrunn og lignende, er altså fokuset i denne studien avgrenset til å omhandle religiøs praksis (og undring) samt forhold til foreldre og til Gud. Jeg har dessuten valgt å ta utgangspunkt i gudsforhold når jeg skal undersøke informantenes tro.

1.5 Analyseenheter

Prestebarn er altså forskningsobjektet i denne studien. Jeg har intervjuet fem prestebarn, der alle er under 50 år og den yngste i slutten av 20-årene. Begge kjønn er representert, uten at dette har vært en variabel av betydning i denne studien. For å bevare deres anonymitet på best mulig vis har jeg gitt dem pseudonymer. Vi møter altså her Ståle, Anna, Harald, Hanne og Roger. Jeg har valgt å utelate en spesifisering av hvem som kommer fra hvor, så vi får altså ikke vite hvem

som er oppvokst i bygd og hvem som kommer fra by (stedsnavn er selvsagt utelatt). Geografisk plassering i Norge forøvrig er heller ikke av betydning for undersøkelsens funn, selv om det helt sikkert kunne vært gjort interessante observasjoner også på det området. Dermed har jeg heller ikke tatt dette med i beskrivelsen av informantene. Alderen på den enkelte er også unntatt offentligheten ettersom det ikke har vært av vesentlig betydning for resultatene, slik jeg har vurdert det. Fire av informantene har fedre som er prest, mens det i Ståles tilfelle er mor som er ansatt i kirka.

1.6 Disposisjon

Oppgaven er bygd opp etter et klassisk oppsett for kvalitativt forskningsarbeid der resultatet er basert på forskningssamtalen som metode, og en analyse av dette. Dermed følger en innføring i teori i etterkant av innledningskapittelet. Her har jeg sett det som mest hensiktsmessig å begynne med å plassere studien i en religionspsykologisk kontekst. Videre redegjøres det for noen sentrale begreper, deriblant *religion* og *objektrepresentasjon*. Underveis i oppgaven benyttes begrepene gudsrepresentasjon, gudsforståelse og gudsbilde om hverandre, men sikter til samme betydning. Dernest gir jeg ei innføring i tilknytningsteorier, hovedsakelig basert på artikkelen til Kari Halstensen, en av bidragsyterne i innføringsboka *Religionspsykologi* (Danbolt (red.) 2014). Også i underkapittelet om tilknytning mellom mennesker og Gud, bruker jeg primært Halstensen, før jeg etter hvert redegjør for Freud gjennom Engedals artikkel i samme bok. Så er det på sin plass med en grundig gjennomgang av hovedtrekkene i Rizzutos teori, før jeg til slutt trekker inn noen hypoteser relatert til det å være prestebarn. Her tar jeg utgangspunkt i det omfattende arbeidet på området til forsker og doktor Cameron Lee.

Metodekapittelet har som hensikt å redegjøre for den fullstendige, men omfattende, prosessen det har vært å samle inn data. Her inngår en komplett utgreiing av planlegging, innhenting og vurdering av materialet. Dette for å gi en fullverdig innsikt i prosessene rundt innsamlingsfasen, samt støtte opp under studiens reliabilitet.

Analysen framstilles gjennom to hoveddeler. I første del har jeg tilsiktet en tematisk framstilling av de beskrivelsene prestebarna har lagt fram for meg. Her har jeg slått sammen noen av spørsmålene fra intervjuguiden slik at de til sammen utgjør en mer helhetlig tematisk presentasjon. I del to gjør jeg en ny vri. Der har jeg valgt å ta for meg hver og en av informantene om gangen, først og fremst for å få en sammenhengende og holistisk framstilling av utviklingen

av foreldre- og gudsforhold hos den enkelte. Dermed går jeg her over til en tematisk analyse innad de respektive livshistoriene.

I drøftingskapittelet trekker jeg inn Rizzutos metode, som jeg har valgt å kalle «den tidelte teori», dette til tross for at jeg selv kun forholder meg til syv av de ti punktene. Her sammenligner og diskuterer jeg de samlede funnene både i lys av hverandre, samt i et større forskningsperspektiv. Til slutt trekker jeg også inn Harbo og Lees forskning, og diskuterer mine funn i lys av deres teorier.

I det siste kapittelet gjør jeg et forsøk på å oppsummere og konkludere, samt antyde videre forskning, før de avsluttende ordene får avrunde forskningsoppgaven som helhet.

Selv om oppgavens disposisjon gir inntrykk av å inneholde flere separate kapitler, går de selvsagt alle inn i hverandre som en naturlig sammenvevd tekst. Dermed vil kapitlenes funksjon begrenses om de ikke leses i lys av oppgavens helhet.

2.0 Teori

2.1 Hvorfor religionspsykologi?

Begrepet religionspsykologi tar utgangspunkt i kombinasjonen mellom psykologi og religion, og forklarer religion som «noe sentralt i menneskers erfaringsverden» (Danbolt 2014, s. 17). Ved å ta i bruk ulike psykologiske teorier og metoder studerer man tro og livssyn gjennom erfaring, atferd og funksjon. «Religionspsykologien interesserer seg for hvordan ulike former for personlig tro og livssynsengasjement utvikler seg og kommer til uttrykk – og aller mest for hvilke funksjoner dette har for individer og grupper» (ibid., s. 18). Religionspsykologi står dermed sentralt som en viktig forklaringsfaktor av menneskelivet i en verden der religion har en naturlig plass.

I denne sammenheng vil det være relevant å se på de religiøse erfaringene den enkelte informant har, hvordan disse kan ha preget deres oppvekst og religiøse identitet, samt hvilken funksjon religion har i livet deres. «Funksjon» har her en utvidet betydning, og angår alt fra hverdagslig praksis, til svar på de mer substansielle og eksistensielle spørsmål. For å forstå utviklingen av «personlig tro og livssynsengasjement» (sitert over) har jeg valgt å gå veien via religiøs praksis i barndom og oppvekst, og delvis også i voksen alder. For å avgrense fokus i denne sammenheng, og for å snevre inn tolkningen av «personlig tro», tar jeg som nevnt

innledningsvis utgangspunkt i den enkelte informants gudsbilde og hvordan dette formes og utvikles gjennom livserfaring og sammen med andre mennesker.

2.2 Hva er religion?

Opp gjennom tiden er religion forsøkt definert på ulikt vis. Danbolt (2014, s. 20) tar utgangspunkt i den mulige opprinnelsen til ordet, det latinske verbet *legare*, som betyr å knytte sammen eller å forene. Prefikset *re* kan dermed indikere at noe som har vært sammen har blitt adskilt og nå forsøker å knyttes sammen igjen (av engelske *re-connect*). Dette ser vi også er sentralt innen religion; mennesker kommer sammen med andre mennesker, og med Gud.

Den amerikanske sosiologen Milton Yinger definerer religion som «et system av trosforestillinger og praksisformer som menneskene får hjelp av til å kjempe med de dypeste problemene i menneskelivet» (Yinger i Heiene et al. 2008, s. 13). Gjennom religion kan mennesket finne svar på de store spørsmål i livet. Dette forteller noe om hva religion kan bidra med for mennesker, altså hvilken *funksjon* religion har. Yinger forsøker å forklare hva religion gjør for mennesket, og derfor kalles dette en *funksjonell* religionsdefinisjon. Den tyske teologen Rudolf Otto tok på sin side utgangspunkt i møtet med det hellige da han forsøkte å definere religion. Det hellige skiller seg fra det profane da det opptrer annerledes og har tilknytning til en oversanselig virkelighet (ibid. s. 14). Dermed fungerer denne religionsdefinisjonen som et svar på hva religion *er*, snarere enn hva det gjør for mennesket. En slik definisjon kalles en *substansiell* religionsdefinisjon.

Rizzuto på sin side viser til antropologen Melford E. Spiro når hun skal definere begrepet, og forklarer dermed religion som «an institution consisting of culturally patterned interactions with culturally postulated superhuman beings» (Spiro i Rizzuto 1979, s. 3). I hennes arbeid er de nevnte «superhuman beings» guddommen slik den oppleves og beskrives av de som tror og ikke tror på denne. Hennes forståelse av hvem og hva Gud er, tar først og fremst utgangspunkt i det enkelte menneskets beskrivelse av det personlige møte med denne, deretter det institusjonelle møte med Gud gjennom religiøst møtested, ritualer, symbolikk og lignende. Rizzuto tar ikke sikte på å gi en teologisk forklaring eller framstilling av Gud, noe heller ikke denne oppgaven gjør. Det er altså det enkelte menneskets forståelse av Gud som er sentralt.

I dette forskningsarbeidet har jeg tatt utgangspunkt i deler av Rizzutos arbeid og forsøkt å undersøke prestebarns forståelse av religion. Det har jeg gjort på bakgrunn av deres erfaringer og opplevelser av hvordan troen fungerer. I dette bakteppet er også vevd inn deres forståelse av

hva troen innebærer. Inspirert av Rizzuto, prøver dette arbeidet likeledes å finne ut hvem Gud er for disse informantene rent personlig. I denne forbindelse settes et visst fokus på hva som preger deres bilde og deres forståelse av denne gudeskikkelsen, slik dette har vokst fram gjennom egne erfaringer og opplevelser. Hvordan gudsbildet deres blir dannet belyses i tillegg på basis av primærrelasjonen og en videre sosial kontekst.

2.3 Religion – en begrensende illusjon eller objektrepresentasjon?

For å tilnærme oss Rizzutos forståelse av religion som sosialt og relasjonelt tilegnet, må man innom Sigmund Freud (1856-1939). I følge Freud kan religion forstås som «en illusjon og uttrykk for umodne (regressive) forsvarsmekanismer. Han hevdet at Gud ikke er noe mer enn en opphøyet farsfigur» (Stålsett 2014, s. 98). Freud hevdet religiøs tro var en illusjon, og han mente at religiøse mennesker lot seg selv begrense gjennom indoktrinering og manipulasjon. Religiøs påvirkning vil således kunne utfordre den troendes selvstendige refleksjonsevne og kritiske sans. Hvordan påvirkes evnen til å føle, mene og tenke selv, når man lar sine tanker begrenses av religiøs påvirkning?

Freuds forståelse av Gud som en menneskeskapt og opphøyet farsfigur er utgangspunktet for Rizzutos arbeid. Samtidig tar hun det videre, og mener at gudsforståelsen preges av den enkeltes morsbilde og eget selvbilde, så vel som farsbilde. Rizzuto kaller dette for objektrepresentasjon. Det vil si at man forstår Gud i lys av hvordan man forstår og erfarer andre betydningsfulle i ens liv. Relasjonen man dermed utvikler til disse er på samme måte med å forme gudsbildet. I tillegg til dette spiller andre psykologiske og kulturelle faktorer inn, samt egne behov og drømmer. Gudsrepresentasjonen hos den enkelte er dermed et komplekst bilde og må ses i lys av denne helheten (ibid. s. 99).

Rizzutos hovedtanke er at «den som ikke tror på Gud i en verden der Gud er et begrep, vil vite hvilken gud en ikke tror på» (ibid. s. 99-100). Dermed vil det være rom for gudsforståelse også blant de som ikke tror.

Selv om Rizzutos arbeid er utført gjennom en studie av hennes pasienter, er likevel deler av forskningen hennes også mulig å overføre til et tilfeldig utvalg av prestebarn. Det bør likevel presiseres at det i denne sammenheng ikke er gjennomført intervjuer for noen annen hensikt enn å studere enkeltindividers (i dette tilfellet det enkelte prestebarns) utvikling av religiøs tro og gudsbilde på bakgrunn av deres oppvekst i et kristent hjem, der en av foreldrene er prest. I

motsetning til Rizzutos forskning ligger det altså ingen helbredende psykologisk intensjon bak dette forskningsarbeidet.

2.4 Representasjon

I Gry Stålsetts forklaring av begrepet «representasjon», slik det forstås og brukes av Rizzuto, defineres representasjon som «indre bilder, de er komplekse og kan inneholde kroppslige opplevelser, ubevisste prosesser og minner» (ibid. s. 100). Representasjonen baseres på våre erfaringer, og da spesielt samspillerfaringer. Mitt bilde av mine foreldre vil være preget av mitt forhold til dem. Dermed vil mine søskens bilde av dem skille seg fra mitt, ettersom vi er i ulike faser og situasjoner i vårt samspill med våre foreldre. Vi kan derfor også presisere at foreldrene våre hverken er fullt og helt det ene eller det andre, alltid noe mer og noe annet. Også våre indre bilder, drømmer og antakelser er med på å farge disse representasjonene. Dermed kan vi slå fast at «Representasjonene er ikke bare det vi møter hos våre foreldre, men også det vi ønsker de skal være» (ibid. s. 100-101). Slik kan vi si at de ikke er direkte kopier, men en konstruksjon basert på en indre forståelse av en sammensatt erfaring.

2.5 Indre representasjoner, emosjoner og overføring

Når et barn fødes, fødes det inn i relasjoner. Dersom de første relasjonene er preget av negative følelser, som for eksempel utrygghet og mistillit, kan dette bringes videre i de neste relasjonene. Emosjoner og erfaring hører sammen og bidrar til forventninger i møte med nye relasjoner. Våre erfaringer i en gitt relasjon danner altså utgangspunkt for neste relasjonsdannelse. Vi ser at disse følelsene blir overført fra en relasjon til en representasjon (ibid. s. 103).

Stålsett forklarer videre at emosjoner er sentrale i møte med religion: «Trospåvirkning og kultur påvirker holdninger til følelser, og erfaringer med primærrelasjonene påvirker vår toleranse for følelser og vår evne til å gjenkjenne dem og regulere dem» (ibid. s. 104). Videre trekker hun her inn de såkalte forbudte og religiøse følelsene som skyld og skam, men hun presiserer at skyldsbegrepet er knyttet opp mot rett og urett, «jeg gjorde en feil», mens skamfølelsen er rettet mot individets identitet, «jeg ER feil» (ibid. s. 104).

I menneskets møte med andre er det naturlig at relasjonelle forhold overføres fra en tidligere erfaring til møtet med eller opprettingen av en ny relasjon. Et menneske kan da overføre forventningene om en lik reaksjon fra ett menneske til et annet. Når denne følelsen vekkes i en

selv, kalles det motoverføring. Har man erfart at man skal reagere på et gitt vis i en gitt situasjon vil man forvente av andre så vel som seg selv, en tilsvarende reaksjon (ibid. s. 105). Når de indre erfaringene, for eksempel av foreldrene, oppleves rigide, er det da naturlig at disse overføres fra en relasjon til en annen, for eksempel i møte med Gud, samt motoverføres til oppfatningen av seg selv. Stålsett viser til Rizzuto og forklarer det slik: «I en klinisk religionspsykologisk forståelse tenker en gjerne at rigide foreldrebilder og et rigid selvbilde også influerer på gudsbildet, og motsatt at et rigid gudsbilde kan påvirke selvbildet» (ibid. s. 105-106). Ser vi dette i en større kontekst blir det tydelig at også de positive erfaringene speiles og overføres fra en relasjon til en annen. I møte med den signifikante andre vil vi erfare og føle, og dermed bringe med oss en ny representasjon inn i en annen relasjon.

2.6 Tilknytningsteori

Ordet «tilknytning» viser til at noe svakere knytter seg til noe sterkere, slik som barn gjør når de er avhengige av voksnes omsorg for å overleve. Tilknytningsteorier forsøker å forklare «hvordan og hvorfor det oppstår et psykologisk bånd mellom barnet og den nærmeste omsorgsgiveren» (Halstensen 2014, s. 113). Den svake parten er avhengig av den sterke, ikke bare ettersom det er et spørsmål om å leve og dø, men også fordi barnet speiler seg i lys av den oppståtte relasjonen. Dermed får også det psykiske menneske næring gjennom disse relasjonene. For å fungere som menneske må altså både det ytre og det indre liv stimuleres. Etter hvert som barnet vokser utvikles også tilknytningen fra å være basert på de fundamentale biologiske behov, til å bli mentale representasjoner, altså «et bilde av virkeligheten inne i individet» (ibid. s. 113-114). Vi ser altså at tilknytning er av vesentlig betydning både for barnets psykiske overlevelse og utvikling, så vel som det fysiske.

I møte med tilknytningsteori, kommer vi ikke utenom Mary Ainsworths observasjonsstudie kalt «fremmedsituasjonen». I et rom plasserte hun en forskningsleder og noen leker. Mor og barn kommer inn, og etter en liten stund forlater mor rommet. Etter hvert kommer mor tilbake. Det er barnets reaksjon gjennom hele situasjonen som er fokus for observasjonen. Ut fra Ainsworths studie kom hun fram til tre tilknytningsmønstre. De barna som i liten grad utforsket rommet, holdt seg tett til mor og reagerte høylytt da mor forlot rommet, samt søkte mot mor igjen da hun kom tilbake, kalte hun «utrygge ambivalente». Andre barn utforsket rommet umiddelbart, viste ingen tegn til reaksjon da mor forlot, ei heller da hun kom tilbake, og disse kalte hun «utrygg unnvikende». Ainsworth tolket disse barna som utrygge på egne følelser, og hun mente

de overså og ignorerte følelsene sine. Disse antakelsene ble senere bekreftet gjennom ulike fysiske tester i tilsvarende situasjoner. Den siste gruppa med barn gikk under betegnelsen «trygg». Disse barna var trygge på følelsene sine, viste tegn på både uro og nysgjerrighet da de først kom inn i rommet, samt redsel da mor forlot, og dermed også gjensynsglede i det hun kom tilbake (ibid. s. 115-117).

I sammenheng med Ainsworths studie vil det også være hensiktsmessig med en kort redegjørelse for mentale representasjoner og deres overføring fra en relasjon til en annen. Disse erfaringene utvikles til såkalte indre arbeidsmodeller og tar utgangspunkt i individets virkelighetsopplevelse, noe som er i stadig utvikling gjennom livet. Dette har spesielt betydning i situasjoner der et barn opplever utfordringer i form av fare eller frykt og måten de erfarer primærrelasjonens respons på dette. Kari Halstensen forklarer dette slik: «En forelder som stadig avviser barnets søken etter nærhet, og en forelder som gir uforutsigbar respons når barnet søker nærhet, vil sette spor i barnets indre arbeidsmodell som skaper utrygge relasjonsmønstre» (ibid. s.118).

Disse studiene er interessante og relevante i denne sammenheng fordi vi senere skal se at barnets trygghetsfølelse overfor foreldrene, kan sees i sammenheng med og muligens også være overførbar til gudsrelasjonen.

2.7 Tilknytning mellom mennesker og Gud

Likeså at barn søker tilknytning til foreldre, søker også voksne etter tilsvarende tilknytningsrelasjoner. Når det ikke lenger er naturlig eller mulig for den voksne å henvende seg til en forelder, kan Gud fungere som en naturlig substitutt for enkelte. Halstensen viser til Freud og forklarer hans kritikk av denne tilknytningsrelasjonen til Gud slik: «Freud så troen på Gud som en forlengelse av den umodne bindingen til en sterk, allmektig og beskyttende far (...) et umodent trygghetssurrogat» (ibid. s. 120). For at mennesket skulle kunne tenke fritt og reflektere selvstendig, mente altså Freud at denne usunne gudsrelasjonen måtte vike. Rizzuto skulle vise seg som en motpol til Freuds tanker om dette. Likevel var de begge enige om at det finnes forbindelser mellom tilknytningsteorier mennesker imellom og i menneskets bygging av gudsrelasjoner.

Nærhet mennesker imellom og mellom mennesker og Gud, er ett av områdene der tilknytningsrelasjonene altså er overførbare. Barnets møte med den primære omsorgspersonen er med på å gi bilder som speiles i nye situasjoner. Disse representasjonene bygger opp og

styrker en nærhet mellom barnet og omsorgspersonen. I møte med det religiøse fellesskapet, i det fysiske religiøse rom, i møte med symboler, ritualer og bønn, oppleves Guds nærhet og menneskets relasjon til ham, oppbyggende og nærmere (ibid. s. 121). Ved å oppsøke disse kan menneske søke nærmere Gud. Slik ser vi at det er en forbindelse mellom psykologisk relasjonsteori og relasjonen til Gud.

Et annet område der tilknytningsrelasjonene er spesielt overførbare, er når et menneske utsettes for ulike former for krise, ofte der døden truer eller er et faktum. Dette kan være i møte med sykdom, skader, adskillelse og lignende negative hendelser. For barnet er det naturlig å søke til den primære omsorgspersonen. Halstensen viser her til flere anerkjente undersøkelser som bekrefter at voksne i slike situasjoner ofte søker mot en trygg tilfluktshavn hos Gud, troende så vel som ikke-troende (ibid. s. 122). Gud blir da en slags erstatning for foreldrene, og slik kan vi se at Gud overtar den funksjonen som i de tidligste barneår ble ivaretatt av omsorgspersonen. Mennesket søker hjelp utenfor seg selv og finner tilflukt i en trygg havn, Gud.

Også i de tilfeller der troen er godt etablert i mennesket, som en «trygg base», kan gudsrelasjonen erstatte den primære omsorgspersonens relasjon. For mange troende mennesker har bønn en slik oppsøkende funksjon overfor Gud: «Gjennom bønnen kjenner de seg tryggere på at kontakten med Gud er intakt, og at Gud er oppmerksom på situasjonen. Dette øker i sin tur tryggheten i møte med det usikre og ukjente i tilværelsen» (ibid. s. 123). Når mennesket ser på Gud som en bidragsyter til trygghetsfølelse, kan stress og redsel oppleves mindre framtrepende. Halstensen påpeker at dette kan gi god mental helse gjennom to viktige aspekter: «frihet fra bekymring og skyld (1) og opplevelse av personlig kompetanse og kontroll (2)» (ibid. s. 123). Videre forklarer hun dette ved at «troen på en allmektig og allestedsnærværende gud gir individet et forsterket trygghetsgrunnlag å møte utryggheten i tilværelsen med» (ibid. s. 123).

Rizzutos studie fokuserer først og fremst på forbindelsen mellom foreldrerelasjonen og etableringen og utviklingen av gudsrelasjonen. I denne forbindelse vil det også være hensiktsmessig å redegjøre for to ulike hypoteser som vil være relevante i denne sammenheng; *korrespondanshypotesen* og *kompensasjonshypotesen*. Den førstnevnte kan forklares som når trygghet overføres fra foreldrerelasjonen til gudsrelasjonen. Barnets relasjon til foreldre har da betydning for barnets etablering og utvikling av gudsrelasjon. Halstensen viser her til anerkjent forskning:

Forskning har vist at trygt tilknyttede personer i større grad overtar foreldrenes tro enn utrygt tilknyttede personer (Broberg mfl. 2008, Granqvist & Kirkpatrick 2008). Det vil si at trygt

tilknyttede individer oftere utvikler en tro på Gud dersom omsorgspersonene hadde en slik tro (ibid. s. 124).

I eksempler på det motsatte, er resultatene også omvendte. I tilfeller der foreldre ikke har noen tro, vil de med trygg tilknytning speile dette, mens de med utrygg tilknytning vil være mer åpen for religiøs søking. Dermed kan man forklare kompensasjonshypotesen som når gudsrelasjonen tar utgangspunkt i det som ikke er framtrødende i foreldrerelasjonen. Da kompenserer gudsrelasjonen for utryggheten som barnet opplever i tilknytningen til foreldrene (ibid. s. 124).

2.8 Freud og brødrene Schjelderup

Sigmund Freud er i utgangspunktet først og fremst kjent for sin psykoanalyse, men selv om han var selvutnevnt ateist, var han uten tvil også svært opptatt av religiøsitetens betydning i det menneskelige liv. Freud var sammen med William James (1842-1910) en av de fremste pionerne innen religionspsykologi. Engedal beskriver Freuds religionspsykologiske teori på bakgrunn av et fellesmenneskelig eksistensielt utgangspunkt for all religion, et utgangspunkt Freud delte med James:

Det er i utgangspunktet noe grunnleggende «galt» med menneskets eksistens, en konfliktfylt uro og sårbarhet som vi selv ikke makter å overvinne. Religionens mening og verdi er knyttet til at den tilbyr en løsning på nettopp dette grunnleggende problemet (2014 a, s. 80).

Slik gjør mennesket seg avhengig av en illusjon, mente Freud, for blant annet å søke støtte og for å kunne forklare ens egen eksistens. Freuds religionspsykologiske fortolkning av religiøsitet og gudstro kan sammenfattes i tre grunnleggende forhold, alle hentet fra Freud selv, i Engedal:

- vår *sårbarhet* og *avhengighet* i relasjon til andre
- vår *avmakt* i møte med en nådeløs natur
- vår smertefulle *uvitenhet* i møte med livets viktigste spørsmål (ibid. s. 81).

Det er her, innenfor disse fire grunnerfaringene (sårbarhet, avhengighet, avmakt og uvitenhet) at mennesket får behov for å oppsøke Gud. Vi ser at mennesket har et relasjonelt perspektiv gjennom avhengigheten til andre. Det oppstår et eksistensielt perspektiv gjennom avmaktsfølelsen i møte med kriser, samt et kognitivt-erkjennelsesmessig perspektiv i møte med ens egen utilstrekkelighet når de store spørsmål utfordrer. Dermed får mennesket behov for å oppsøke både vern, beskyttelse og styrke i noe utenfor en selv. Den kjærlige guden gir både «trøst, livsmening og håp om en bedre verden» (ibid. s. 81). Slik blir det altså forståelig, også for Freud, at religion klarer å favne så bredt.

Freud selv retter hovedfokuset på barnets forhold til far når han skal forklare opphavet til gudstroen. Far representerer, ifølge Freud, både en truende storhet og makt overfor barnet, samt en kilde til beskyttelse, trøst og trygghet. Denne ambivalensen utfordrer farsrelasjonen, og overføres til gudsrelasjonen, bevisst eller ubevisst. Slik forklarer Freud dette forholdet: «A personal God is, psychologically speaking, nothing other than an exalted father» (Freud i Engedal 2014 a, s. 81).

Brødrene Harald og Kristian Schjelderup tok på 1930-tallet Freuds farsrelasjon et hakk videre, og mente at også morsrelasjonen og selvrelasjonen hadde betydning for utformingen av gudsbildet. Schjelderup-brødrene kalte dette for farsreligion, morsreligion og selvreligion. Deres beskrivelse av farsreligion samsvarer med Freuds, der «farsbildet er assosiert med noe opphøyd, mektig og krevende som kan virke både tiltrekkende og skremmende» (Engedal 2014 b, s. 92). Morsreligionen tar utgangspunkt i en religiøs erfaring på bakgrunn av den beskyttende og kjærlige trygghets- og tilhørighetsfølelsen i barnets relasjon til mor. Selvreligion oppstår når barnets religiøse erfaringsverden domineres av «fantasier om *egen storhet og guddommelighet*» (ibid. s. 92). Det guddommelige finnes da inne i mennesket. Slik ser vi at det indre gudsbilde og den religiøse erfaringsverden her tar utgangspunkt i primærrelasjonene, både mellom barn og far, barn og mor, samt innad barnet selv.

Rizzuto støtter Schjelderup-brødrene, og legger i sin forståelse til at gudspresentasjonene også konstrueres av øvrige fysiske objekt, som kosebamses, dukker og lignende.

2.9 Rizzutos metode og teori

Ana Maria Rizzutos (1932 -) arbeid er gjennomført over flere år, som et ledd i hennes psykiatriske praksis. Til dette prosjektet forsket hun på 20 pasienter, uten deres samtykke (!), og gjennomførte en omfattende undersøkelse over tid på disse ti menn og ti kvinner, som alle allerede var hennes pasienter ved forskningsarbeidets start. Studien hennes gikk ut på å undersøke disse menneskenes forhold til og bilde av Gud ut fra deres livshistorie. Kort forklart kan forskningsarbeidet hennes deles inn i flere ulike hovedfaser. Først og fremst innhentet hun informasjon om pasientens livshistorie, både gjennom et to-timers langt intervju, der pasienten fikk fortelle om alle livets hendelser, samt gjennom informasjon fra familie, medisinsk journal og eventuelle tidligere behandlere. I tillegg til dette samtalte hun i gjennomsnitt 18 timer med hver pasient på bakgrunn av den allerede innhentede informasjonen. Etter at pasientens livshistorie var kartlagt, skrev Rizzuto en kronologisk og sammenhengende biografi om hver

pasient, med hovedfokus på pasientens utvikling i lys av tilknytningen til primærrelasjonene og andre objektrelasjoner av betydning. Rizzuto utviklet også et todelt spørreskjema «one with questions about the parents and another with complementary questions about God» (Rizzuto 1979, s. 8) som hun ba pasientene fylle ut. I tillegg til dette ble alle pasientene bedt om å tegne seg selv og sin familie, for senere å tegne Gud slik de forestilte seg ham (ibid. s. 3ff). Slik skaffet hun seg et omfattende materiale som selvsagt måtte analyseres og tolkes etter beste evne.

2.10 Rizzutos gudsrepresentasjon

I likhet med Freud mener også Rizzuto at barnets representasjon av Gud først og fremst oppstår innenfor primærrelasjonen: «God is found in the family. Most of the time he is offered by the parents to the child; he is found in everyday conversation, art, architecture, and social events» (ibid. s. 8). Barnets gudsrepresentasjon oppstår først og fremst i relasjon til foreldrene. Etter hvert utfordres og utvikles dette i møte med en større sosial religionskontekst. Når barnet møter Gud også i kirka, gjennom religiøse symboler, ritualer og en gitt teologisk oppfatning, åpner dette opp for det Rizzuto kaller «a second birth of God» (ibid. s. 8). Rizzuto presiserer likevel at «No child arrives at the “house of God” without his pet God under his arm» (ibid. s. 8). Gudsrepresentasjonen er altså et resultat av mer enn bare farsrelasjonen, og inkluderer således både far- og morsrelasjonen, så vel som øvrige sosiale relasjoner, også ens forhold til seg selv, samt i møte med kirkas oppfatning.

Kort sagt forklarer Rizzuto sin forståelse av menneskets gudsutvikling slik:

(...) in the course of development each individual produces an idiosyncratic and highly personalized representation of God derived from his object relations, his evolving self-representations, and his environmental system of beliefs. Once formed, that complex representation cannot be made to disappear; it can only be repressed, transformed, or used (ibid. s. 90).

Videre i Rizzutos studie framhever hun flere hovedteser som forsøker å forklare menneskets gudsrepresentasjon, i lys av en psykologisk forståelse. Rizzuto tar utgangspunkt i den britiske psykoanalytikeren Donald Winnicotts (1896-1971) teori om overgangsobjekt når hun skal forklare gudsrepresentasjon. Winnicotts teori går ut på at barn knytter seg til ulike fysiske objekter som de i en overgangsfase ikke kan skilles fra. Winnicott knytter disse overgangsobjektene til positive illusjoner:

Transitional objects and transitional phenomena belong to the realm of illusion which is at the basis of initiation of experience. This early stage in development is made possible by the

mother's special capacity for making adaptation to the needs of her infant, thus allowing the infant the illusion that what the infant creates really exists (Winnicott 2005, s. 19).

Hos Rizzuto ser vi at hun i et psykologisk perspektiv retter fokuset på Gud som «an illusory transitional object» (s. 177), et slags illusjonsobjekt som skiller seg fra øvrige overgangsobjekt, som bamser, kosekluter og lignende, på flere hold:

Først og fremst forklarer Rizzuto Gud som et spesielt tilfelle av objektrepresentasjon som konstrueres av barnet selv i dets psykiske rom. Gud lokaliseres simultant med barnets liv, og disse gudsforestillingerne skiller seg fra fysiske objekt, som dukker, kosetepper og bamser, ettersom Gud er et uttrykk basert på representasjoner av primærobjektene. Gud skiller seg også fra de ovennevnte objektene ettersom hans relevans og behovene for han ikke nødvendigvis «går ut på dato», slik en kosebamse etter hvert vil kunne miste sin mening og funksjon i takt med barnets økende alder. Slik skapes og formes gudsbildet gjennom livet som helhet, i møte med seg selv, andre og verden for øvrig. Selv om Gud ikke nødvendigvis er den eneste imaginære mentale forestillingen, skiller han seg fra de andre ettersom han er den eneste som følger oss helt inn i døden. Gudsrepresentasjonen er sist, men ikke minst, menneskets egne forestillinger, basert på våre opplevelser av oss selv i relasjon til Gud, andre og verden for øvrig (ibid. s. 177-179). Her kan vi altså se at et menneskes gudsrepresentasjon er en overførbar illusjon som oppstår innenfor det psykologiske rom et hvert menneske opplever og må forholde seg til livet ut.

Rizzuto sier selv at hun skiller seg fra Freud der Freud mener mennesket må ta avstand fra den illusjonen han mener Gud er. Hvordan kan det ellers framstå som en voksen? Rizzuto på sin side, hevder at «Reality and illusion are not contradictory terms» (s. 209). Videre sier hun at «Men cannot be men without illusions» (s. 209). Denne individuelt valgte illusjonen hos et hvert menneske skaper et rom hver og en av oss kan leve i, mener Rizzuto (s. 209). På sett og vis kan man si at mennesket ikke fullt og helt er menneske uten illusjoner.

2.11 Gudsrepresentasjon i lys av kronologien

Rizutto forklarer videre den kronologiske prosessen der et barns gudsrepresentasjon formes slik: Alle barn fødes inn i en allerede etablert familie, der de ventende foreldrene allerede har en gudsforestilling, så vel som en forestilling om hvem dette nyfødte barnet er/skal være. Etter hvert vil myten rundt barnets opprinnelse også framstå tydelig for barnet. Er det en Guds gave, eller kanskje Guds straff til, eller test av, foreldrene? Dersom foreldrene ikke tror, kan barnets

opprinnelsesmyte kanskje forklares som et resultat av en biologisk prosess, et arbeids-uhell, kanskje, eller rett og slett bare et ønske fra foreldrenes side. Videre trekker Rizzuto inn de første religiøse ritualene i et barns liv; omskjæring eller dåp. Slike seremonier markerer ofte barnets identitet i forhold til Gud og andre mennesker, der navnet får en sentral rolle. I barnets første levemåneder er det de relasjonsbyggende opplevelsene i speilingen av mors ansikt som er essensielle i barnets utvikling og forståelse av seg selv og ens primærrelasjon. Dersom speilingen oppleves trygg, og der barnet blir gitt frihet til å fantasere og derav overføre speilingen av primærrelasjonen til øvrig relasjonsbygging, vil det oppstå en speiling av primærrelasjonen i gudsrepresentasjonen (ibid. s. 190). Der speilingen ikke responderer, hverken den ene eller den andre veien, vil barnet streve med å etablere trygge primærrelasjoner (ibid. s. 187). En annen viktig påvirkningsfaktor for barns dannelse av gudsbilde, er de rekonstruerte imaginære karakterer, det være seg superhelter, en usynlig «Skybert» eller skumle skikkelser i skapet eller under senga. Midt i blant dette mangfoldet av imaginære karakterer oppstår også gudsforestillinger. Gud skiller seg fra de øvrige ikke-fysiske objektene blant annet ved at han snakkes om av andre, gjerne i gitte situasjoner og med et spesielt språk. Han representeres av byggverk og symboler, og utgjør et viktig moment i religiøse ritualer. Gudsnavnet er synlig tilstede i hverdagsspråket, både når vi takker Gud impulsivt og med intensjon, og når vi misbruker hans navn. Dermed framstår Gud som mer virkelig og eksisterende, og med en større makt og tilstedeværelse enn øvrige imaginære objekter (ibid. s. 194). Dette følges videre opp når barnet begynner å stille spørsmål om verdens og alle tingenes tilblivelse. Spørsmål som «Hvem har skapt?» og «Hvor kommer alt fra?» blir ofte besvart med «Gud». Dermed er foreldre med på å overføre og påvirke barns gudsforestillinger (ibid. s. 195). Det er først under puberteten at barnets gudsforestillinger virkelig problematiseres. Da utfordres barnet gjennom logiske og filosofiske tanker. Intellettet har nådd et utviklingsnivå der argument og resonnement spiller en viktigere rolle i barnets gudsoppfatning. I det barnet når status som ung voksen blir de store spørsmålene aktualisert gjennom kritiske, avgjørende valg som angår resten av livet (valg av livsledsager, reproduksjon og lignende). Igjen utfordres gudsforestillingene, både i møte med andre, men kanskje først og fremst i møte med en selv og hva som har betydning for den enkelte (ibid. s. 200-201).

2.12 Den tidelte teori

For å illustrere sin teori, skisserer Rizzuto fire ulike «caser» der hun følger et sammenligningsskjema ut fra ti punkter. Disse ti punktene danner hennes teori for hvordan

gudsrepresentasjon skapes gjennom primærrelasjoner, samt relasjoner informantene har til andre og seg selv. Når Rizzuto i boka *The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study* presenterer sine fire utvalgte pasienter, gjør hun det gjennom dette skjemaet (s. 91).

Fritt oversatt tar Rizzuto først og fremst (1) utgangspunkt i informantenes forhold til gudstro, og hun deler disse inn i fire kategorier:

1. De som har en gud hvis eksistens de ikke betviler.
2. De som undres over om de skal tro eller ikke tro på en gud de er usikker på om finnes.
3. De som er forundret, sint eller stille overrasket over å se andre dypt investert i en gud de ikke selv har interesse av.
4. De som strever med en krevende, streng gud de ønsker å bli kvitt hvis det ikke var for deres overbevisning om hans eksistens og makt.

Rizzuto forsøker i sitt arbeid å plassere de fire pasientene sine innenfor hver av disse kategoriene. Det vil si at hun ikke bruker videre tid på å diskutere hvorvidt de hører hjemme i andre enn kun én av disse. Passende nok har hun i boka valgt ut én pasient innenfor hver av de fire kategoriene ettersom det best vil illustrere forskningen hennes. Som neste punkt (2) ønsker Rizzuto å lokalisere de rådende karakteristikkene av gudsrepresentasjonen i det utviklende øyeblikket når barnet former en sådan. Her er hun ute etter å plassere når gudsrepresentasjonen for alvor ble merkbar i barnets utvikling. I det neste stadiet (3) sporer hun denne gudsrepresentasjonen til primærobjektene som forutsetning for de fleste av disse representasjonskarakteristikkene. Er gudsrepresentasjonene mest representative som speilinger av far eller av mor? Finnes det eventuelle andre som av betydning har hatt påvirkning på gudsrepresentasjonen, oppgis dette her. Deretter (4) diskuterer hun utdypningene og overføringene foreldrerepresentasjonene har gjennomgått for å bli en gudsrepresentasjon. Hva kjennetegner disse foreldrerepresentasjonene, og hvordan utvikles disse til gudsforestillinger? Videre (5) analyserer Rizzuto de psykologiske forsvarsmekanismene som tilrettelegger for tro eller mangel på tro i individets personlige gudsoppfatning. Hvilke faktorer spiller inn for å utvikle troen på den personlige gud, og hvilke faktorer er utløsende for en svekkelse av tro på den personlige gud? Rizzuto beskriver deretter (6) den rådende bruken av gudsrepresentasjon i prosessen for å bevare en psykologisk likevekt. Hvilke faktorer spiller inn for å utjevne bruken av gudsrepresentasjon? Etter dette (7) tar Rizzuto for seg tidlige traumer og barndomsopplevelser som har bidratt til barnets utdypning av en bestemt gudsrepresentasjon. Finnes det konkrete hendelser fra oppveksten som har farget og derav påvirket gudsoppfatningen? Blant det siste hun ser på er (8) etableringen av mulige sammenhenger

mellom gudsforestillinger tilført gjennom organisert religion og den private gudsrepresentasjonen hos pasienten. Hvilke gudsforestillinger har pasientene møtt gjennom organisert religion, i form av gudstjenester, ritualer, tekster, symboler og lignende? Det nest siste hun gjør (9) er å peke på den enkelte pasients behov for Gud, selv om det så skulle bety at Gud ikke finnes. Har pasienten behov for Gud, i så fall; hva er Gud nyttig for? I det avsluttende punktet (10) hos Rizzuto stiller hun en diagnose på pasientene.

2.13 Å være barn av en prest

«Who is the ‘pastor’s kid’, the so-called PK»? Med dette retoriske spørsmålet innleder Cameron Lee første kapittel i boka *PK. Helping Pastor’s Kids Through their Identity Crisis* (1992). Lee er professor ved Fuller Graduate School of Psychology i California og har forsket på prestefamilier, med spesielt fokus på deres barn. I denne boka tar han opp ulike utfordringer barn av prester møter, basert på et forskningsarbeid der han har dybdeintervjuet over hundre prestebarn fra 20 ulike kirkesamfunn, hovedsakelig i USA og Australia, men også fra en del andre land. Når Lee stiller det innledende spørsmålet tar han utgangspunkt i prestebarnets møte med verden som helhet i lys av det faktum at det er født inn i en prestefamilie, et liv «in the public eye» (Lee 1992, s. 15). Lee tar opp tema som forventninger, stereotypier, privatliv, prioriteringer og andre utfordringer som oppstår når man vokser opp i et glasshus, som han kaller det. Lee bruker teateret som en metafor på denne oppveksten: «This metaphor seems appropriate, for as one pastor’s son said, ‘Part of the problem was that my dad was the pastor, and we were all kind of in the background. We were expected to fill our roles and almost be actors in a play’» (ibid. s. 26). Som den nærmeste familien rundt presten er man også involvert i livet på scenen, enten man ønsker det selv eller ikke. Videre presiserer Lee at man som barn av en prest skiller seg ut fra barn som vokser opp med foreldre som har valgt andre yrker: «In other families, the parents’ vocations are usually regarded as playing only a minor role in their children’s lives» (ibid. s. 16). Bare det faktum at man i engelsk språk finner en kjent forkortelse, PK, for Pastor’s Kids, tilsier at det her er en forskjell fra øvrige oppvekster. De voksne har selv valgt sitt yrke, med en viss identifisering til dette allerede da de tok valget. Barnet derimot, er født inn i et miljø basert på foreldrenes valg, og har dermed ingen valgmulighet.

2.14 Oppsummering og operasjonalisering

I dette kapittelet har jeg redegjort for viktige begreper som religion, (objekt)representasjon og tilknytning. Representasjonsbegrepet bør først og fremst forstås på bakgrunn av en personlig og individuell forståelse og erfaring av en gud som skiller seg fra andres opplevelser av det samme objektet. Denne representasjonen er altså en konstruksjon basert på et komplekst og sammensatt bilde, og må dermed forstås som en individuell oppfatning som ikke er representativ for andre enn denne ene, selv om det naturlig nok vil forekomme likheter mellom de ulike representasjonene.

I det analytiske kapittelets del 1 vil jeg blant annet se på hvordan den enkelte informant skildrer sitt forhold til primærrelasjonene (de betydningsfulle andre) i en tilknytning til disse og i en oppvekst preget av diverse religiøse aktiviteter. Videre skal jeg analysere informantenes beskrivelser av hva religion *er* for dem, ved å ta utgangspunkt i den substansielle religionsforståelsen, eller mer presist «gudsforståelsen» i dette tilfellet. Derneft skal jeg undersøke Rizzutos teorier om at gudsrepresentasjonen først og fremst skapes i familien og deretter videreutvikles i en større sosial kontekst hos de fem informantene. Også den enkeltes kronologiske utvikling av de indre forestillinger av Gud, vil her være relevante.

I analysekapittelets del to vil jeg diskutere den enkelte informants personlige behov for Gud, i lys av en funksjonell religionsforståelse, altså hva Gud og religion kan tjene for. Her vil jeg også analysere overføringer fra en opplevelse og erfaring i primærrelasjonen til en ny representasjon (gudsrepresentasjon), og hvordan disse overføringene blant annet kan identifiseres gjennom emosjoner. Deretter vil det også være aktuelt med en debatt knyttet opp mot Rizzutos tanker om tilknytning mellom mennesker og Gud, spesielt i det voksne liv i møte med kriser. De to hypotesene om korrespondanse og kompensasjon vil være spesielt relevante i diskusjonen av informantenes tilknytning til Gud i et forhold til ham preget av distanse og nærhet.

I diskusjonskapittelet vil jeg trekke inn syv av punktene ved Rizzutos tidelte teori for å illustrere en sammenfatning av studien min så nært tilknyttet Rizzutos forskning som mulig. Ett av de tre punktene som jeg har valgt ikke å inkludere i mitt arbeid er knyttet til barnets tidlige gudsrepresentasjon. Jeg har ikke valgt å fokusere på *når* og *hvordan* de første gudsforestillingene hos informantene oppstod, men heller *hva* som har formet disse. Det andre punktet jeg har utelatt omhandler bevaringen av en psykologisk likevekt. Dette punktet blir for omfattende i min studie ettersom jeg ikke har forutsetninger for å gå like psykologisk til verks

som Rizzuto gjør. Det tredje aspektet ved Rizzutos tidelte teori som jeg selvsagt har valgt å se bort fra, er å stille diagnose. Dette har jeg hverken kompetanse til, eller ser det videre hensiktsmessig å gjøre. Det er ikke min intensjon å intervju pasienter eller stille diagnose for å helbrede. Til slutt vil jeg også diskutere mine funn i lys av et begrenset utvalg andre studier, henholdsvis Sigmund Harbos og Cameron Lees.

3.0 Metode

Empirisk forskning krever en grundig gjennomgang av forskningsmaterialet så vel som metodikken. Under følger en redegjørelse for dette, med spesielt fokus på prosessene knyttet til planlegging og innhenting av materiale, samt en etisk vurdering av studiens reliabilitet og validitet.

3.1 Prestebarnet som informant

Ingen barn velger opphav og oppvekst selv. Som prest har man valgt et yrke med utgangspunkt i egen tro, og dette livssynet er med å prege hverdag og liv for øvrig, ikke bare jobbsituasjonen. I dette arbeidet har intensjonen vært å forske på prestebarn; nærmere bestemt disse barnas oppvekst, foreldreforhold og opplevelse av religiøs utvikling og identitet. Når jeg refererer til «barn av prester» eller «prestebarn» (også «prestedatter» og «prestesønn») er det i form av enkeltindividet som barn av en forelder som er prest og har hatt sitt hovedvirke som prest i Den norske kirke. Dette betyr ikke at informantene er barn, snarere tvert imot. For at undersøkelsen skal bli hensiktsmessig er informantene alle barn av prester, men de er voksne og har i dag et mer distansert forhold til egen oppvekst som barn av prest, enn om de fortsatt hadde bodd under samme tak som sine foreldre. Prestebarnet står i en særstilling til andre barn av religiøst praktiserende foreldre, nettopp fordi en av deres nærmeste identitetsmarkører har sitt livssyn som yrke (lignende problemstilling kan også være aktuell for barn av for eksempel politi med tanke på utvikling av etikk og moral). Dette yrket praktiseres utad i det offentlige rom, og i følge *Store norske leksikon* er en prest en religiøs leder som handler på vegne av flere, et samfunn eller en menighet (Kværne og Rasmussen 2016). Med andre ord innehar en prest en kjent stilling i samfunnet, som en stor andel av den norske befolkning har et eller annet forhold til. Den amerikanske prestesønnen og forfatteren Barnabas Piper sammenligner prestens familie, og barn spesielt, med en gullfisk som svømmer rundt i glassbollen sin; «It is life in a fishbowl, exposed, on display» (2014, s. 35).

3.2 Den kvalitative forskningssamtalen

Kvalitativt forskningsarbeid har som mål å la et begrenset antall personer snakke for seg, ikke generelt for en større gruppe. I arbeidet med denne masteravhandlingen er det mest hensiktsmessig å undersøke den enkelte informants oppvekst og opplevelse av egen religiøs utvikling og identitet, ikke som en representant for en større gruppe (prestebarna), men som talsperson for seg selv alene. Innenfor denne avgrensningen er det altså ikke hensiktsmessig med kvantitativ forskning i dette arbeidet. Gjennom en personlig intervju samtale vil den enkelte informant få tid og rom, uten forstyrrelser fra andre enn intervjuer, til å reflektere selvstendig og uforstyrret over de emner og tema som er relevante for forskningsarbeidet. Den kvalitative forskningssamtalen gir også mulighet for en dypere og mer inngående selvransakende og personlig refleksjon enn en potensiell gruppesamtale eller fokusgruppe ville gitt.

Intervjuet er altså uten tvil en egnet metode i denne sammenheng, kanskje først og fremst fordi det vil åpne opp og gi rom for trygghet og komfort når man skal formidle egen livshistorie. Intervjuet er også en metode som «gjør det mulig å få fylldige og detaljerte beskrivelser» (Johannessen et al. 2011, s. 135). Kvale og Brinkmann definerer det kvalitative forskningsintervjuet som «en samtale som har en viss struktur og hensikt» (2015, s. 22). Dette er altså en samtale mellom to parter der den ene leder samtalen i riktig retning, mens den andre deltar og bidrar med informasjon, refleksjon og sine svar på spørsmål. Det er viktig å presisere at de to partene ikke er likestilte i intervjusituasjonen til tross for at intervjuet fungerer som en dialog. Den ene, intervjueren, kontrollerer og leder samtalen, mens den andre, informanten, bidrar med sine svar (ibid, s. 22).

For at forskningssamtalen skal forløpe så formålstjenlig som mulig, er det en del faktorer som spiller inn i prosessen. I forkant av selve intervju samtalen er det viktig at jeg som forsker kjenner til temaet, målet med studien og metoden jeg ønsker å benytte meg av. Under følger en kort beskrivelse og refleksjon over dette.

3.3 Forkunnskaper om temaet

En viktig pådriver og motivasjonskraft for meg i dette arbeidet, er egne erfaringer som nettopp prestebarn. Selv har jeg altså vokst opp i et hjem der far er prest og har hatt sitt hovedvirke som prest gjennom hele min barndom, dog i ulike stillinger. Basert på egne erfaringer har jeg i møte med min nærmeste familie, venner, skole og utdanning, samt samfunnet for øvrig og ikke minst

meg selv, opplevd et sterkt bånd mellom min fars yrke og min egen identitet. Hvem er jeg, løsrevet fra foreldre, oppvekst og familiebakgrunn? Hvor kommer min gudsforståelse fra, og er utviklingen av denne et resultat av den oppveksten jeg har med meg?

Til tross for at, eller nettopp fordi, jeg har inngående personlige kjennskaper til dette gjennom flere år med interesse for feltet, må det likevel presiseres at denne oppgaven hverken er selvbiografisk eller tar utgangspunkt i egne opplevelser og erfaringer. Interessen samt lysten til å utforske emnet ytterligere, stammer riktig nok fra egne erfaringer, men det har vært et poeng for meg å strebe etter å avstå fra egne, personlige motiv eller ønskede funn. Jeg har møtt meg selv i døra ved flere anledninger, og har satt pris på å møte andre med lignende erfaringer, men med totalt ulike opplevelser enn hva jeg selv har hatt. Jeg har oppriktig forsøkt å møte mine informanter årvåkent med nysgjerrighet, respekt og tillit, uten å ta noe for gitt. Det finnes selvsagt muligheter for det motsatte, men jeg har etterstrebet å ivareta en mest mulig nøytral og objektiv rolle, både i gjennomføringen av arbeidet og i analysen. Dette vil jeg komme tilbake til i drøftinga av forskningens validitet.

3.4 Målet med forskningsarbeidet

Formålet med denne studien er å la prestebarna selv formidle sine egne opplevelser og erfaringer basert på egen oppvekst og religiøs praksis som barn av en prest. Hvordan har disse opplevelsene påvirket deres forhold til tro i voksen alder? Hvem er Gud i deres øyne, og hvilket forhold har de til Gud? Målet er altså ikke å framstille en generell oppfatning av dette, snarere tvert imot; å la disse stemmene tale for seg. Gjennom dette arbeidet ønsker jeg altså å undersøke den enkelte informants gudsforståelse og forhold til Gud. I tillegg er det et ønske at studien skal bidra til det religionspsykologiske feltet med ny kunnskap om hva som former og utvikler tro blant prestebarn, en gruppe det er gjort relativt lite forskning på i norsk sammenheng.

3.5 Hvorfor denne metode?

Det finnes flere årsaker til at det kvalitative intervju burde benyttes som metode i denne sammenheng. Først og fremst er hensikten med studien å la prestebarn selv fortelle om sin oppvekst og religiøse utvikling. Ettersom temaet tar utgangspunkt i opplevelser og erfaringer som kan oppleves til dels felles for prestebarn generelt, kunne dette gi rom for gruppesamtale som metode. Det er likevel ikke selvsagt at dette er felles erfaringer. Kanskje vil en dialog mellom to gi bedre rom for en mer personlig, ærlig og narrativ skildring av den enkeltes liv, framfor fenomenets likhetstanke? På den andre side kunne kanskje en gruppesamtale åpnet opp

for flere refleksjoner hos informantene, både i bredde og dybde. Ettersom samtalen tar utgangspunkt i relativt personlige opplevelser og erfaringer, er det dessuten et avgjørende poeng at informantene føler seg helt trygge, både på egen anonymitet, samt i samtalsituasjonen. Derfor anså jeg det kvalitative intervju som bedre egnet enn gruppesamtalen. Johannessen et al. påpeker dessuten at «Menneskets *erfaringer og oppfatninger* kommer best fram når informanten kan være med på å bestemme hva som tas opp i intervjuet» (2011, s. 136). I tillegg krever temaet for samtalen at informanten må rekonstruere enkelte hendelser som ikke lar seg gjøre gjennom for eksempel spørreskjema eller observasjon (ibid s. 137). Av hensiktsmessige årsaker anså jeg derfor intervjuet som den best egnede metoden i dette tilfellet.

3.6 Utvikling av intervjuguide

I dette forskningsarbeidet vil det være formålstjenlig med et semistrukturert intervju. Det vil i praksis si at jeg har hatt en overordnet struktur på intervjuguiden (se vedlegg 2). Selv om rekkefølgen kanskje har variert noe, har jeg forholdt meg til de tema som jeg har ønsket å ta opp. En av årsakene til at denne strukturen har passet best i dette tilfellet, er at et semistrukturert intervju vil gi informanten rom til å følge en naturlig gang i samtalen. Det semistrukturerte intervju gir også forskeren mulighet til å «bevege seg fram og tilbake i intervjuguiden» (Johannessen et al. 2011, s. 137). Dette kan føre til at intervjusituasjonen ikke oppleves for formell og stiv, noe som igjen kan bidra til å bryte ned en eventuell anstrengt følelse mellom intervjuer og informant. I intervjusituasjonen la jeg vekt på å bygge opp en trygg og pålitelig relasjon til informanten. Jeg tok meg god tid til å presentere meg selv, kort om bakgrunnen for forskningsarbeidet, om informantens mulighet til å avbryte, samt den enkeltes anonymitet. Dersom informanten hadde spørsmål knyttet til ovennevnte fikk han selvsagt stille disse. Videre ønsket jeg å skape tillitt i det skjeve maktforholdet som ofte oppleves i et forskningsbasert intervju. Derfor var blant annet de første spørsmålene formulert som faktaspørsmål rettet mot den enkeltes bakgrunn og interesser. For å få informanten til å rette oppmerksomheten mot tema, fulgte jeg opp med introduksjonsspørsmål av typen «Hva tenker du på når du hører ordet *prestebarn?*». De ulike assosiasjonene ble deretter utgangspunkt for oppfølgingsspørsmål. Så gikk jeg over til nøkkelspørsmålene, essensen i intervjuet. Disse ble fulgt opp der det var hensiktsmessig, og underveis fulgte også enkelte sensitive spørsmål. Sistnevnte ble kun stilt i situasjoner der informanten virket trygg og mottakelig for sådanne. Det bør også nevnes at disse spørsmålene aldri ble stilt avslutningsvis i intervjuet, dette for å unngå å «forlate informantene i en følelsesmessig negativ tilstand» (ibid s. 142). For å forberede informanten på at intervjuet

straks var ved veis ende, ble det avsluttende spørsmålet alltid introdusert som «siste spørsmål». I etterkant av intervjuet lot jeg informanten stille spørsmål, i tillegg til at jeg forklarte litt mer om bakgrunnen for intervjuet, samt min interesse for emnet. Jeg spurte også en ekstra gang om de var sikre på at de ønsket å delta i studien, og samtlige informanter underskrev erklæringen på dette. Det bør presiseres at informantene fortsatt hadde mulighet til å trekke seg, også etter at erklæringen var signert.

I etterkant er det mangt som skulle vært gjort annerledes. En av hovedutfordringene med gjennomføringen av intervjuene var hvordan og når jeg skulle introdusere de mest sensitive spørsmålene, blant annet relatert til foreldreforhold. Derfor har jeg i etterkant innsett at det kanskje er dette jeg skulle vært mest forberedt på, ettersom det antakeligvis er disse spørsmålene det er vanskeligst for informantene å svare ærlig på. Det er sannsynlig at de kjenner på en lojalitet overfor foreldrene, noe som kan hindre dem i å svare ærlig. Kvale og Brinkmann (2015, s. 187ff) redegjør for det de definerer som konfronterende intervjuer. Selv om kanskje noen av spørsmålene som ble stilt i disse samtalene beveger seg innenfor en sensitiv sone, har jeg forsøkt å unngå de mer konfronterende spørsmålene. En av årsakene til det er at jeg har ønsket å beholde informantenes tillit, både underveis i intervjuet samt i etterkant. Å gi av seg selv, sine opplevelser og erfaringer, bør imøtekommes med respekt for deres grenser framfor å trå over disse.

3.7 Valg av informanter og prosedyre

Prestebarn finnes i alle aldre, over hele landet og med ulik bakgrunn. For å hindre at prosjektet ble for omfattende, ønsket jeg en relativt homogen gruppe. Om det er for stor avstand i tid til de historiene informantene formidler, er det desto viktigere å være kritisk. Det kan også være vanskelig for informantene å huske tilbake til barndommen og de aktuelle hendelsene. I tillegg kan det bli et for stort sprang mellom de ulike historiske kontekstene informantene representerer. Inger Furseth (2006) har blant annet skrevet om dette i artikkelen «Tro, kjønn og livshistorie» publisert i boka *Tro. 13 essays om tro*. Jeg anser det dessuten som et poeng at informantene tilhører samme retning innenfor kristendommen, slik at de mer eller mindre har de samme referanserammene innenfor tro. Derfor utarbeidet jeg tre spesifikke retningslinjer for hvem som kunne være aktuelle i forskningsarbeidet. Prestebarna burde være mellom 30 og 45 år, men dette var ikke et absolutt krav. Én av foreldrene må ha vært ansatt som prest i Den norske kirke og hatt dette som sitt primæryrke i minimum ti år, fra barnet var omtrent fem til 20 år. Jeg stilte derimot ingen krav til prestebarnets religiøse ståsted i dag. Dette ble presisert

for at kandidatene skulle være trygge på at de var like interessante og relevante som informanter, uavhengig deres forhold til tro i dag.

Det finnes flere ulike måter å innhente aktuelle informanter på. Johannessen et al. (2011, s. 112ff) redegjør for en rekke av disse. I dette tilfellet var «snøballmetoden» best egnet. Ved henvendelse til noen som har større oversikt over prester og deres familier enn jeg selv har, var tanken at dette kunne lette meg i arbeidet med å finne potensielle kandidater. Jeg vurderte også å innhente informanter på annet vis, både gjennom personlig rekruttering, ved å spørre prestebarn jeg selv kjenner til, eller ved å rekruttere gjennom annonser på Det teologiske Menighetsfakultet, i avisen *Vårt Land* eller gjennom sosiale media som for eksempel Facebook. Et annet alternativ ville være å henvende meg til en enda større gruppe for så å rekruttere gjennom et generelt spørreskjema rettet mot prestebarn, for deretter å rekruttere utfra besvarelsene. Da kunne jeg blant annet silt informasjonen og plukket kandidater som i forhold til hverandre viste stort spenn i svarene. Jeg anså ikke dette som et videre poeng i denne sammenheng, blant annet på bakgrunn av at det ville bli for omfattende. Hensikten med studien er heller ikke å generalisere, men å skildre enkelthistorier. I tillegg var jeg noe presset på tid. Dermed bestemte jeg meg til slutt for oppsøkende rekruttering gjennom direkte henvendelse i brevform via en annen part. Skulle dette vise seg ikke å være tilstrekkelig kunne jeg ty til en av de øvrige rekrutteringsmetodene. Etersom responsen ble vurdert som tilfredsstillende etter første runde, og det dermed ikke ble behov for annen rekrutteringsform, vil jeg ikke gå nærmere inn på andre innhentingsmetoder. Det bør likevel presiseres at dersom jeg hadde åpnet opp for en bredere form for rekruttering, kanskje ville fått flere eller andre aktuelle kandidater, men jeg vil likevel betrakte den rekrutteringen jeg gikk for, som adekvat for dette formål. Hadde jeg innhentet informanter på annet vis ville dette selvsagt påvirket svarene og de funn som her er gjort. Det innsamlede materialet er uansett for lite til at det kan trekkes konklusjoner og er således bare en indikator på hva prestebarn i et større perspektiv *kan* ha erfart på området.

For å nå fram til aktuelle informanter tok jeg kontakt med Sør-Hålogaland og Oslo bispedømmekontor. Bakgrunnen for at valget falt på akkurat disse to, var at jeg da kanskje ville komme til å rekruttere både fra bygd og by. I utgangspunktet tenkte jeg at det kunne være interessant å se om oppvekst i urbane og rurale strøk har hatt noe å si for de enkelte informantene, men datamaterialet kan uansett betraktes som for lite til at det kan trekkes slutninger på dette området. I tillegg har de to kontorene oversikt over nåværende og tidligere prester som har vært ansatt i bispedømmene, og kunne dermed være behjelpelig med å finne fram til aktuelle informanter. Det bør også nevnes at det av praktiske logistikk-årsaker ville

være enklest om informantene befant seg i Nordland fylke eller i nærheten av Oslo. I september 2015 sendte jeg mail til rådgivere ved de to kontorene og redegjorde for forskningsarbeidet samt ba om hjelp til å finne aktuelle kandidater. I samråd med Norsk senter for forskningsdata (NSD) forfattet jeg et invitasjonsbrev (se vedlegg 1) med informasjon om studien og deltakelsen i denne. I samarbeid med bispedømmekontorene ble det til sammen sendt ut 20 invitasjoner, hvorav syv responderte positivt. Som skissert over ble altså snøballmetoden vurdert som den mest hensiktsmessige rekrutteringsmetoden i dette tilfellet, og jeg anså responsen som tilfredsstillende. Dermed kunne jeg gå i gang med innhenting av materialet.

I forkant av gjennomføringen av intervjuene valgte jeg å kjøre et pilotintervju på en av informantene, både for å teste intervjuguiden, samt for å få kort tilbakemelding på mine egne ferdigheter som forsker i intervjusituasjonen. Jeg tok derfor kontakt med en av dem og orienterte om pilotens rolle. Vedkommende stilte seg positiv til å la seg intervju som pilot. I forkant av møtet ble det klarert at intervjuet kunne benyttes dersom det ville være hensiktsmessig. Ettersom intervjuet ble vurdert innholdsmessig godt, samt adekvat gjennomført, fikk jeg skriftlig tillatelse fra vedkommende til å bruke piloten som en del av studien. Jeg gjennomførte ingen endringer av betydning på intervjustrukturen i etterkant av piloten.

3.8 Datainnsamlingsfasen

Johannessen et al. (2011, s. 115-116) skisserer et forslag til et tidsperspektiv som kan følges i forkant av datainnsamlingen. Denne tredelte prosessen tar sikte på å forberede informantene samt holde dem varme slik at de er klare for intervjusamtalen og at alle avtaler er bekreftet. Etter at informantene hadde mottatt invitasjon pr. post til å delta i studien, måtte den enkelte selv ta kontakt med meg for å melde sin interesse. Én av informantene ringte, de øvrige tok kontakt pr. mail. Invitasjonsbrevet gikk ut i begynnelsen av desember og svarene kom rundt juletider. Av de syv respondentene valgte jeg å ikke gå videre med en av dem, ettersom vedkommende var noe yngre enn de øvrige. Jeg anså dessuten de seks andre som et tilstrekkelig antall informanter. Av tidsmessige årsaker ble det ene intervjuet dessverre ikke avholdt, mens de øvrige fem ble gjennomført i januar 2016. Ved førstegangskontakt fra min side (pr. mail) spurte jeg informantene om de kunne skrive en kort biografi om seg selv, deres oppvekst, sivilstatus, ståsted i livet nå, samt interesser. Om lag en til to sider ville her være tilstrekkelig. Hensikten med biografien var først og fremst at jeg skulle bli bedre kjent med de forhold informantene kom fra. Videre kunne jeg stille innledende spørsmål på bakgrunn av biografien.

Responser på dette var positiv, og biografiene ble oversendt meg i god tid før selve intervjuet. Omtrent en til to uker før intervjuet fikk informantene foreslå tid og sted for samtalen. Et par dager før møtet tok jeg kontakt for å bekrefte avtalen. I etterkant av samtalen fikk informantene en takkemail, der jeg la vekt på å takke dem for deres tid og bidrag i studien. Flere av informantene har uttrykt at de satte pris på deltakelsen og et par av dem har også på eget initiativ bidratt med oppklarende mailkorrespondanse i etterkant av intervjuene. All kommunikasjon har foregått pr. mail eller telefon.

I noen studier kan det være hensiktsmessig at informantene mottar spørsmålene eller intervjuguiden i forkant av intervjuet. I dette tilfellet ønsket jeg at informantene skulle komme minst mulig forberedt slik at refleksjonene og svarene kommer naturlig og ikke er et resultat av et ferdigprodusert manuskript.

For at informantene skulle føle seg trygge og ivaretatt i selve intervjusituasjonen lot jeg dem få velge tid og sted for samtalen. Tre intervjuer ble avholdt på deres valg av café, ett ble gjennomført på en skole og ett hjemme hos informanten. Johannessen et al. presiserer at «Det beste er (...) å finne et sted der informanten slapper av og ikke blir forstyrret, samtidig som det ikke må være for kronglete for informanten å ta seg dit» (2011, s. 142-143). Dermed fantes det flere grunner for at informantene selv kunne foreslå tid og sted. I og med at noen av intervjuene foregikk på et offentlig sted (café), finnes det muligheter for at informantene ikke følte seg tilstrekkelig komfortabel i settingen. Å sitte i et åpent rom med fremmede mennesker tilstede, kan selvsagt ha virket begrensende for hva informantene følte seg komfortable med å dele. I ettertid ser jeg at dette kan ha påvirket åpenheten i samtalen, uten at dette er nevnt eksplisitt av informantene. Samtlige intervjuer ble tatt opp på bånd av en minioptaker/diktafon, og hvert intervju ble i ettertid transkribert. Båndopptakeren ble slått på innledningsvis i intervjuet, og ble ikke avslått før vi skilte lag. Jeg anså det som hensiktsmessig å la båndopptakeren gå, selv etter at intervjuet offisielt var avsluttet. Et argument mot dette er selvsagt at båndopptakeren kan virke skremmende og at informanten holder igjen, men dette kunne jeg for så vidt risikere uansett. Likevel kan det ofte være at informanten kommer på noe ekstra i etterkant av selve intervjuet. I tillegg kunne det være informanten fikk flere assosiasjoner når det ble klart for vedkommende at også jeg er barn av en prest, noe jeg bevisst ikke ønsket å avsløre før etter at intervjuet var gjennomført. Denne avgjørelsen ble tatt på bakgrunn av en grundig diskusjon med meg selv. Ville det være tillitsskapende at informanten visste om min bakgrunn? Kunne det i så tilfelle føre til rom for implisitt kunnskap, en slags taus enighet mellom informant og intervjuer? Det siste argumentet veide tyngre enn det første. Jeg ønsket derfor heller å bygge

tillitt til informantene på annet vis enn å risikere at ting forble usagt grunnet antakelser om at den andre implisitt forstår.

Å gi informanten mulighet til å velge tid og sted var bevisst fra min side for å bygge opp under et konstruktivt forhold mellom informant og intervjuer, også i forkant av selve møtet. Dette kan igjen påvirke den informasjonen som kommer ut av intervjuet. Derfor var jeg også bevisst hvordan jeg selv framstod underveis i intervjuet, dette være både bekledning, kroppsspråk og stemmebruk (Johannessen et al. 2011, s. 142-143). I tillegg er det dessuten en sylskarp egg man balanserer på i vurderingen av hvorvidt man skal forfølge sensitive opplysninger og nølende svar fra informanten eller ikke. Dette kan i verste fall svekke tilliten. Dette er også noe man må være bevisst underveis i forskningssamtalen.

Intervjuene hadde alle en varighet på mellom 60 og 100 minutter, dette inkluderer innledning og avslutning, med rom for spørsmål og utdypende kommentarer fra informanten.

3.9 Informert samtykke og anonymisering

Et hvert kvalitativt intervju som undersøker enkeltmenneskers personlige erfaringer og opplevelser, samt ber informanter om å fortelle sin livshistorie, vil ha behov for godkjenning, både av den enkelte informant selv, samt NSD. Dette prosjektet er godkjent av NSD (vedlegg 3). Allerede i invitasjonsbrevet (vedlegg 1) informeres informantene om at deltakelse i prosjektet er frivillig og at de kan trekke seg når som helst uten å oppgi grunn for dette. Der står det også at den enkelte garanteres anonymitet og at informasjon som kommer fram i intervjuet og biografien ikke på noe tidspunkt skal knyttes til navn, dersom ikke informanten selv gjør dette. Videre presiseres det at alt materiell vil bli slettet ved prosjektets slutt. Dette innebærer både lydopptak, signerte samtykker og biografier.

Underveis i arbeidsprosessen oppbevares lydopptak på bærbar passordbeskyttet pc, og ingen av lydopptakene eller transkripsjonene er merket med informantenes navn. Alt annet materiale oppbevares forsvarlig innelåst og vil bli tilintetgjort når oppgaven er avsluttet.

Både i for- og i etterkant av intervjusamtalen ble informasjonen i informasjonsskrivet presisert for informantene. Deretter underskrev informantene samtykkeskjemaet. I tillegg lovte jeg informantene å vurdere nødvendigheten av å inkludere eventuelle gjenkjennbare situasjoner. Om nødvendig ble det avtalt at jeg skulle ta kontakt med informantene og diskutere med den enkelte hva og hvordan dette kunne løses for å bevare den enkeltes anonymitet best mulig. En av informantene ble kontaktet i så henseende, og sammen ble vi enige om hvilke ulike grep som

kunne tas for å sikre informantens anonymitet uten at dette skulle gå ut over studiens funn. Samtlige informanter er dessuten gitt pseudonymer og i analysen har jeg heller ikke presisert hvem av informantene som har vokst opp i by og bygd, ei heller den enkeltes alder. Dette for å gjøre livshistoriene minst mulig gjenkjennelige. Disse vurderingene er i tråd med NSDs anbefalinger.

3.10 Transkribering

Å transkribere fem til åtte timer samtale tar tid og krefter, men har vært nødvendig i denne studien. Jeg har valgt å gjennomføre transkriberingen selv. En av årsakene til det er at jeg ønsker å forsikre meg om at alle relevante funn inkluderes i nedtegningen. I tillegg ønsket jeg at blant annet rekkefølgen spørsmålene ble stilt, også skulle ivaretas i den skriftlige versjonen. Som Pål Repstad skriver vil dette også kunne gi forskeren «et svært tett forhold til stoffet – det siver så å si inn gjennom fingrene» (1998, s. 84). Transkriberingen ble gjort så raskt som mulig i etterkant av intervjuene, ikke mer enn fem uker etter gjennomført samtale. Det første intervjuet, piloten, ble transkribert i de påfølgende dagene etter at intervjuet var avholdt, og dette intervjuet ble også nedtegnet ordrett, uten å utelate digresjoner, gjentakelser, pauser, latter og lignende. Ettersom dette intervjuet både ble avholdt og transkribert før de fire neste, lærte dette omfattende arbeidet meg mye, både om min egen intervjustil og transkriberingsprosessen. Dermed ble jeg bevisst dette og kunne ta hensyn til det i de påfølgende intervjuene. Likevel anså jeg det ikke som hensiktsmessig med en like grundig nedtegnning i de kommende transkripsjonene. Kvale og Brinkmann stiller spørsmål til nettopp dette: «Hva er en nyttig transkripsjon for min forskning?» (2015, s. 212). Ettersom jeg primært er ute etter historiene som formidles, ikke detaljene rundt hvordan disse skildres, kunne jeg altså tillate meg å nedskrive samtalene i en mer forenklet form ved hjelp av et mer korrekt skriftlig språk. Dette åpner også opp for et mer flytende språk i siteringer av informantene. Dermed har jeg i transkripsjonene ikke inkludert hendelser informantene har fortalt som jeg ikke har ansett som relevante til studiens formål, ei heller mine egne innledende og avsluttende ord. Jeg har likevel vært påpasselig med å inkludere de delene av samtalene som kan oppleves som språklig sammenhengende eller søkende. For å ivareta informantenes anonymitet på best mulig vis er selvsagt ikke transkripsjonene vedlagt denne studien, men vil bli tilintetgjort så snart arbeidet er vurdert og avsluttet. Ettersom deler av samtaletemaene kan anses som «følsomme tema» har jeg allerede i transkripsjonen utelatt identifiserende steds- og personnavn.

3.11 Analyse av data

Å analysere et kvalitativt arbeid som tar utgangspunkt i et større antall sider transkripsjon, er et omfattende arbeid som går over flere stadier. I dette arbeidet har jeg valgt å strukturere den første analysedelen ved å ta utgangspunkt i intervjuguiden og spørsmålene jeg har stilt informantene. Hensikten er å undersøke hva den enkelte informant svarer direkte og indirekte på de aktuelle spørsmålene. Dermed har jeg skrevet ned en såkalt «meningsfortetting», en «forkortelse av intervjupersonenes uttalelser til kortere formuleringer» (Kvale og Brinkmann 2015, s. 232). Dette innebærer at meningen i innholdet ivaretas, mens setningene forkortes. Noen av spørsmålene i intervjuguiden utfyller hverandre og derfor ble det også naturlig å gjøre dette arbeidet innenfor en tematisk organisering. Johannessen et al. bruker terminologien «kategoribasert inndeling» om denne metoden: «Kategoriene fungerer på samme måte som overskrifter i en bok. De gir en beskrivelse av hva hver tekstdel handler om, og er nyttige for å styre leseren gjennom teksten» (2011, s. 167). En av bakdelene med en slik koding, er at man kan risikere å overse informasjon som naturlig faller inn under andre tema. For å unngå dette har jeg lest gjennom hele intervjuet for hvert tema og spørsmålsoverråde jeg har hatt i fokus. Tematiseringen er gjort på bakgrunn av strukturen intervjuguiden la opp til, med seks ulike fokus:

1. Introduksjonsspørsmål rettet mot begrepet «prestebarn»
2. Overgangsspørsmål knyttet til oppvekststed og oppvekst generelt
3. Overgangsspørsmål relatert til foreldre og informantenes forhold til disse
4. Nøkkelspørsmål om religiøs praksis, undring og valg som barn og ungdom
5. Nøkkelspørsmål med gudsbilde og forhold til Gud som tema
6. Nøkkelspørsmål med fokus på religiøst ståsted i dag

Analysens del 1 følger en oppbygging basert på denne inndelingen, dog med en annen overskrift enn kategoriseringen ovenfor.

Å lese analytisk kan gjøres på flere ulike måter, og Johannessen et al. (2011, s. 166) skiller mellom tre ulike måter; bokstavelig, fortolkende og refleksiv. I dette arbeidet er det ikke hensiktsmessig å lese datamaterialet bokstavelig. Hovedvekten vil derimot ligge på den fortolkende lesemåten. Det betyr «at forskeren forsøker å vise hva han tror data betyr og representerer, eller hva han mener han kan slutte fra data» (ibid s. 167). Det er det bakenforliggende av det som fortelles som er interessant. I denne sammenheng må det også

nevnes at jeg som forsker har vært nødt til å være svært bevisst på også den reflekseive lesemåten. Enkelte av informantene har jeg hatt en fjern relasjon til i forkant av intervjusamtalen. Dette betyr at de har vært bevisst min bakgrunn og de forhold jeg selv kommer fra, uten at vi nødvendigvis i dag har noen nærmere relasjon til hverandre. Den reflekseive lesemåten handler egentlig om å utforske ens egen rolle og perspektiver i en forskningssamtale, i lys av relasjonen som oppstår mellom informant og intervjuer. Forskeren «tar altså hensyn til at han som forsker påvirker datainnsamlingen og tolkningsprosessen, og forsøker derfor å lese data på en slik måte at lesningen også omfatter relasjonen mellom forsker og informant» (ibid. s. 168). Det er derfor viktig for meg å poengtere at jeg har strebet etter å ivareta tydelige roller i intervjusituasjonen der en slik relasjon har vært aktuell. Så også i den analytiske lesningen av materialet.

Den videre prosessen i analysen av datamaterialet tar utgangspunkt i koding innenfor de enkelte temaområdene, med hensikt å finne sammenfallende momenter så vel som motsetninger. Dette for å skildre likheter og ulikheter mellom informantenes opplevelser og erfaringer. Videre blir stoffet sammenfattet i kortere beskrivelser, ved hjelp av sitater og parafraaser. I analysedelen kobles teori inn i beskrivelsene av hver kategori for å poengtere funn i lys av denne. Til slutt i analysen følger en presentasjon og diskusjon av en holistisk framstilling av den enkelte informant for å få fram en eventuell sammenheng mellom foreldreforhold og gudsrepresentasjon i barndom og voksenliv.

3.12 Studiens validitet og reliabilitet

Over har jeg forsøkt å gi en presis beskrivelse av og refleksjon over forskningsprosessen slik den utartet seg. En av årsakene til det, er selvsagt å styrke studiens reliabilitet (pålitelighet). Når det er sagt, er det også andre momenter som her bør trekkes inn. Ett av disse er det retrospektive problem. Repstad definerer det retrospektive intervju som «intervjuer der folk ser tilbake på fortida» (1998, s. 79). Problemet oppstår ikke før man skal se tilbake på og skildre en mest mulig sannferdig berettelse av hendelsene. Da står man plutselig i fare for å glemme både hendelser, følelser og meninger som oppstod for flere år siden. En annen utfordring som kan oppstå er selvsagt at informantene ikke snakker sant. Utfordringen min blir da: Hvordan kan jeg så forsikre meg om at informantene husker riktig og taler sant? Svaret er at det kan jeg ikke. Jeg har selvsagt gjort kontinuerlige vurderinger underveis i intervjusamtalen og kommet med oppfølgingsspørsmål der det har vært naturlig, men til sist har jeg tatt en totalvurdering av den enkelte informants reliabilitet, samt den tilliten vi har bygd opp til hverandre. I så henseende er

samtligte informanter vurdert som pålitelige kilder. Det bør også presiseres at enhver livshistorie fortalt i denne studien ikke nødvendigvis sikter mot å formidle en sann framstilling, men en subjektiv framstilling av erfaringer og opplevelser slik de i ettertiden oppfattes og videreformidles av den enkelte informant. På bakgrunn av en slik forståelse kan man heller ikke forsikre seg om at forskningen ville endt opp med et helt identisk resultat om noen andre hadde forsket på det samme. En av årsakene til det er at de observasjonene jeg har gjort er kontekststøttede og er et resultat av møtet mellom informanten og meg som intervjuer, med den bakgrunnen jeg har og det tolkningsrommet jeg befinner meg i.

Likevel kan denne studien anses som valid (troverdig) ettersom analysen tar utgangspunkt i den best egnede metodikken i denne sammenheng; den kvalitative forskningssamtalen. Som prestebarn anser jeg meg selv som en habil «inn-sider» i tematikken. Det har vært et vesentlig poeng for meg å holde mine egne tanker og erfaringer utenfor både intervjusamtalen og analysen, men min egen bakgrunn har også vært av viktig betydning for å få innsikt i problemstillingen og tematikken rundt denne. Det har forhåpentligvis gjort det lettere å skille mellom relevant og ikke relevant informasjon, men det bør også nevnes at det selvsagt finnes muligheter for det motsatte. Jeg har uansett tilstrebet å utelukke meg selv og mine egne erfaringer og opplevelser fra forskningens analyse.

4.0 Analyse

4.1 Del 1 – En tematisk framstilling

I den første delen av analysen tar jeg utgangspunkt i en tematisk framstilling av de beskrivelsene informantene har gitt, samt en analyse av disse knyttet opp mot relevant teori. Som allerede nevnt har jeg delt dette inn i tematiske kategorier basert på de tema intervjuguiden er konstruert etter. Framstillingen her følger samme rekkefølge som intervjuguiden.

4.1.1 «Prestebarn drikker ikke alkohol»

Sitatet som innleder dette kapittelet er hentet fra en av intervjusamtalene, og er et tydelig uttrykk for en viss forventning knyttet til prestebarn. Under vil jeg redegjøre for de assosiasjonene mine fem informanter kom med da de fikk innledningsspørsmålet «Hva tenker du på når du hører ordet prestebarn?».

Fire av informantene tok først og fremst utgangspunkt i en generell beskrivelse av prestebarn. I stedet for å basere uttalelsene på seg selv og sine egne erfaringer, gikk de veien gjennom det de selv så på som en mer generell oppfatning. En av informantene sier: «Jeg tenker ikke med det første at det er meg. Jeg tenker litt mer klisjeer rundt det. Karaktertyper som har vært mer utagerende, demonstrert mer eller gjort opprør, uten at jeg har kjent noen som har vært sånn». En annen henviser til den allerede nevnte norske spillefilmen *Søndagsengler* (Nesheim 1996) når vedkommende skal forklare assosiasjonene: «De som er litt sånn prektigere enn alle andre, kanskje, uten å egentlig være det». En tredje forklarer sine assosiasjoner ut fra en mer generell forståelse: «Jeg tenker jo på at det på sett og vis er noe som skiller seg litt ut fra andre typer oppvekster på en eller annen måte». Denne informanten sier ikke noe om han selv har følt det slik, men han går mer inn på sine personlige erfaringer når jeg ber ham utdype: «Da jeg var liten på min hjemmeplass visste alle hvem min far var, så på sett og vis var mitt navn kjent». Denne refleksjonen støttes av Cameron Lees (1992) tanker om at prestebarnet står på scenen sammen med presteforelderen, selv om det ikke er et valg barnet selv har tatt.

Det er bare en av informantene som umiddelbart knytter begrepet til seg selv og sine egne erfaringer. Vedkommende sier: «Da tenker jeg jo i stor grad på meg selv og søsknene mine. Jeg tenker jo egentlig bare på oss». Denne personen er også den eneste som ikke direkte knytter sterke forventninger og stereotypier opp mot begrepet, noe de fire andre gjør. Den siste informantens assosiasjoner til begrepet er kanskje de tydeligste med henhold til forventninger. Informanten sier: «Jeg tenker kanskje mest at det er en viss forventning som ligger i begrepet. Kanskje oppføre seg hakkert bedre enn andre». Det er tydelig at denne informanten har en viss oppfatning av et stereotypisk bilde på prestebarnsbegrepet. Videre utdypes vedkommende: «Det er jo egentlig et litt rart begrep, for vi bruker jo ikke slike begrep om for eksempel «snekkerbarn». Det er jo en eller annen stereotypi som ligger bak eller en viss rolle som forventes av deg da». Lee (1992) mener det er nettopp dette som skiller prestebarn fra andre barn. Livet på scenen er utsatt og dermed er det kanskje lettere for folk å danne seg et inntrykk av de som beskues enn de som ikke har et liv i «spotlighten». En av informantene forteller om en hendelse der vedkommende ble irettesatt av en venn av foreldrene. Denne personen skulle handle øl på butikken, men fikk klar melding om at prestebarn ikke drikker alkohol. En slik holdning vitner om et klart bilde av hva som sømmer seg for et prestebarn og ikke. I dette tilfellet ble det tydelig at informanten ikke innfridde forventningene denne mannen hadde til vedkommende i rollen som prestebarn.

En av jentene opplevde en periode at hennes navn ikke ble brukt. Hun gikk bare under betegnelsen «prestedattera». Navn er utvilsomt knyttet til identitet, og når noen frarøves ens navn, og i stedet blir tilegnet et annet hvis assosiasjoner faller inn under en gitt merkelapp eller stereotypi, utfordrer dette ens egen selvforståelse og identitet. Denne jenta ble, som «prestedattera», omtalt som et menneske alltid i relasjon til sin far, i stedet for ved navn.

Også i dag kan informantene erfare at denne merkelappen henger ved dem. En av dem forteller at han opplever at alle vet hva presteforelderen gjør uten at han har sagt noe:

Det er en sånn ting som folk synes det er interessant å fortelle andre om meg. Som en sånn forklaring, en sånn saksopplysning som det er viktig å få med, som egentlig ikke har noe med meg å gjøre. Det er jo interessant bare, sladderaktig interessant.

Som vi har sett har informantene ulike bilder av hva som kjennetegner et barn av en prest. Det er tydelig at selv om de først og fremst definerer begrepet utfra et mer generelt perspektiv, er det likevel et begrep de kjenner seg igjen i, og delvis også identifiserer seg med. Det ligger en viss forventning knyttet opp mot begrepet, og disse forventningene er kontrastfylte i seg selv, akkurat som prestebarna er like ulike som for eksempel barn av snekkere er ulike hverandre.

4.1.2 «Vi var alltid veldig godt oppdratt»

Alle de fem informantene skildrer det som kan tolkes som en trygg og god oppvekst. Noen av informantene har vokst opp i by, mens andre har vokst opp på mindre tettsteder, med store avstander, der alle kjenner alle, og som en av dem selv sier det: «Prestefamilien er i hvert fall veldig godt kjent». Samtlige har vokst opp med mor, far og søsken i hjemmet. Om oppveksten sin sier en av dem: «Vi var alltid veldig godt oppdratt. Vi var veldig gode på skolen, så vi gjorde det jo veldig bra». En annen beskriver skolen som litt kjedelig. Flere av informantene skildrer en oppvekst og oppdragelse med en sterk samfunnsbevissthet og engasjement, spesielt med tanke på verdier som medmenneskelighet, solidaritet og fokus på å være gode mennesker.

Noen av informantene har deltatt aktivt i Ten Sing i oppveksten, og en av dem tar utgangspunkt i nettopp Ten Sing når hun skal forklare sin oppvekst: «Der gikk jeg i Ten Sing og hadde det veldig fint. Jeg likte miljøet der». Selv om Ten Sing ikke hadde like høy status blant alle ungdommene i denne byen, var ikke det noe denne informanten brydde seg videre om: «Jeg hadde det så fint der, at jeg liksom ikke brydde meg. Jeg brydde meg ikke fordi jeg hadde det fantastisk. Jeg fikk mange gode venner og vi følte oss likesinnet». Denne informanten beskriver en oppvekst på bakgrunn av en utvidet relasjon, en form for sekundærrelasjon. I utvidet kontekst kan man forstå denne informantens opplevelse av trygghet i Ten Sing som et slags

avhengighetsforhold i tilknytningsprosessen som ungdom. Informanten er den svake parten som speiler seg i lys av den oppståtte relasjonen til en sterkere part, Ten Sing, ikke for å overleve, men for å styrke den psykiske næringen som et anerkjent individ. Hun opplever trygghet sammen med mennesker hun speiler seg selv i, og som hun omtaler som «likesinnet». Vi ser her at de tilknytningsprosessene Halstensen (2014, s. 114) referer til kan overføres til dette tilfellet.

En av informantene som har vokst opp på et mindre sted skildrer hjemlassen som «et fint lite sted, et lite sted nært havet og naturen». Av de fem intervjuobjektene er dette den informanten som i oppveksten har deltatt i færrest organiserte aktiviteter utenfor hjemmet. Fritiden ble brukt på å være sammen med noen få nære venner. Vedkommende var tilfreds og opplevde ikke behov for noe utover dette.

En annen informant beskriver oppveksten som stabil og fin, uten vonde eller spesielt utfordrende opplevelser, hverken i eller utenfor hjemmet. En tredje informant, Harald, skildrer en uproblematisk oppvekst: «en veldig konfliktfri barndom, kanskje fordi vi er ganske konfliktsky generelt». Når Harald sier «vi» henviser han til familien. Begrepet «vi» blir et eksempel på en enhet mellom familiemedlemmene, og man kan anta at dersom far og mor er konfliktsky i utgangspunktet, vil dette kunne overføres fra foreldrene, som er barnas primærrelasjon, til barnet selv. Dermed kan man anta at det på et eller annet tidspunkt har oppstått et bilde på at det å være konfliktsky er en del av virkeligheten for dette barnet. Denne virkelighetsforståelsen er en form for mental representasjon inne i informantens psykiske rom, og dens troverdighet avhenger av i hvilken grad dette samsvarer med den virkeligheten den faktisk representerer. I følge Halstensen (2014, s. 114) vil disse erfaringene systematiseres og tas i bruk i videre relasjonsbygging, noe vi ser i Haralds eksempel. For Harald speiler de erfaringene han har gjort seg i hjemmet, og ved å bruke ordet «vi» identifiserer han seg med det, like mye som han knytter det til foreldrene.

Vi ser altså at informantene tar utgangspunkt i både primær- og sekundærrelasjonene når de skal beskrive oppveksten sin. Dette støtter tanken om at alle barn fødes inn i relasjoner samt oppdras i en utvidet relasjonskontekst. Som John Donne en gang sa: «No Man is an Island».

4.1.3 «Far er til for menigheten»

Sitatet ovenfor er hentet fra den allerede nevnte filmen *Søndagsengler*, og det er hovedpersonen Maria som reflekterer over rollene hennes far har, som altså også er presten i bygda. Hvem er

foreldrene ved siden av yrkesidentiteten? Opplever prestebarna tydelige skiller mellom forelder og prest, og hvordan er deres forhold til foreldrene?

Alle informantene ble bedt om å fortelle om foreldrene sine, samt deres forhold til dem. Under følger en beskrivelse av og en analyse av disse forholdene. Som presisert i teoridelen vil enhver persons oppfatning av foreldrene sine være basert på deres forhold til dem. Stålsett (2014, s. 100) poengterer at et hvert bilde av en forelder vil skille seg fra eventuelle søskens beskrivelser, dette fordi det enkelte barn alltid vil være i ulike faser i sitt samspill med forelderen. Dermed er det ikke gitt at disse representasjonene oppleves sanne blant alle barn i en søskenflokk, men de skildrer likevel et sant og ekte bilde av foreldrene ut fra informantens forhold til foreldrene på bakgrunn av de opplevelsene og erfaringene informanten har hatt (og fortsatt har) av og med dem. Likevel blir det altså viktig å poengtere at foreldrene alltid også vil være noe mer og noe annet enn de bildene som her kommer frem.

Når informantene snakker om foreldrene sine skjer dette i ulike faser av intervjuet, både når jeg stiller spørsmål direkte knyttet opp mot foreldrene deres og deres forhold til dem, samt indirekte gjennom andre tema i samtalen. Denne redegjørelsen tar derfor utgangspunkt i den helhetlige framstillingen av dette forholdet.

Flere forhold er felles for informantene. Alle opplever at det er tydelige skiller mellom forelder og prest. Rollene ser ikke ut til å gå over i hverandre, til tross for at flere av informantene sier at presteforelderen har hatt en jobb man ikke lett kan legge fra seg. En informant beskriver faren sin som fraværende, dels på grunn av jobben, men kanskje også tidsånden, mens en annen sier at faren var mye borte i jobbsammenheng. En tredje sier at det ikke var et spesielt tydelig skille mellom faren og presten, men det kunne nok være et resultat av at heller ikke den vanlige mannen i gata ville oppfatte faren som presten, først og fremst, heller mannen han var innenfor prestekjolen.

Ett av samtaletemaene som går igjen hos informantene er nærhet og distanse i forholdet mellom dem og foreldrene. Når i livet har informantene vært nære foreldrene sine, og når har de kjent på en større distanse til dem? En av de som undres mest over dette er Anna. Anna har som barn hatt et trygt og godt forhold til begge foreldrene. På direkte spørsmål om hennes forhold til foreldrene i dag svarer hun:

Det er bra. Jeg har jo i senere tid skulle ønske jeg hadde et nærmere forhold til de. Det er jo veldig nært i den grad at vi er veldig glade i hverandre. Vi kan på en måte prate om alt. Men jeg føler ikke at vi prater så dypt da. Og det vet jeg ikke helt hva kommer av. De siste to årene har jeg tenkt veldig mye på at forholdet er kanskje ikke så nært som det kunne ha vært. Men i det

siste har jeg tenkt at det er kanskje bare sånn det er med foreldre. Man er ikke nær på den måten som man er med venner. Og jeg skulle jo ønske kanskje at det var mer vennskapelig. Og jeg føler det er veldig dypt og trygt, og vi er veldig glade i hverandre.

Først sier Anna at hun føler at hun og foreldrene ikke «prater så dypt». Litt lengre inn i refleksjonen sier hun forholdet er «veldig dypt og trygt». Vi ser her at Anna skildrer forholdet til foreldrene både slik hun faktisk møter det, slik hun opplever det *er*, samt hvordan hun kanskje *ønsker* det skal være. Slik sett ligger det en ambivalens i forholdet. I følge Stålsetts representasjonsforklaring (2014, s. 100) kan vi si at Anna både har en erfaring av foreldrene samt en antakelse av hvordan hennes forhold til dem bør være. Annas representasjon av dem er altså et både-og-forhold.

Anna forteller også at hun underveis i barndommen har opplevd far som veldig sint. Selv om far virket å ha en grunn for sinneutbruddene, kunne dette oppleves brysomt for Anna, spesielt om hun hadde venner på besøk. Likevel sier hun at dette ikke har plaget henne nevneverdig. I tillegg forteller Anna at hun har veldig omsorgsfulle foreldre. Som barn var hun en del plaget med fysiske smerter, noe hun opplevde at foreldrene tok veldig på alvor, kanskje mor mer enn far. Hun følte seg likevel sett av begge to.

Hanne er ei selvutnevnt «pappajente». Hun er gjerne med ham på gudstjeneste når hun er hjemme, mest fordi hun synes det er fint å høre på ham. Hun trives godt sammen med foreldrene og sier at faren hennes er den snilleste, klokeste og mest intelligente personen hun kjenner. At hun er dattera hans føles fint og naturlig. Hun er stolt av faren sin. Likevel har Hanne hatt behov for å bli sett for den hun er foruten om i lys av faren. Da Hanne var yngre opplevde hun at hun som prestedatter måtte «forklare, forsvare og bevis». Når Hanne opptil flere ganger bruker begrepet «forsvare» kan dette tyde på en lojalitetsfølelse overfor faren. Som den svake har Hanne knyttet seg til den sterke (faren), først og fremst gjennom et avhengighetsforhold for å overleve som barn, men også etter hvert et lojalitetsforhold fordi det allerede har oppstått et psykologisk bånd mellom de to. Halstensen nevner begrepene beskyttelse, tilhørighet og trøst som viktige stikkord i denne sammenheng: «Tilknytning hos mennesker handler om å finne tilstrekkelig psykisk robusthet til å kunne tåle det tilværelsen byr på av farer, trusler, skuffelser, svik og avvísning» (2014, s. 114). Dette kan tyde på at Hanne på den tiden speilet seg selv i lys av faren og følte hun måtte ta ansvar, beskytte og forsvare hans standpunkter. Slik sett kan vi kanskje si at Hanne identifiserer seg med faren, og dersom hun tar for stor avstand fra han, fjerner hun kanskje også noe i seg selv?

Det viktigste funnet hos Harald angående hans forhold til foreldrene, er delvis redegjort for i det foregående underkapittelet. Hans opplevelse av en konfliktsky barndom er interessant da det sier noe om hans forhold til foreldrene. For Haralds del oppnår han et slags klimaks i forholdet til foreldrene når han velger å ikke døpe hans første barn. Selv om kontakten mellom ham og foreldrene kanskje ble noe hyppigere etter at han selv fikk barn, oppstod det som Harald betegner som «det vanskelige», at han valgte å ikke døpe sønnen sin. Å døpe barna er en tradisjon i Haralds familie og ligger der som ei forventning hos foreldrene hans. Han ønsker ikke å skuffe dem, men føler ikke at han kan stå inne for en slik praksis. Da han og partneren fortalte dette til foreldrene hans gav de motstand og presenterte sine argumenter, men holdt en fattet og rolig tone. Om dette sier Harald: «Det ble litt klamme hender. Det er rart at man skal ha så klamme hender av å snakke med sine egne foreldre». På spørsmål om hvorfor Harald fikk så klamme hender, sier han: «Jeg må liksom passe på, jeg har jo ikke lyst til å si, på en måte så sier jeg jo at veldig mye av livet hans er bygd på noe som er feil. Det har jeg ikke lyst til å si. Jeg tror jo uansett at pappa har gjort utrolig mye bra i sitt liv». Videre sier Harald at han har veldig stor respekt for faren sin. Som en slags konklusjon på denne vanskelige opplevelsen oppsummerer Harald: «Jeg synes jo når jeg ser tilbake på det at jeg er veldig glad vi tok den runden, jeg skal hvert fall ikke ha noe dårligere forhold til foreldrene mine for at ungen ikke er døpt». Den konfliktskye familien blir gjennom dåpsspørsmålet tvunget til å samtale om et tema som Harald kjenner på som «vanskelig». Haralds utfordring er tredelt: 1) Han ønsker ikke å ta avstand og implisitt kritisere faren. 2) Han ønsker ikke å svekke forholdet til foreldrene. 3) Han kan ikke handle på bakgrunn av noe han ikke kan stå inne for. Uansett hva han velger vil det skape konflikt. I denne sammenheng kan det være aktuelt å trekke inn Mary Ainsworths tilknytningsteori (Halstensen 2014, s. 114-115). Harald virker utrygg på egne følelser i tillegg til at han gjennom en tidligere konfliktsky praksis har vært vant til å overse og ignorere disse for å unngå konflikt med foreldrene. Ainsworth ville kanskje plassert Harald i kategorien «utrygg unnvikende», kanskje også siden dette slår ut gjennom fysiske reaksjoner hos Harald i form av klamme hender. De klamme hendene er et resultat av at han til slutt velger å gå den «vanskelige» veien og tar et eget valg, noe som utløser diskusjonen han har kviet seg for.

Også Ståle har kjent tydelig på nærhet og distanse til foreldrene sine. I ungdomsårene stod han nærmere mora enn faren. Mor og sønn hadde flere møtepunkter i form av felles interesser og kunne dermed utforske disse sammen. Etter at Ståle hadde flyttet hjemmefra oppstod det en livskrise i livet hans som gjorde at han for en periode måtte flytte hjem til foreldrene. Han ble avhengige av deres hjelp og omsorg i hverdagen og beskriver dette som annerledes i forhold til

hvordan forholdet mellom dem hadde vært. Slik sett kan vi si at foreldrene hans, i form av de primære omsorgspersonene, ble som en slags «trygg havn» hvor Ståle i møte med krise kunne søke tilflukt, trøst og trygghet, akkurat slik Ainsworths studie viser. Det finnes flere indikasjoner på at Ståle kan plasseres i gruppen «trygg». For det første har det vært rom for diskusjon og opprør i Ståles oppvekst. For det andre har Ståles foreldre til tider vært fraværende, for eksempel i jobbsammenheng i julehøytiden, som Ståle påpeker skal være en familietid. Selv om foreldrene kom hjem etter endt arbeidsdag utpå julaften, kjente Ståle på et savn etter å være som andre familier. Han kunne ha dårlig samvittighet ettersom han ønsket å ha foreldrene sine for seg selv, men samtidig forteller han at han visste at det de gjorde var det riktige. Han opplevde at det var andre som trengte dem mer enn ham. Ståle virker trygg på følelsene sine, trygg på å uttrykke disse gjennom diskusjon og opprør. I tillegg vet han hvor han har foreldrene sine og kan dermed oppsøke hjelp hos dem i møte med for eksempel krise. Selv om Ståles forhold til foreldrene har vært preget av mye diskusjon og turbulens, som han selv sier det, har han i dag en fin relasjon til foreldrene sine. Etter at Ståle ble voksen og fikk egne barn, har de kommet hverandre nærmere og kontakten er naturlig nok hyppigere.

Når Roger skal forklare sitt forhold til foreldrene sine, gjør han dette hovedsakelig gjennom indirekte beskrivelser i episodiske skildringer fra barndommen. Roger har tre spesielt interessante erindringer fra barndommen. To av episodene er relatert til forholdet til foreldrene og tar opp tema som skyld, synd og skam. I utgangspunktet beskriver Roger seg selv som et rolig barn som ikke gjorde stort av seg. Han bruker ordene «medgjørlig» og «grei». Én gang ble Roger stilt til ansvar for noe han selv visste at han ikke hadde gjort. Det var mor som irettesatte ham, og Roger ble oppriktig lei seg ettersom han ikke hadde gjort noe galt. For Roger gjorde dette vondt, og han likte det ikke. Hvorvidt det skyldtes at han var slik av natur eller hvorvidt det skyldtes at det lå noe syndig der, er Roger usikker på i dag. En annen episode relaterer Roger tydelig til synd, et tema han forøvrig beskriver som «en greie» i oppveksten. Da faren irettesatte ham, følte han seg skamfull. Rogers syndsforståelse kom fra faren, i hjemmet. Selv om familien ikke hadde andakter hjemme, sier Roger at «Det var jo situasjoner som oppstod, hvor det ble relevant for min far å trekke inn om det var synd eller ikke. Og da kom det tydelig fram hva som var rett eller galt». Stålsett (2014, s. 104) trekker fram skyld og skam som det hun kaller forbudte og religiøse følelser, ofte relatert til moral. Når Roger blir irettesatt og funnet skyldig i noe er det fordi han har *gjort* noe feil. Når Roger så kjenner på skamfølelsen knyttes dette opp mot hans selvforståelse og identitet. Roger føler at han *er* feil. Disse

erfaringene tar Roger med seg videre i livet, og vi skal senere se hva som skjer med Roger, selv i dag, i møte med slike overførbare emosjoner.

En tredje nevneverdig episode fra Rogers beretning skjer i tenårene, og også den kan relateres til nærhet og distanse. Roger opplever at faren har et forhold til Gud som han selv ikke kan kjenne seg igjen i. En dag gikk han forbi farens kontor, kikket inn vinduet og så at faren lå på kne og bad. Roger beskriver opplevelsen som en oppvåkning, der han stusset over at faren hadde et så nært, personlig forhold til kristendommen. For Roger selv hadde kristendommen alltid vært der, men det var aldri noe han trådte dypt inn i: «Jeg oppdaget at min far var en voksen person som hadde et liv som var litt fremmed for meg rett og slett. Han hadde et forhold til Gud som jeg ikke opplevde var betydningsfullt på samme måte for meg». Når dette tydeliggjør for Roger at han og faren har ulike opplevelser og ulike erfaringer, kjenner ikke Roger seg igjen, han speiler seg ikke i sin far. På dette tidspunktet var Roger i en utforskende fase, der han stilte flere kritiske spørsmål og var i ferd med å få et langt mer distansert, men bevisst forhold til far og Gud enn han tidligere hadde hatt. Stålsett skriver: «Blir for eksempel foreldrebildene mer nyanserte, vil også selvbildet og gudsbildet kunne bli det» (2014, s. 102). Hos Roger er det nærliggende å tro at det er dette som skjer. Han har løsrevet seg fra de primære relasjonene og står mer og mer på egne ben og kan gjøre selvstendige observasjoner og derav trekke selvstendige slutninger. Skal vi følge Stålsetts tanke, påvirker disse hverandre.

Vi ser altså at alle informantene på sett og vis opplever et tydelig skille mellom forelder og prest. I tillegg har de tanker om nærhet og distanse i forholdet sitt til foreldrene. Felles for dem alle er at forholdet ikke er det samme til alle tider. Det endrer seg i takt med deres samspill med foreldrene utfra de livssituasjonene de til enhver tid befinner seg i, akkurat slik Stålsett poengterer.

4.1.4 «No child arrives at the “house of God” without his pet God under his arm»

Sitatet som innleder dette underkapittelet er det Ana-Maria Rizzuto (1979, s. 8) selv som står for. Som sitatet sier, har vi alle en forestilling av Gud i møte med religiøs praksis også utenfor hjemmet. Under skal vi se på den religiøse praksisen blant de fem informantene, både innenfor og utenfor hjemmet. Spørsmålene knyttet til religiøs praksis, religiøs undring og tidlig religiøs identitet er behandlet sammen ettersom de går delvis inn i hverandre, og er supplerende for det totale bildet av den enkelte informants religiøse praksis. Først følger en generell beskrivelse blant annet av likhetene i den religiøse praksisen blant informantene. Deretter kommer jeg mer

inn på den enkeltes personlige opplevelser. Begrepet «religiøs praksis» innebærer her områder knyttet til religiøse ritualer i hjemmet, samtaler og diskusjon i og utenfor hjemmet knyttet til religion, samt deltakelse på religiøse møter og aktiviteter utenfor hjemmet.

Når det kommer til religiøs praksis innenfor husets fire vegger har samtlige informanter vokst opp med bønn eller sang for maten, samt kveldssang/bønn. Hvor tidlig denne praksisen startet hos den enkelte, vites ikke, men man kan anta at dette er en form for praksis som har fulgt med helt fra barnet var lite. Allerede i introduksjonskapittelet stadfester Rizzuto at gudsforestillinger ikke er et resultat av barnets kreativitet alene, men at «God is found in the family» (1979, s. 8). De første forestillingene om Gud kommer fra hjemmet, i barnets tilknytning til foreldrene. Allerede før barnet er født innehar foreldrene en gudsforestilling, og som vi ser av praksisen i hjemmene til de ulike informantene, omtales Gud i form av ritualer som for eksempel bønn. Utover denne bønnepraksisen oppgir flere av informantene at kristendommens budskap primært har kommet til syne i deres oppvekst gjennom samtale i hjemmet om hva det vil si å være gode mennesker og handle godt. En av informantene bruker begrepet «pliktetisk», og forklarer at foreldrene brakte kirkas budskap innenfor hjemmets dører i form av et klart medmenneskelig og solidarisk fokus. Kanskje kan man kalle dette en mer indirekte forkynnelse av det kristne budskap gjennom praksis?

Det er kun Roger som har opplevd at kirkas konkrete dogmer har grepet direkte inn i den kristne oppdragelsen av ham. Som allerede omtalt i det foregående underkapittelet kunne Roger oppleve at kirkas lære kom til syne i form av irettesettelser når det oppstod situasjoner i hjemmet, for eksempel relatert til synd. Roger sier følgende om hvor denne syndsforståelsen kom fra: «Det var min far. Definitivt. Det var god, gammeldags, kristen syndsforståelse som ble fortalt meg at sånn hang verden sammen. Hjemme. Det var nok hjemme, tenker jeg». Vi ser her at Gud er tilstede i Rogers oppdragelse i form av et spesielt språk, med tanke på syndsbegrepet, samt i gitte situasjoner. Man kan ikke unngå å legge merke til at den guden Roger møter er et resultat av den guden hans foreldre legger fram for ham, med andre ord, er Gud først og fremst en konstruksjon som oppstår i familien, slik Rizzuto poengterer.

Den religiøse praksisen utenfor hjemmet er også mer eller mindre sammenfallende. Alle har i oppveksten deltatt på gudstjenester og fire av fem oppgir søndagsskolen som en aktivitet de har deltatt på. I tillegg nevnes speideren, barneklubb, barnegospel, Ten Sing og ande kristne kor og klubber. En av informantene deltok i ungdomsårene også i bibelgruppe. I tillegg nevner flere at de har bidratt som frivillige eller hatt sommerjobb i kirkelig regi. Samtlige informanter er både døpt og har konfirmert seg i kirka. I Rizzutos teori påpeker hun at den videre utviklingen av

gudsrepresentasjonen foregår kontinuerlig og i møte med en utvidet kontekst utenfor hjemmet. I møte med byggverk, ritualer og symboler, samt i fellesskap med andre, gjennom forkynnelse, samtale og diskusjon, utvikles gudsbildet og bekreftes gjennom et større fellesskap. Slik sett skiller Gud seg fra eventuelle andre imaginære skikkelser; Gud snakkes om, i gitte situasjoner, med et bestemt språk og i fellesskap med andre, også utenfor familien (Rizzuto 1979, s. 194). For disse informantene ser vi at de sosiale religiøse treffpunktene absolutt har bidratt til en økt religiøs praksis. Da vil det også være nærliggende å tro at dette har hatt sin innvirkning på gudsrepresentasjonene til den enkelte, noe jeg skal komme nærmere inn på i neste underkapittel.

Ett av spørsmålene informantene ble stilt omhandler hvordan de har opplevd muligheten for religiøs undring i sin oppvekst. Med religiøs undring menes rom for å stille spørsmål og søke utenfor de kristne rammene de har vokst opp innenfor.

Ståle er nok den som svarer tydeligst at han opplevde at det var rom for å gå egne veier. Han har ikke opplevd press fra foreldrenes side på at han måtte være kristen, og da han kom i konfirmasjonsalder diskuterte han med foreldrene hvorvidt han egentlig måtte la seg konfirmere. I likhet med flere av de andre informantene kom han på videregående inn i et større pluralistisk miljø, og den religiøse undringen fikk større grobunn. I Ståles hjem var det alltid åpent for diskusjon og Ståle sier om foreldrene sine at de syntes «egentlig det var kulere at vi tok våre egne valg og bevisste valg, enn at vi på død og liv skulle være kristne». Dermed opplevde Ståle at det var akseptert å stille spørsmål, diskutere og reflektere selvstendig over de religiøse aspektene ved livet.

Anna på sin side følte aldri behov for religiøs undring utover sin kristne bakgrunn. Hun sier: «Da jeg var liten så følte jeg meg veldig hjemme i det å være kristen. Det var aldri noe jeg følte at jeg trengte å ta avstand fra eller noe jeg følte mamma og pappa presset på meg». Ettersom Anna ikke opplevde at det var noe som skurret med det kristne budskapet, hadde hun heller ingen behov for å stille kritiske spørsmål, selv om hun presiserer at det er bra å stille kritiske spørsmål.

Harald opplever at det var begrenset mulighet for religiøs undring i hans oppvekst, kanskje først og fremst fordi det var generelt lite diskusjon i hjemmet. Han følte heller ikke på et stort behov for det. Likevel mener han at det var noe åpen diskusjon i hjemmet og at det var takhøyde for å gå egne veier. På videregående oppsøkte han et kristent miljø som økte hans interesse for kristendommen og han begynte blant annet å lese i Bibelen på egen hånd. For en kort periode

var han også innom tanken på å studere teologi, men et fokusskifte tidlig i 20-årene gjorde at dette ble prioritert bort.

Hanne sier egentlig ikke så mye om temaet. Som barn deltok hun på søndagsskolen og opplevde etter hvert at hun var mye eldre enn de andre ungene. Dermed ønsket hun ikke å fortsette. Med det første ble hun ikke hørt av foreldrene. Etter hvert trakk hun seg mer ut fra gudstjenestene også, og hun merket da at foreldrene var tydelige på at de ønsket at hun skulle gå i kirka. Hun fikk likevel velge mer selv. På ungdomsskolen søkte Hanne mot et annet kristent miljø, noe hun ikke følte seg helt hjemme i, men som likevel gjorde at hun følte seg komfortabel med å si at hun var mer kristen enn hun tidligere hadde følt seg.

Rogers religiøse undring tar først og fremst utgangspunkt i en stor diskusjonstrang som blomstret hos ham i begynnelsen av tenårene. De første kritiske spørsmålene ble stilt i en bibelgruppe Roger tok del i. Etter hvert brakte han også diskusjonen med seg hjem. Han har vokst opp med det han selv kaller en «gjennomgående diskusjonsånd»: «Det har vært lov å stille spørsmål og diskutere og ha sine egne meninger om ting».

Det siste spørsmålet innenfor dette underkapittelet omhandler den tiden informantene tok et selvstendig retningsvalg angående deres religiøse ståsted. Her ønsker jeg å undersøke om informantene har en opplevelse eller erindring av å ha tatt et eget valg knyttet til religiøst ståsted i løpet av oppveksten. Hva har de i så tilfelle begrunnet dette valget med? Hva har vært en utløsende årsak for dem? Dette spørsmålet bør leses i sammenheng med det siste underkapittelet i analysekapittelets del 1 ettersom det tar for seg den enkeltes religiøse ståsted i dag.

Både Ståle og Roger peker på tiden rundt 13-14-årsalderen som det tidspunktet der den religiøse undringen topper seg og barnetroen utfordres. Ståles undring og refleksjoner førte ham mot et standpunkt som tar utgangspunkt i en tilværelse uten en fast forståelse av Gud og tro på ham. På spørsmål om han så på seg selv som kristen før denne opplevelsen svarer Ståle: «Jeg tror vi bare var det, på en måte. Jeg tror ikke vi tenkte på det. Jeg tror det bare var en del av det vi var. Vi var de kristne». Ståle hadde ingen aha-opplevelse, men sier at han kom fram til erkjennelsen over tid. Han hadde lenge undret seg over hvem Gud og Jesus var, og til slutt fikk han bare ikke kartet til å gå opp, som han selv uttrykker det. Da hadde det utfordret ham lenge og han kjente på en følelse av at det ikke ble riktig for ham. Ettersom Ståle også var aktiv som leder innenfor kristent ungdomsarbeid, følte han at hans nye erkjennelse også utfordret hans posisjon overfor andre ungdommer. Han kunne ikke fortsette som leder i kristent ungdomsarbeid når han ikke selv kunne stå for den kristne bunnlinja. Roger, på sin side, utfordres når han deltar på

bibelgruppe som 14-åring. Gjennom samtale og diskusjon om Bibelens og kristendommens innhold oppstod det en bevisstgjøring rundt troen. I tillegg oppdaget Roger at hans far hadde et personlig forhold til Gud, noe han fant ut at han selv ikke hadde. Roger sier at fram til da hadde kristendommen alltid bare vært der: «Jeg opplevde at kristendommen bare var en del av det jeg ikke trådte dypt inn i, men bare var der». Rizzuto peker på at årene rundt puberteten er en kritisk fase for den videre gudsforståelsen. Barnets intellekt har nådd et høyere nivå og vil ikke lenger nødvendigvis tilfredsstilles av enkle svar som ikke går opp og gir forståelse, slik vi ser hos Ståle og Roger. Logiske og filosofiske argument og resonnement overtar for gudssynet, men som Rizzuto påpeker; gudsrepresentasjonen forsvinner ikke, den kan kun undertrykkes, transformeres eller benyttes (1979, s. 90). Vi skal senere se at både Ståle og Roger har intakte gudsforestillinger, men da de nådde 13-14-årsalderen valgte de altså å ta avstand fra denne guddommen.

Hverken Harald eller Hanne har tatt et tydelig ungdomsoppgjør med sin tro, men deres gudsforståelse har begge gradvis blitt utfordret i årene etter videregående skolegang. Som allerede nevnt var det lite konflikt i hjemmet til Harald, og han hadde derfor heller ikke behov for å stille kritiske spørsmål. Da Harald var i tidlig 20-årene fikk han et utvidet perspektiv på verden, både gjennom historie, politikk og religion. Han sier: «Når man er oppvokst i det miljøet man er vant til, tenker man kanskje ikke så mye på de logiske resonnementer. (...) Jeg tror jeg ble generelt mer kritisk til kjernen i tro og det religiøse». Det er altså ikke en konkret hendelse som har vært utløsende for Haralds del. Heller ikke Hanne har i oppveksten opplevd noe behov for å ta noen konkret avgjørelse. Hun har vandret inn og ut av forholdet med Gud og hun sier selv at det «har vært varierende mellom kristen og agnostiker oppgjennom». Freud påpeker at religiøs påvirkning kan hemme den troendes selvstendige refleksjonsevne og at man dermed står i fare for å miste sin kritiske sans og intellektuelle funksjon (Stålsett 2014, s. 98). Det vil nok være å gå for langt å hevde at Hannes kritiske sans er fraværende, men det kan kanskje tenkes at hennes religiøse bakgrunn samt gudsrepresentasjon kan ha noe å si for hennes religiøse ståsted i dag. Jeg skal komme nærmere inn på dette i drøftinga.

Anna er den eneste informanten som klart og tydelig ikke har tatt noe retningsvalg bort fra Gud. Som vi ser over har hun heller ikke følt på et større behov for dette. Som barn trodde hun på det foreldrene fortalte henne: «Man tror vel på det meste man blir fortalt av foreldrene sine». I ettertid er det de store kristen-dogmatiske spørsmålene som har opptatt Anna, som for eksempel syndsforlatelse, et tema som for henne gir mening. Selv om Anna har lengre perioder med tvil å se tilbake på, har troen alltid vært en del av henne og noe hun har følt en identitet i. I

tvilsperiodene har hun opplevd at hun har tatt et aktivt valg for å prøve å komme seg gjennom det. Slik sett kan vi si at Anna alltid har hatt et ønske om å bli tryggere i troen. Hva som har utløst disse tvilsperiodene vet ikke Anna, men hun føler det går litt i bølger. Skal vi forstå Annas forhold til tro må vi innom det Freud og James kaller for det fellesmenneskelige eksistensielle utgangspunktet for all religion, nemlig at det i utgangspunktet er noe grunnleggende «galt» med mennesket (Engedal 2014 a, s. 80). For Anna gir troen på en tilgivende Gud mening og fungerer som en forklaring på problemet knyttet til det grunnleggende «gale» ved menneskets eksistens. Hun ser derfor ingen grunn til å vike fra dette.

Som vi har sett over har alle informantene reflektert over egen religiøs undring. Hovedinntrykket er at de alle har vokst opp i relativt åpne familier der det har vært rom for eller mulighet til å undre seg og stille spørsmål. Selv om ikke alle har hatt behov for dette, eller benyttet seg av muligheten, har de likevel et reflektert forhold til opplevelsene.

4.1.5 «Jesus måtte fise, han òg»

Det er Maria, hovedpersonen i *Søndagsengler* som kommer med denne karakteristiske uttalelsen om Jesu' egenskaper. I dette underkapittelet skal vi se på informantenes beskrivelser av hvem Gud er, det bildet de har av denne guddommen samt hva eller hvem som har bidratt til å forme dette.

Ståle beskriver gudsbildet sitt direkte flere ganger i løpet av samtalen. Som barn forestilte han seg en gud sterkt preget av en altertavle; med hvit kjortel, skjegg, grått hår og helt lys hud. Videre forestilte han seg en lite dømmende eller straffende gud. Han var mer kjærlig og opptatt av at mennesker skal elske sin neste som seg selv. I ungdomsårene kom Ståle over en tekst i avisen *Vårt Land* der Gud ble omtalt som «hun». Ståle ble nysgjerrig på teksten og selv i dag husker han den godt. Han opplevde at teksten stemte mer med den gudstro han støttet. «Hadde det vært sånn hadde jeg kanskje kjøpt det mer, en bråkegud». Vi ser her at Ståles gudsrepresentasjon i stor grad er formet av de forestillingene han har møtt hjemme så vel som utenfor hjemmet, blant annet gjennom kunst og tekst. Således stemmer Ståles gudsrepresentasjon overens med Rizzutos teori om at Gud formes i familien og at «No child arrives at the “house of God” without his pet god under his arm» (1979, s. 8).

Som voksen har Ståle forklart Gud for sønnen sin. Da har han beskrevet Gud som en som er oppe i himmelen: «Gud, det var han som bestemte, og han var her før alle andre kom, når det ikke var noen andre, ingen mennesker og ikke en jord en gang». Her ser vi hvordan Gud blir

tema i en hverdagslig samtale mellom far og barn. Ståle overfører sine gudsrepresentasjoner til sønnen sin etter at begrepet allerede er introdusert, men før han innehar en tydelig forståelse av hva begrepet innebærer. Dette illustrerer hvordan gudsrepresentasjoner overføres fra forelder til barn (Rizzuto 1979, s. 195), i tillegg til at det kan fortelle oss noe om Ståles gudsforståelse.

Ståle reflekterer også en del over at det kanskje ikke handler så mye om Gud for hans del, men mer om kirka. Han møtte ei kirke han hadde sansen for, men slet med å forholde seg til en bibelsk og styrende Gud. «Det var jo på en måte gudsbegrepet jeg tok avstand fra, ikke egentlig alt annet rundt det. Ikke kirka (...) Det at det skal sitte noen å ha skapt oss, sitte å være styrende og dømmende». For Ståle har det altså blitt et poeng å skille mellom Gud og kirke. Etter hvert som Ståle har blitt eldre har han utviklet en større kritisk sans. Det kan ha utfordret hans forestillinger om den abstrakte gud. Kirka, som et mer konkret uttrykk for Gud, er det kanskje vanskeligere å ta avstand fra. Ser vi dette i sammenheng med Rizzutos tanker om Gud som et overførbart illusjonsobjekt (1979, s. 177-179) ser vi at dette endrer seg gjennom livet, i møte med en selv så vel som andre.

Anna tar selv initiativ til å beskrive Gud når hun skal forklare sitt forhold til tro. Uten å bruke begrepet «gud» tar hun utgangspunkt i ordet «farsfigur». Hun sier:

Det er på en måte en far som vil deg alt godt, men som fremdeles stiller krav, som vil ditt eget beste, og har gitt visse regler for vårt beste. Det er mye det jeg tenker om farsfigur. Som vil ditt eget beste, men som ikke blir sint, kanskje skuffet, fordi han vil ditt beste.

I følge Anna er denne farsfiguren glad i deg og vil ta vare på deg. Også som barn forestilte hun seg en gud som en perfekt, omsorgsfull farsfigur, «ikke sinna og hevngjerrig, men bare veldig glad i oss. Det er liksom fundamentet». Annas gudsrepresentasjon bør sees i lys av Freuds tanker om Gud som en opphøyet farsfigur. Freud mener da at Gud ikke er noe annet enn en illusjon som forestiller en gud basert på den jordiske far for å gi trøst og trygghet (Engedal 2014 a, s. 81).

Etter at Anna ble mer voksen kom nye momenter inn og utvidet gudsforståelsen, blant annet gjennom det ondes problem. I møte med seg selv, andre, en større verden og de mer helhetlige problemer, utvikles Annas gudsforestillinger, akkurat slik Rizzuto påpeker (1979, s. 179). Mens Anna før så på Gud som glad i mennesker og bare vil mennesker godt, ser hun nå på Gud som «mer uforståelig og kanskje litt mer større enn et menneskesinn forstår». På spørsmål om hva eller hvem som har formet hennes bilde av Gud mener hun at det først og fremst må være foreldrene hennes, uten at hun kan peke på noen spesifikk grunn for det. For Anna gir det også mening i å indirekte beskrive Gud i relasjon til mennesket, som hun mener Gud har skapt

feilbarlig. Derfor har Anna tenkt mye på forlatelse og at mennesket er gitt nye sjanser: «Gud hadde gitt meg en andre sjanse. At jeg hadde fått muligheten til å gjøre opp for meg og starte på nytt». Anna har opp gjennom livet brukt mye tid på bønn, men hun opplever ikke alltid at Gud svarer henne: «Jeg forteller jo meg selv at når Gud er så stor så er det jo veldig naivt å tro at når du ber om noe så løser det seg». Slik sett kan man kanskje si at Anna utålmodig venter på svar fra en gud som lar vente på seg. Hun sier: «Det er litt som å sende brev uten å føle at man får noe svar tilbake». Dermed blir også Annas gudsrepresentasjon et resultat av hvordan hun møter og erfarer Gud i denne relasjonen. Når Gud lar vente på seg blir Anna utålmodig og ser Gud i et nytt lys. Hun oppdager altså nye sider ved Gud utfra hennes siste erfaringer av ham, og slik ser vi at gudsrepresentasjonen er en del av en kontinuerlig utviklingsprosess.

For Haralds del som barn, har Gud alltid bare vært der. Troen er overført fra foreldrene til ham. Harald beskriver Gud slik: «Når jeg ser tilbake så trodde jeg jo det var en forlengelse av foreldrene mine, liksom bare en forstørret pappa. De normene jeg fikk av foreldrene mine, var normene til Gud». Dersom Harald ikke gjorde som foreldrene sa, for eksempel gikk i kirka, fikk han dårlig samvittighet både overfor foreldrene og overfor Gud. Hos Harald kommer det altså tydelig fram at i barndommen var Gud en representasjon av foreldrene hans, en ganske så direkte speiling av dem. I tillegg ser vi, akkurat som hos Anna, at Freuds tanker om «Gud som en forlengelse av den umodne bindingen til en sterk, allmektig og beskyttende far» (Halstensen 2014, s. 120) her er av vesentlig betydning. Hans tidlige gudsforestillinger er identiske med hans forestilling av foreldrene. Harald sier selv at hans gudsbilde kommer fra foreldrenes praksis. «Jeg ser på foreldrene mine som veldig flinke til å praktisere det de tror på». Harald nevner også søndagsskolen og fortellingene om Jesus som mulige bidragsytere til hans gudsforståelse. Som barn følte Harald dessuten en trygghet i bønn og aftensang. Samtidig følte han på en streng gud. Uten å henvise til noen konkrete opplevelser sier Harald: «Den følelsen av at foreldrene mine var skuffet over meg, var nok til at jeg syntes det var skikkelig ille. Det var på samme måte med Gud. Jeg tenkte det var en barmhjertig gud, likevel var han rettskaffen».

Hanne har et bilde av Gud som en veldig omsorgsfull gud som alltid passet på henne. På søndagsskolen lærte hun at Gud alltid var med henne. Over senga hadde Hanne som barn et bilde av en engel. Engelen ble et symbol på Gud som passet på henne. Hannes forestilling av en beskyttende gud som alltid er med henne, vitner om en nærværende gud som skiller seg fra øvrige fysiske objekt. For Hanne var det tilstrekkelig å tenke på Gud om hun var engstelig for noe. Hun trengte på dette tidspunktet ingen fysiske objekt, for eksempel kosebamsen eller lignende, for å finne trygghet. Her ser vi at Gud skiller seg fra øvrige overgangsobjekt ved å

være allestedsnærværende gjennom det psykiske rom, akkurat slik Rizzuto, gjennom Winnicott, påpeker (Rizzuto 1979, s. 177-179). Hanne sier det først og fremst er foreldrene hennes som har preget hennes oppfatning av Gud, spesielt med henhold til å være god. «Det har aldri vært noe fokus på dømmelse eller det som ikke er lov, men egentlig bare snakk om det som er godt». Også en av hennes eldre søsken har hatt betydning for henne: «Da går det litt på det at Gud er stor og romslig og at man trenger ikke å leve på den eller den måten for å være kristen. Åpenhet og ikke dømmende. Det er vel egentlig både mamma og pappa og søstera mi». Her ser vi at Hannes gudsrepresentasjon også forklares som en påvirkning av søstera, og ikke bare foreldrene som de betydningsfulle andre i livet hennes.

Som barn hadde Roger et inntrykk av en trygg gud som befant seg oppe i himmelen et sted. «Jeg oppfattet det nok som noe fjernt, men positivt, litt sånn julenissefigur». Videre skiller Roger mellom Gud og Jesus, der guden i menneskeform var veldig tydelig syndfri, mens resten av menneskene var syndere. Dermed oppstod det et klart og tydelig skille på rett og galt. Denne syndsforståelsen har Roger med seg fra faren, utover det sier han ikke noe om hva eller hvem som har formet hans gudsforestillinger. Også her kan vi derfor anslå at gudsrepresentasjonen er en overføring fra primærrelasjonene til barnets oppfatning av gud.

Jevnt over har de fem informantene mer eller mindre sammenfallende positive gudsforestillinger, der Gud er både god, kjærlig, omsorgsfull, barmhjertig og stor. Roger beskriver en langt mer dømmende gud, men også Harald er opptatt av Gud som rettskaffen. Informantenes gudsforestillinger er tydelig preget av foreldrene, noe jeg skal diskutere nærmere i analysens del 2.

4.1.6 «Kjære Gud. Fra i dag av er jeg ateist»

Nok en gang er det Maria fra filmen *Søndagsengler* som innleder et av underkapitlene i analysen. Det er ingen tvil om at gudsrepresentasjonen man danner gir utgangspunkt for et videre forhold til Gud. Derfor skal jeg i denne siste delen av analysen ta for meg de beskrivelsene informantene gjør av deres forhold til Gud i dag, hva som har utfordret dette samt deres behov for Gud og deres religiøse ståsted i dag.

Ståle betegner ikke seg selv som kristen, likevel kan vi tydelig se at Gud er tilstede i livet hans, blant annet i samspill med sønnen. Ståle er bevisst på den kristne kulturarven og mener det er viktig å videreformidle bibelhistoriene. Slik sett ser vi en tydelig gudsrepresentasjon samt et bevisst forhold til Gud hos Ståle. Ståle nevner begrepet *krisetro*, og sier selv han ikke har hatt

dette. Likevel har han i enkelte situasjoner i ettertid tenkt at «jeg skulle sikkert ha bedt, det burde jeg gjort». I etterkant av Ståles livskrise oppsøkte han et kristent behandlingssenter der han brukte mye tid på å reflektere over hva det vil si å tro på Gud. Ståle tok også del i ulike kristne ritualer under dette oppholdet. Om dette sier han: «Det var vel da jeg kom lengst i Bibelen, kan du si». Ståle oppsøker her Guds nærhet gjennom det fysiske rom, i form av et religiøst møtested og felleskap med andre kristne. Slik kan vi si at Gud blir en form for «trygg havn» for Ståle å legge til kai i når livet trues gjennom krise (Halstensen 2014, s. 123).

Også i dag undres Ståle over hvor Gud befinner seg: «Gud, hvor er du? På fjellet, kanskje?». Ståle har aldri hatt behov for å erstatte Gud med noe annet. Han sier: «Jeg tror ikke det finnes en gud, men likevel har jeg en eller annen opplevelse av at verden er større enn oss selv». Selv om Ståle kanskje ikke opplever at han har direkte behov for Gud, har han likevel et eksistensielt behov for Gud som en slags forklaring når ingen andre svar oppleves gode nok. Man kan derfor si at Freuds tanker om at mennesket trenger Gud i møte med uvitenhet overfor livets store spørsmål, også gir mening for Ståle (Engedal 2014 a, s. 81).

Annas forhold til Gud kan kanskje beskrives som ambivalent. For Anna utfordres troen kontinuerlig av tvilen. Hun har hatt mange perioder med tvil. Disse tvilsperiodene beskrives som perioder der Anna aktivt må ta et valg selv; om hun vil forbli tvilende eller om hun ønsker å finne tilbake til troen. Når hun bestemmer seg for å tro, sier hun at troen kan få en opptur, før den etter hvert kan føles fjern igjen. Slik veksler Anna mellom tro og tvil. Hun sier selv at hun ikke helt vet hva som utløser tvilsperiodene, men hun reflekterer over om det kan ha en sammenheng med bønn: «Vi blir fortalt at bønn skal løse mange problemer, men så føles det ikke slik, da». Under intervju samtalen beskrev Anna forholdet sitt til Gud som et avstandsforhold, og også disse tankene kan relateres til bønn:

Jeg føler liksom ikke at det er så personlig. Eller, kanskje fra min side, men det føles litt vanskelig å kalle det personlig fra oven. Da jeg var lita følte jeg jo at jeg fikk svar på ting jeg hadde bedt om, og at jeg ble hørt. Mens nå føles det litt vanskeligere. Det er ikke sikkert jeg blir hørt i det hele tatt. Det er litt som å sende brev uten å føle at man får noe svar tilbake.

På sett og vis kan man undres over om det er Annas behov for en gud som ikke lar høre fra seg eller om det er troen på denne guden som utfordres. Spesielt i møte med sykdom eller egen utilstrekkelighet har Anna hatt behov for å be til Gud for å møte trygghet og få trøst. Vi ser her at for Anna er Gud en «trygg base» hun alltid kan komme tilbake til og oppsøke trøst og nærhet hos (Halstensen 2014, s. 123). For Anna blir det da spesielt utfordrende når hun opplever at Gud ikke responderer på hennes oppsøkende kontaktvirksomhet gjennom bønn. Anna forventer svar fra Gud, men utfordres av en gud som lar vente på seg. Gud framstår dermed som

uforutsigbar for Anna, og hun utvikler derfor et slags utrygt forhold til Gud som leder henne fram og tilbake mellom tro og tvil (ibid s. 118). Også Freuds teori om religion som en slags svargivende illusjon, kan være relevant her. Anna vil ikke avvise Gud, til tross for flere sterke tvilsperioder. Hun vender seg stadig mot Gud i bønn og dermed erkjenner hun sin egen sårbarhet og avhengighet overfor Gud. Slik ser vi at Anna finner både «trøst, livsmening og håp» hos Gud (Engedal 2014 a, s. 81).

I etterkant av samtalen mottok jeg en mail fra Anna der hun kjente behov for å oppklare noen tanker hun hadde gjort seg i etterkant av møtet med meg. Selv om tvilen var sterkere enn troen på intervju tidspunktet, kalte Anna seg en protestantisk kristen. Hennes siste tvilsperiode hadde derimot vart i om lag tre år da vi møttes. Etter at hun hadde luftet tankene sine i intervjuet opplevde hun at tvilen slapp taket. For henne handlet det om å tørre å snakke om tvil, om å formulere disse tvilstankene og å snakke med noen om tvilen uten å være bekymret for at hennes tvil skulle overføres til andre. Det interessante her er at Anna, i mailen, uttrykker en bevissthet overfor overføringsteorien uten at dette har vært et tema i samtalen mellom oss. Hun er engstelig for at hennes tvilstanker skal overføres til andre troende ved å snakke om det.

Harald har i dag et mer eller mindre avvisende forhold til Gud. Han tenker at det er mest sannsynlig at det ikke finnes noen gud. Likevel sier han «Det kan vel kanskje hende at jeg tenker at jeg sender ei lita bønn om ett eller annet, men det er lenge mellom hver gang. Det må vel være at jeg er veldig redd for noen eller et eller annet slikt. Jeg kan ikke huske sist egentlig». Harald sier selv at han ikke er overbevist ateist. Han «tror det er en viss sjanse for at det finnes en gud». Som konklusjon sier Harald: «Jeg har en dør åpen for at det kan finnes en gud, men jeg tror ikke på Jesus og hele den kristne fortellinga». Jesus skiller seg fra Gud ettersom den historiske Jesus' faktiske eksistens i langt større grad kan bevises. Gud, som, ifølge Rizzuto, er en indre, men ekte, forestilling hos den enkelte, er skapt innenfor den psykiske sfæren og utgjør en helt annen virkelighet enn Jesus eller andre konkrete skikkelser er i nærheten av. Den indre gudsrepresentasjonen oppleves interessant nok mer virkelig enn den ytre representasjonen av Jesus.

Hanne har hatt et varierende forhold til tro. Hun har aldri vært ateist, men sier hun har vekslet mellom å være kristen og å være agnostiker. Hanne har aldri følt behov for å avvise troen, men hun betegner likevel ikke seg selv som en «aktiv kristen». Hun tror at Gud er der, men er ikke sikker på at han er god og allmektig. Hun trekker inn erfaringer hun har gjort gjennom jobben, knyttet til det ondes problem, som en av årsakene til dette spesifikke synet. Hanne sier: «Om jeg er agnostiker eller kristen-agnostiker... Jeg har ganske masse tvil, men jeg klarer ikke å føle

at det ikke er noe, jeg klarer ikke å avvise. Hadde jeg vært redd eller opplevd noe veldig vanskelig så hadde jeg sikkert bedt til Gud». Hanne er usikker på om troen eller tvilen ville blitt sterkere om livet hadde utfordret henne. Hun har uansett stor respekt for tro, samt et avslappet forhold til det. Vi ser at også hos denne informanten er forholdet til Gud preget av et avhengighetsforhold, og blir således en illusjon slik Freud mente religion var (Engedal 2014 a, s. 81). Vi ser at Hanne får et behov for å holde på Gud i møte med sårbarhet og avhengighet i relasjon til andre, både med tanke på avmakt i møte med en nådeløs natur, samt på grunn av uvitenhet knyttet til de store spørsmål i livet hun blant annet møter på jobben.

For Rogers del, kan det som vi har sett tidligere, tegnes et tydelig og klart skille fra den perioden i livet hans at troen på Gud og kristendommen ble bevisst og endret retning. Fra da av fikk ikke Roger troen på Gud, og spesielt Jesus, til å stemme:

Det har vært veldig klart og tydelig. Jesus kan jeg bare ikke komme til å tro har den funksjonen som skulle tilskrives i kristendommen, mens hvorvidt det finnes en gud, det kunne det jo kanskje gjøre, men det vet man jo ingenting om. I så fall kunne den guden som finnes i andre religioner være like relevante, rent teologisk, som kristendommen.

Også Roger holder dermed en dør åpen for Gud, men han presiserer ikke noe eget behov for en slik gud. Han påpeker bare at han ikke vet. Dermed trekker han inn forholdet mellom tro og viten, noe som for øvrig er et gjennomgående tema i samtalen med Roger. I dag har han stor respekt for hva tro kan gjøre for mennesker, samt hvordan samfunnet kan struktureres ved hjelp av tro. Som voksen er Roger opptatt av vitenskap og kunnskap. Dermed er det for ham et klart skille mellom tro og viten. I dag føler han at hans kropp og væren har en naturlig plass i naturen. «Når jeg går på tur så føler jeg meg hjemme i naturen. Her skal jeg dø. Her blir jeg borte og råtner. Og en veldig ro ved det. Jeg er ikke redd for å dø». Således bekrefter Roger at han finner sine svar utenfor den religionspsykologiske fortolkning som Freud viser til (Engedal 2014 a, s. 81). Slik sett kan man si at Roger hverken kjenner på sårbarhet, avhengighet, avmakt eller uvitenhet. Om man kan kalle ham en agnostiker, er uvisst. Kanskje er han mer en søkende som finner sine svar utenfor et forhold til Gud.

Det er likevel et viktig poeng fra samtalen med Roger som ikke kan utelates i denne sammenheng. Roger beskriver en fascinasjon overfor kristendommens generelle betydning i samfunnet for øvrig, samt i hans eget liv. Han sier:

Det synes jeg er fascinerende, hvordan alt dette her har sneket seg inn i mitt hode. Så er det der liksom. Hvis jeg skulle komme til å banne, og i enkelte situasjoner merker jeg bare at det går kaldt gjennom kroppen. Det er galt. Det gjør man ikke. Det sier jeg også til mine barn. Vi banner ikke hjemme.

På spørsmål om hvorfor Roger og familien ikke banner i hjemmet svarer han at det går kaldt gjennom ham. Han mener det ikke passer seg. Han utdyper:

Det å være oppvokst i et kristent hjem, det er masse ting som kommer med, ikke bare troen, men en haug med ting som kommer med uten at man merker det, uten at man vet hvor det kommer fra. Det er en del av det.

Den samme kroppslige reaksjonen får Roger også når han samtaler om tro med sine barn. Også når det eldste barnet sier det ikke er kristent går det kaldt gjennom Roger, og han sier det er «litt som å banne i kirka». For ham er det altså noen følelser knyttet til dette, som skaper fysiske reaksjoner i ham. I Stålsetts definisjon av begrepet «representasjon» slik det benyttes hos Rizzuto, ser vi at hun forklarer at disse indre bildene kan inneholde «kroppslige opplevelser» (2014, s.100). Til tross for at Roger selv ikke knytter disse opplevelsene direkte til sin gudsrepresentasjon, kommer det likevel tydelig fram at når det går kaldt gjennom kroppen hans, er det noe som relateres tilbake til den forståelsen han har av hva som sømmer seg og ikke i forholdet til Gud. Jeg skal se nærmere på dette i del to av analysen.

Oppsummert kan vi se at Anna har valgt å beholde samt videreutvikle sitt forhold til Gud. Mens Harald og Ståle har valgt å ta avstand til Gud, strever Roger med et ønske om det samme, men hans forhold til Gud er likevel tydelig, noe vi ser av hans kroppslige reaksjoner. Hanne på sin side veksler mellom å være kristen og agnostiker. I neste analysedel skal jeg diskutere disse forholdene ytterligere, samt årsaken til informantenes gudsforhold i dag.

4.2 Del 2 – En holistisk framstilling

Den videre analysen tar utgangspunkt i en helhetlig framstilling av informantene. Dette er først og fremst for å skape et ryddig og oversiktlig bilde av utviklingen av den enkeltes gudsrepresentasjon i lys av forholdet til foreldrene. I etterkant av denne individorienterte analysen vil jeg i diskusjonskapittelet sammenfatte funnene og drøfte dem opp mot Rizzutos teori, samt et begrenset utvalg andre teorier.

4.2.1 Nærhet og distanse i Ståles forhold til foreldre og til Gud

Det er flere likheter i Ståles beskrivelser av foreldrene og hans beskrivelser av Gud. Jeg skal her ta for meg to av disse, henholdsvis relatert til nærhet og distanse, samt Ståles tanker om en kvinnelig gud.

Først og fremst beskriver Ståle en oppvekst der foreldrene har kommunisert og praktisert en tydelig pliktetik. For han og søsknene kom dette spesielt klart fram når foreldrene aktivt og til stadighet måtte ta seg av andre mennesker. Selv på julaften opplevde Ståle å komme i andre prioriteringsrekke. Det var alltid noen som hadde større behov for foreldre enn han selv hadde, og dermed var disse mer trengende av foreldrenes omsorg, enn Ståle og søsknene var. Når Ståle forteller om opplevelsen av å havne i andre rekke er det med en ambivalens. Som barn ønsket han å bli sett og prioritert av foreldrene, men han skjønnte også at det var andre mennesker som hadde større behov for dem. Han opplevde at han ikke var blant dem som trengte dem mest. Han hadde det jo tross alt bra, med mat på bordet og pakker under treet. Slik sett kan vi si at det er en slags distanse i forholdet mellom Ståle og foreldrene som Ståle aksepterer fordi han opplever det må være slik. Ståle har vokst opp med en tydelig moral om at man skal hjelpe andre som trenger det. Gjennom foreldrenes praksis ble det også tydelig at om dette ville gå ut over dem selv, så skulle det være slik å utøve nestekjærlighet.

Når Ståle beskriver Gud sier han at han er en kjærlig gud som er opptatt av at mennesker skal elske sin neste som seg selv. I Ståles relasjon til foreldrene kan det virke som «seg selv» er i ferd med å viskes ut. Foreldrene er så opptatte av å praktisere nestekjærlighet overfor andre mennesker at de overser den delen av dem selv som sitter hjemme og venter. For Ståle kan dette være med på å skape spørsmål knyttet til hans forståelse av Gud. Hvis Gud er opptatt av at mennesker skal elske sin neste, må vel også ens barn falle inn under dette? Hvorfor ser ikke foreldrene dette? For Ståle kan en slik erfaring i primærrelasjonen overføres til hans forståelse av Gud. Kanskje er han heller ikke en av de som trenger Gud like fullt som andre mennesker?

Disse tankene utfordres når Ståle selv blir en av de trengende i møte med egen livskrise. Da opplever han at foreldrene er der for ham. Det er også Gud. I møte med krise søker Ståle både mot foreldrene og mot Gud, og på sett og vis kan vi si at begge disse fungerer som en slags «trygg havn» der Ståle finner trøst og ro i møte med de store eksistensielle spørsmålene. Dermed korresponderer Ståles forhold til foreldrene med hans gudsrelasjon. Ståle er trygg på både foreldrene og Gud, og selv om han ikke er fysisk sammen med dem, vet han likevel at han kan stole på dem, at de er der ved behov. For Ståle er det kanskje tilstrekkelig bare å vite at de er der?

Det interessante i Ståles historie er at han allerede i 13-14-årsalderen tok et aktivt valg og avviste troen på Gud. Likevel søker han mot Gud når utfordringene blir store. En av årsakene til dette kan ligge nettopp i korrespondanshypotesen. Ståles trygghet på at foreldrene alltid er der, overføres til hans forhold til en gud som også alltid er der. En annen mulighet kan være at

den 14-årige Ståle ikke hadde opplevd kriser av større betydning og til da ikke hadde hatt det store eksistensielle behovet for Gud. En ungdom søker uansett å finne seg selv, løsrevet fra sine primærrelasjoner. Om Ståles forhold til både foreldrene og Gud er sammenfallende, vil det også være nærliggende å tro at hans forhold til begge disse utfordres parallelt. Som voksen blir situasjonen en annen, og vi ser at foreldrene til Ståle kan gi delvis trøst i møte med krise. Gud, på sin side, kan besvare helt andre spørsmål og kan dermed fungere som en forlengende omsorgsgiver og «trygg havn». Selv om Ståle ikke opplever at han kommer spesielt nærmere en tro på Gud, er det påfallende at han selv oppsøkte det religiøse da han ble utsatt for krise.

Det siste eksempelet på foreldre- og gudsforhold knyttet til nærhet og distanse jeg skal ta for meg i Ståles sammenheng, er relatert til det å få egne barn. Ståle sier at kontakten med foreldrene ble hyppigere og forholdet ble nærmere etter at han ble far. Det påfallende, dog naturlige her, er at også forholdet til Gud igjen blir relevant for Ståle. Han ønsker å videreformidle bibelhistoriene til sønnen ettersom de har vært en del av hans egen oppvekst. Han anser bibelhistoriene som en del av kulturarven, og i tillegg er de også viktige samtaletema mellom ham selv og sønnen. I møte med barnets refleksjoner over hvem Gud er, møter også Ståle Gud.

Over har vi sett flere eksempler på at Ståles nærhet og distanse til både foreldrene og til Gud er påfallende like. I møte med livets store hendelser, på godt og vondt, utfordres og utvikles Ståles forhold til foreldrene så vel som til Gud.

Et annet påfallende funn hos Ståle er at han er den eneste av de fem informantene som har ei mor som er prest. Ståle er også den eneste av de fem som gir uttrykk for å ha lekt med tanken på å beskrive Gud som kvinne. Dette kan bekrefte teorien om at gudsrepresentasjoner oppstår i primærrelasjoner og er en direkte speiling av denne. Det interessante her er at Ståle sier han kanskje ville «kjøpt det mer» dersom Gud hadde vært en kvinnelig «bråkegud». Utenfor hans egen oppfatning av Gud skal Ståle også forholde seg til den mer generelle og teologiske fortolkningen av Gud som han møter i organisert religion. Disse gudsrepresentasjonene stemmer ikke overens med den guden som Ståle ville «kjøpt». Dermed ser vi at hans indre ønskeforestillinger av Gud kommer til kort i møte med en mer anerkjent og generell gudsrepresentasjon. Vi kan si at Ståle fra barndommen har et bilde av Gud skapt i erfaringer med primærrelasjonen så vel som i den religiøse og sosiale settingen utenfor hjemmet. Samtidig leker han med tanken på og ønsker kanskje et annet bilde av Gud. Dette bildet sammenfaller ikke med hans tidlige erfaringer av Gud, ei heller med øvrige gudsforestillinger, og Ståle ender til slutt opp med å ta avstand til en gud han ikke tror på.

4.2.2 Kommunikasjonssvikt i Annas forhold til foreldre og til Gud

I drøftinga av Annas forhold til foreldre og til Gud vil det være hensiktsmessig først og fremst å ta utgangspunkt i hennes direkte beskrivelser av disse. Når Anna redegjør for forholdet mellom henne og foreldrene forklarer hun dette med en viss motsetning. Først sier hun at forholdet er nært og i neste setning sier hun det ikke er så nært som det kunne ha vært. Dernest sier hun de kan prate om alt, men at samtalen ikke stikker så dypt som hun skulle ønske. En måte å tolke dette på er at Anna har en forestilling om hvordan forholdet skal og bør være. Likevel samsvarer ikke det reelle forholdet med hennes ideelle bilde av denne relasjonen. Som jeg også poengterte i analysens del 1 oppstår det et skille mellom hvordan Anna faktisk *opplever* forholdet og hvordan hun *ønsker* det skal være.

Denne motsetningen finner vi også i Annas gudsforhold. I likhet med foreldreforholdet har Anna en forestilling av hvordan hennes forhold til Gud bør være. Når Anna ber til Gud forventer hun å få svar. Når svarene uteblir svarer ikke Gud til de forventningene hun har til ham. Heller ikke her opplever hun at forholdet stikker dypt nok. Slik Anna forstår det vil en kjærlig gud som ønsker å ta vare på sine barn, også ville svare på deres bønner. Dermed stemmer ikke Annas gudsrepresentasjon overens med hennes erfaringer og vi ser altså at dette påvirker hennes bilde av Gud, noe som igjen resulterer i tvil.

Vi ser altså at Annas forhold til både foreldrene og til Gud er preget av kommunikasjonssvikt. Når kommunikasjonen svikter, og i forholdet til Gud også uteblir, svekkes relasjonen. Anna kan ikke tvile på foreldrene slik hun kan tvile på Gud, men hennes forhold til dem kan utfordres. For Anna blir det da viktig å gjenvinne denne balansen i begge forholdene. Dermed har hun et ønske om hvordan disse forholdene bør være. Slik ser vi at korrespondansehypotesen også her er relevant (Halstensen 2014, s. 124).

En annen direkte beskrivelse som er interessant å ta nærmere i øyesyn er Annas beskrivelse av far som sint. Selv om hun ikke bruker mye tid på dette i samtalen, er det likevel av relevans. Det er Anna selv som nevner dette, først og fremst i biografien hun sendte meg i forkant av samtalen. På oppfølgende spørsmål under intervjuet forklarer Anna at hun aldri opplevde faren som urettmessig sint, han hadde alltid en grunn for sinneutbruddene sine. Det spesielt interessante i denne sammenheng dukker først opp når Anna skal beskrive Gud. Da gjør hun dette ved hjelp av å liste opp egenskaper hun mener Gud ikke har, og deriblant beskriver Anna Gud som «ikke sint og hevngjerrig». Dette kommer da fram som en motsetning til hennes beskrivelser av far. Slik sett kan vi kanskje si at gudsrepresentasjonen kompenserer for noe

uønsket i farsrelasjonen. Således kan man både finne eksempler på korrespondanse og kompensasjon i Annas forhold til foreldrene og til Gud (Halstensen 2014, s. 124).

Et annet viktig poeng som trekker i retning av en korrespondansehypotetisk forståelse av gudsrepresentasjon hos Anna, er de direkte beskrivelsene av Gud som en farsfigur. Annas forestillinger av Gud er en gud som vil ditt beste og som har gitt visse regler du skal følge. For Anna blir det så krevende og forunderlig at hverken far eller Gud ser ut til å følge disse spillereglene selv, ettersom far kan bli fryktelig sint og Gud kan unngå å svare på bønn. Dermed fremstår foreldrerelasjonen så vel som gudsrelasjonen som uforutsigbar for Anna. Hvordan kan både far og Gud ville ditt beste når de opptrer slik? Dette står for meg fram som en av de store utfordringene Anna sliter med i sitt forhold til både foreldre, og da spesielt far, og til Gud.

Et siste interessant funn hos Anna er hennes møte med sykdom. Som barn opplevde hun at foreldrene tok henne på alvor og viste naturlig god omsorg for henne. Når Anna har hatt smerter i voksenlivet har hun også bedt til Gud for å oppsøke trøst og trygghet. Når Gud så lar vente på seg, skiller dette seg fra foreldrereaksjonen. Mens Anna opplever nærhet til foreldrene i møte med sykdom, oppleves Gud mer uforutsigbar og fjern. Dermed kan man kanskje anta at forholdet til foreldrene vedvarer, mens forholdet til Gud svekkes og tvilen fester større rot.

Likevel bør det også nevnes at Anna aldri har hatt behov for å avvise troen. Den har alltid vært en del av henne. I de tilfellene tvilen har vært sterk, har troen vært desto sterkere. Dette kan forklares på bakgrunn av at Anna sier at hun har måtte ta et aktivt valg om hun vil forbli i tvilen eller om hun vil fortsette å tro. Ettersom Anna i dag betegner seg selv som troende, kan vi si at hennes behov for å forbli i troen har vært sterkere og større enn tvilen. En av årsakene til at Anna har valgt å fortsette å tro kan være relatert til nettopp tvilen. Som vi har sett er Annas gudsrepresentasjon basert på en tydelig farsrelasjon. Gud er en perfekt farsfigur. Freud ville kalt dette en illusjon, og dersom Annas gudsbilde rokkes ved, kan det tenkes at dette vil være overførbart også til farsbildet. Dersom guds- og farsforhold er for sammenfallende, kan dette by på utfordringer i avvisningen av den ene av de to. Der Gud er en illusjon bygd på farsrelasjonen vil dette også utfordre farsrelasjonen. Jeg skal komme nærmere inn på dette i drøftinga av Harald og Hannes forhold til far og Gud.

Vi ser altså at Annas gudsrepresentasjon først og fremst formes gjennom hennes relasjon til far, samt hennes erfaringer av forholdet til primærrelasjonene så vel som gudserfaringene. Gudsforestillingen er i stadig endring som et resultat av nye og kontinuerlige erfaringer, både med Gud selv og foreldrene, i form av korrespondanse og kompensasjon.

4.2.3 Konfliktstye forhold hos Harald

I Haralds beskrivelse av Gud ser vi at han tar tydelig utgangspunkt i hans egne erfaringer av forholdet til foreldrene. For ham blir det rett og slett umulig å beskrive Gud uten å gå via foreldrene. For Harald er Gud altså en direkte forlengelse av foreldrene. Som vi så i analysen er Gud først og fremst en «forstørret pappa», og Harald sier at foreldrenes normer var Guds normer. Når Harald bryter reglene foreldrene har gitt ham, bryter han også reglene til Gud. Slik sett kan man kanskje gå så langt som å si at for Harald representer foreldre og Gud det samme?

Den eneste beskrivelsen i forholdet mellom Harald og Gud som ikke Harald selv direkte overfører fra relasjonen han har til foreldrene, er knyttet til det å være konfliktstye. Til tross for dette skal jeg likevel forsøke å bevise at det kan være en sammenheng her. Harald omtaler altså familien sin som en konfliktstye familie. Det har vært lite diskusjon og få konfrontasjoner i Haralds oppvekst. For det første kan dette skyldes at Harald har speilet seg i foreldrene. Dersom de er konfliktstye, overfører han dette til seg selv, og dermed blir også han det. For det andre kan dette relateres til Haralds følelser når det kommer til slike situasjoner. Harald sier at han kunne få dårlig samvittighet både overfor foreldrene og Gud om han som barn ikke gikk i kirka. Samvittighet er en av de ni (eller ti) grunnleggende følelser mennesker er født med, og samvittighet knyttes her opp til begrepet skyld (Stålsett Follesø 2006, s. 130). For å unngå å kjenne på denne vonde følelsen, unnlot Harald heller å skape konflikt, både i forholdet til foreldrene, samt i hans forhold til Gud. Han ønsket å gjøre som foreldrene (og Gud) sa. Dermed ser vi at også her påvirkes Haralds relasjon til Gud gjennom hans erfaring med foreldrene. Et tredje argument kan være at Harald aldri fullt og helt har tatt et oppgjør med Gud. Selv om han lekte med tanken på å studere teologi, valgte han andre interesser, og dermed forflyttet fokuset seg. Gud ble ikke borte, han var bare ute av fokus og ble derfor utydelig for Harald og ikke innenfor hans livshorisont. Da Harald fikk barn og måtte ta et valg om hvorvidt han skulle la sønnen døpes eller ei, kom Gud igjen innenfor Haralds perspektiv. Som forklart i analysen oppstod det diskusjon mellom Harald og foreldrene knyttet til dåpen. Skal barnet døpes eller ikke? For Haralds del oppstår det også en ny debatt; hvordan forholder man seg til en fjern og utydelig Gud? For Haralds del er det ingen tvil. Han har blitt voksen og er blitt tryggere på seg selv, både i relasjonen til foreldrene og i forholdet til Gud. Derfor tør han nå å gå inn i diskusjonen med foreldrene, dog med klamme hender. Harald forklarer dette ved å presisere at han ikke ønsker å signalisere overfor faren at mye av livet hans er bygd på noe som Harald selv oppfatter som feil. For han opplever ikke at faren er feil, tvert imot. Harald har stor respekt for faren sin, og mener han har utrettet utrolig mye bra i livet. Likevel opplever han det

konfronterende å bevisst ta slik avstand fra noe han vet betyr så mye for foreldrene sine. Sitatet «I may not believe in all you believe in, but I believe in you» fra filmen *Footloose* (1984), passer kanskje ekstra godt her? Harald er ikke i tvil om at kristendommen har bragt mye godt med seg, men han strever med å forholde seg til en gud han ikke har et forhold til. Likevel ønsker han selvsagt et trygt og nært forhold til foreldrene sine, og er bevisst på at den vanskelige situasjonen knyttet til dåpen ikke skal få ødelegge for relasjonen han har til foreldrene sine. Slik ser vi altså at Haralds forhold til foreldrene har flere likheter med hans forhold til Gud, helt fram til den avgjørende, og kanskje første, store diskusjonen mellom han og foreldrene. Denne diskusjonen kan også sees på som Haralds første konfrontasjon med Gud. Ved å aktivt velge bort dåpen, velger også Harald bort Gud.

Det siste bemerkelsesverdige funnet i samtalen med Harald er knyttet til når han skal forklare sitt forhold til Gud i dag. Da sier han at han tenker at det «mest sannsynlig» ikke finnes noen Gud. Ved å bruke ordene «mest sannsynlig» åpner det opp for en mindre sannsynlighet for det motsatte, nemlig at Gud finnes. Dette forsterkes når Harald sier at det kanskje kan hende at han sender ei lita bønn til Gud dersom han skulle være veldig bekymret for noen. Selv om dette ikke er ofte, og Harald heller ikke kan huske sist han gjorde det, er det likevel noe som åpner opp for et forhold til en trygg og trøstende Gud. Selv om Harald avviser troen på Jesus som Guds sønn, holder han døra på gløtt for Gud. En total avvisning er ikke aktuelt for Harald, og heller ikke noe han har behov for. Distanse derimot, er nødvendig for at Harald skal kunne forholde seg til Gud uten at det oppstår brysomme og vanskelige konflikter, både i hans forhold til Gud og i relasjonen til foreldrene.

4.2.4 Hannes ambivalens

Når jeg skal drøfte Hannes forhold til Gud i lys av hennes relasjon til foreldrene er det viktig å presisere at Hanne omtaler seg selv som ei «pappajente». Hun beskriver faren sin som den snilleste, klokeste og mest intelligente personen hun kjenner, og hun er stolt av å være datteren hans. Hanne kjenner på en sterk lojalitetsfølelse overfor faren. Hun har som hans datter følt at hun i oppveksten måtte «forklare, forsvare og bevise» på vegne av ham. Den psykologiske bindinga mellom far og datter går begge veier. Akkurat som at Hanne trenger beskyttelse og tilhørighet, gjør også hennes far det, og Hanne ser altså på det som hennes ansvar og oppgave å forsvare ham. I analysen stilte jeg spørsmål til hvorvidt vi kanskje kan si at Hanne identifiserer seg med far. Dersom hun tar for stor avstand til far, vil hun kanskje også ta avstand til seg selv.

Om vi trekker Gud inni dette, ser vi at også Gud framstilles med faderlige egenskaper hos Hanne. Hun beskriver Gud som veldig omsorgsfull som alltid har passet på henne. Gud er trygg, nærværende, beskyttende, stor, romslig og god. Selv om de direkte beskrivelsene av Gud og far ikke nødvendigvis er identiske, inneholder de likevel noen av de samme verdiene.

Hannes forhold til tro utfordres spesielt i møte med ulike situasjoner på jobb. Her ser hun at det er behov for religion og tro. I møte med mennesker i krise, som trenger svar på de store, eksistensielle spørsmål om livet og døden, ser Hanne at troen på Gud kan gi tilfredsstillende svar og en viss ro for mange mennesker. Dette kan være en av årsakene til at hun ikke har behov for å avvise Gud. En annen grunn for å forbli i troen er at Gud alltid har vært der for henne. Hun har fått vandre fritt inn og ut av forholdet med Gud, uten at han har felt noen dom over henne. Hannes frie forhold til Gud gir henne handlings- og tolkningsrom til å komme og gå som det passer henne. Gud blir en trygg base for Hanne, som hun kan oppsøke etter eget behov. Et tredje argument for å holde fast ved tro, kan for Hanne være en lignende lojalitetsfølelse som hun føler overfor faren sin. Vi ser at det er flere likheter mellom hennes forhold til far og til Gud, noe som gjør at lojalitetsfølelsen overfor far kan antas overført til hennes forhold til Gud. Vi har i teorien sett at emosjoner er spesielt interessante og sentrale i overgangsrepresentasjoner. I likhet med Harald, har heller ikke Hanne noen konkrete hendelser i form av kriser eller lignende å se tilbake på der troen på Gud har blitt spesielt utfordret. Kanskje ønsker ikke Hanne å avvise Gud ettersom det kanskje kan påvirke hennes forhold til far? Dessuten kan behovet for Gud styrkes i Hannes møte med en nådeløs natur på godt og ondt i jobbsammenheng. Akkurat som hun forsvarer far, forsvarer hun også behovet for religion; Gud kan gi trygghet og ro, så vel som beskyttelse og tilhørighet, akkurat slik hennes far kan. Slik kan vi si at om Hanne avviser det ene, avviser hun også det andre og dermed kanskje noe i seg selv.

På den andre side kan det være at også Hanne kjenner på den samme følelsen som Harald gjør med tanke på at hun ikke ønsker å svikte eller skuffe faren ved ikke å tro på det samme som han. Å ta avstand fra det ens foreldre ikke bare har bygd hele sin yrkeskarriere på, men også sitt liv i form av livssyn, kan oppleves som lojalitetsbrudd og svik fra barnets side. Ved å ta avstand fra Gud svikter Hanne også far. Således blir Hannes forhold til far så vel som Gud preget av en ambivalens. Samtidig som Hanne har behov for å løsrive seg fra far, har hun også et ønske om å forsvare ham. Den samme tendensen kan også spores i Hannes forhold til Gud.

En fjerde mulig årsak til at Hanne holder fast ved sitt av-og-på-forhold til Gud, kan rett og slett være så enkel som at Hanne hverken har opplevd større kriser eller fått egne barn. Vi ser at både

Ståle, Anna og Haralds erfaringer med livskrise, sykdom og opplevelsen av å sette barn til verden, har utfordret og utviklet deres forhold til foreldrene så vel som Gud, både på godt og vondt. Kanskje har ikke Hannes forhold til Gud vært underlagt en større utfordring? Uansett kan det tenkes at Hannes opplevelse av far som klok og Gud som romslig, har vært med å prege hennes åpne forhold til Gud.

Det kan tenkes at Hannes egentlige behov for Gud er en nødvendighet hun har tillagt seg for å forklare de store eksistensielle spørsmål hun først og fremst gjennom jobben, opplever at andre sliter med. Hannes egne behov ser ut til å være begrenset til å ikke avvise Gud. Hun selv har kanskje ikke behov for Gud, men hun har mindre behov for å avvise ham, enn å bekrefte ham. Dermed kan hun fritt vandre inn og ut av et forhold til Gud, uten å komme i konflikt med forholdet til far.

4.2.5 Skyld og skam i Rogers relasjoner

Skal vi bli kjent med sammenhengene mellom Rogers forhold til foreldrene og til Gud, må vi på ny innom hans beskrivelser av disse relasjonene. Roger er svært sparsommelig i sine direkte beskrivelser av foreldrene. Som vi så i analysen skildrer Roger foreldrene gjennom et utvalg fortellinger fra barndommen. Det interessante i de to førstnevnte fortellingene er Rogers opplevelser og erfaringer av skyld og skam, disse forbudte, religiøse moralske følelsene. I den første fortellingen er det mor som feller dom. I den andre fortellingen er det far som irretsetter. Når Roger beskyldes for noe, er det fordi foreldrene mener han har gjort noe galt. Men Roger kjenner ikke bare på skyldfølelse, han blir også skamfull. Skamfølelsen forteller oss at Roger ikke bare er beskyldt for å ha *gjort* noe galt, han føler også at han *er* feil. Dette til tross for at han hevder sin uskyld. Som vi har sett forklarer Roger at denne syndsforståelsen er fars uttrykk for Guds lære om etikk og moral. Slik sett blir foreldrene Guds voktere over hans moral. Roger kan hverken gjemme seg for Gud eller foreldrene. På sett og vis er altså foreldrene identiske med Rogers konstruerte gudsrepresentasjon.

Selv om Roger først og fremst beskriver Gud som en trygg og fjern, men positiv figur oppe i himmelen et sted, er han også tydelig preget av syndsforståelsen. I Rogers beskrivelse av Gud trekker han inn Jesus som det eneste syndfrie menneske, altså er alle andre mennesker syndere. Dette kan fortelle oss at Guds lære om rett og galt, også gjør at Gud må felle dom over menneskene. Foreldrene fungerer som Guds stedfortredere på jorden og påser at Roger følger Guds lære om rett og galt. Skillet mellom foreldrene og Gud viskes bort, og når den ene

relasjonen oppleves vanskelig å forholde seg til, overføres dette også til den andre relasjonen. I møte med foreldrenes dom over ham, opplever Roger utrygghet i relasjonen til foreldrene. Slik opplever han at foreldrene bidrar til usikkerhet, redsel og stress gjennom skyld- og skamfølelsene, og disse erfaringene overføres til Rogers gudsrepresentasjon. Dermed utfordres troen på en trygg gud.

Den tredje barndomsopplevelsen Roger skildrer omhandler hans fars forhold til Gud. Roger kjenner hverken igjen sin fars gudsforhold eller sitt eget forhold til Gud i sin fars praksis. Roger overraskes av at fars forhold til Gud er langt nærmere enn hans eget. Denne distansen i gudsrelasjonen understreker også distansen i Rogers forhold til far. De deler ikke den samme nærheten til Gud, og dermed svekker dette også deres nærhet. Denne distansen blir senere bekreftet når Roger går i diskusjoner med far. Gjennom en opprørsk ungdomstid bekrefter Roger det distanserte forholdet både til Gud, så vel som til far. Roger tar et oppgjør med Gud og slutter å identifisere seg selv som kristen.

Når Roger selv blir far utfordres han sterkt når det eldste barnet sier at det ikke er kristent. Hos Roger går det kaldt gjennom kroppen. Den samme fysiske reaksjonen får han dersom noen skulle komme til å banne. Roger forklarer dette med at det ikke sømmer seg å banne. Bannskap er galt. Med andre ord finnes det en motsetning, en forståelse hos Roger av hva som er riktig. Når det går kaldt gjennom Roger kan det være et resultat av hans tidlige barndomsopplevelser der det tydelig har blitt praktisert gjennom irettesettelser hva som høver seg og ikke ut fra et religiøst perspektiv. Når Roger som voksen kjenner at det går kaldt gjennom han, er det fordi Guds lære om rett og galt sitter langt inn i ryggmargen hos ham. Hans emosjonelle erfaringer fra barndommen ikke bare overføres, men også videreføres, til nye situasjoner i nye relasjoner. Vi ser her hvor sterkt slike religiøse emosjoner kan oppleves og preger et menneskeliv, selv i voksen alder.

Et annet interessant funn hos Roger som er verdt å diskutere er hans manglende behov for religion i dag. Selv om Roger ikke vil kalle seg ateist, har han likevel et distansert forhold til Gud. Rizzuto påpeker at gudsrepresentasjonen ikke kan forsvinne, og hos Roger ser vi at den undertrykkes. Hans pågående emosjonelle erfaringer i voksenlivet kan føres som bevis for dette. En av årsakene til at Roger ikke har behov for Gud, kan være at han trenger å kvitte seg med Gud og hans syndslære for å distansere seg for godt til de negative emosjonene som fortsatt holder et klamt grep om ham.

En annen, og også uttrykt årsak til det manglende gudsbehovet, er at Roger i ungdomsårene opplevde at Gud ikke kunne gi korrekte svar som stemte overens med vitenskapen. Dersom Rogers gudsforståelse dis harmonerer med hans inntrykk av Guds funksjon, finner ikke Roger behov for en sådan. Dessuten kan svar søkes andre steder, og når Roger føler at religion og tro kan erstattes med kunnskap og viten, forsvinner behovet. Således ser vi at Roger ikke relaterer seg til Freuds fire grunnleggende følelser; sårbarhet, avhengighet, avmakt og uvitenhet (Engedal 2014 a, s. 81). Etersom Roger ikke kjenner på noe av disse, men finner svar andre steder, opplever han ikke noe behov for Gud.

I Rogers tilfelle kan vi likevel undres over de sterke religiøse følelsene som skyld og skam, og hvordan de fortsatt får prege hans innebygde etikk og moral. Engedal (2006, s. 110) skriver at «Fortidens hendelser har makt», noe som tydelig bekreftes her. Selv om Roger forsøker etter beste evne å distansere seg fra Gud lykkes han ikke 100 % med dette. Stålsett Follesø skriver følgende om følelser i artikkelen «Hvordan tro kan helbrede eller ødelegge», og vi ser hvordan det kan passe til Rogers emosjonelle opplevelser. Jeg lar derfor Stålsett Follesøs sitat avrunde analysen:

Følelser er motivasjon, følelser er hukommelse, følelser er avgjørende for om religiøs tro fungerer helbredende eller ødeleggende. Det er i følelsene vi lærer og erfarer, det er med følelsene vi opplever Gud som skremmende eller kjærlig, som dømmende eller nådig. Det er via følelsene vi opplever respekt eller devaluering. Det er håndteringen av følelser i samspill med religiøs kognisjon, erkjennelse, som kan være avgjørende for hvilken psykologisk virkning den religiøse tro kan ha. (2006, s. 114)

5.0 Diskusjon

I arbeidet med denne studien har jeg gjort flere interessante funn. For å bekrefte studiens validitet vil jeg i denne delen av oppgaven diskutere de ulike funnene opp mot annen relevant forskning. Her har jeg valgt først og fremst å ta utgangspunkt i Rizzutos forskning, med hovedfokus på hennes tidelte teori, ettersom det er denne som danner bakgrunnen for empirien. Etersom jeg har avgrenset studien ved å utelate tre av Rizzutos punkter, er disse ikke inkludert i diskusjonen, og jeg vil derfor bare diskutere funn i lys av de syv andre. I tillegg er det interessant å diskutere de funn jeg her har gjort med blant annet den tidligere nevnte Sigmund Harbo og hans forskning på barndomserfaringer og voksentro. Avslutningsvis vil jeg drøfte noen av funnene knyttet opp mot Cameron Lees arbeid med prestebarn, primært i USA. Disse studiene er alle interessante og relevante i denne sammenheng, og en diskusjon opp mot disse vil kunne bekrefte deler av forskningen som her er gjort.

5.1 Funn i lys av Rizzutos teori

I denne innledende delen av diskusjonskapittelet vil jeg forsøke å plassere de ulike funnene hos de fem informantene inn i Rizzutos tildelte teori der disse er av betydning. Dette hverken kan eller bør gjøres uten diskusjon.

Innledningsvis i Rizzutos tildelte teori forsøker hun å plassere pasientene sine inn i én av fire kategorier med tanke på deres forhold til gudstro. Den første kategorien er de som har en gud hvis eksistens de ikke betviler. Anna er den eneste som tydelig gir uttrykk for at hun er kristen og alltid har vært det, selv i tvilsperioder. Dermed lar hun seg enkelt plassere inn under kategori en. Rizzutos andre kategori omfatter de som undres over om de skal tro eller ikke tro på en Gud de er usikker på om finnes. Det kan argumenteres for at Ståle og Hanne hører hjemme i denne kategorien. Ståle betegner seg ikke som kristen, men han har likevel en klar oppfatning av Gud. Han forholder seg til ham i hverdagen i form av bibelhistorier, samtaler om ham med sønnen sin og holder fast ved noen av kirkas ritualer, som for eksempel dåp. Ståle viser interesse for Gud og forklarer noen av livets store spørsmål ved å vise til Gud. Det er tydelig at Gud på sett og vis er til stede i Ståles liv, men han beskriver hverken en nær gud eller et tydelig personlig forhold til en gud han har noen daglig interesse av. Også Hanne forholder seg til Gud i hverdagen, først og fremst gjennom jobben. Hun går inn og ut av forholdet til Gud, noe som kan tyde på at hun veksler mellom tro og tvil. Både Ståle og Hanne bruker begrepet agnostiker om seg selv, men Hanne har også perioder der hun vil omtale seg som kristen. På bakgrunn av dette vil det være relevant å plassere de to inn under kategori to. I Rizzutos tredje kategori plasserer hun de pasientene som er forundret, sint eller stille overrasket over å se andre dypt investert i en Gud de ikke selv har interesse av. Harald kan plasseres innenfor denne kategorien. Når han velger bort dåpen signaliserer han at han ikke har interesse av Gud. Samtidig ser han at foreldrene er dypt investert i denne guden som han selv har valgt bort, noe som forundrer ham, men som han ikke protesterer eller går i konfrontasjon på. Harald undres over foreldrenes tro, men respekterer dem for dette. I den fjerde kategorien plasserer Rizzuto mennesker som strever med en krevende, streng gud de ønsker å bli kvitt hadde det ikke vært for deres overbevisning om hans eksistens og makt. Først og fremst kan vi si at Roger hører hjemme i den siste kategorien. Hans kontinuerlige emosjonelle og fysiske opplevelser av en dømmende gud vitner om Guds vedvarende makt over ham. Dermed kan vi si at selv om Roger hovedsakelig ikke har interesse av et personlig forhold til Gud, har han det likevel. Slik kan vi si at Roger kanskje ønsker å falle innunder kategori tre, men likevel passer bedre inn i kategori fire. Det bør også nevnes at Roger i samtalen gav tydelig uttrykk for at fant det merkelig at

faren med sikkerhet kunne tro, når Roger selv mener man heller bør vite. Således kan Roger også plasseres inn i Rizzutos tredje kategori.

Det andre punktet i Rizzutos tidelte teori som jeg har tatt utgangspunkt i, tar for seg gudsrepresentasjonene i lys av primærrelasjonene. Å konkludere med hvilken av foreldrene som har hatt størst innflytelse på informantenes gudsrepresentasjoner er ikke like enkelt som en først kunne anta. Kort forklart har vi sett at begge foreldrene er av betydning for barnets forming av gudsbilde. Foreldre er ofte sammen om oppdragelse, søker en lik praksis og tilsikter enighet om forming av barnas verdiplattform. Dermed er det ikke like lett bestandig å skille på disse og hvem som har hatt størst innflytelse på barnas gudsforestillinger. Likevel ser vi at Ståles gudsrepresentasjon har tydelige spor av mor, likeså at Annas gudsbilde primært formes på bakgrunn av farsrepresentasjonen. Roger skiller ikke spesielt tydelig i sine beskrivelser av far og mor, dermed kan vi kanskje se på gudsrepresentasjonen som et resultat av deres praksis i fellesskap, uten at dette kan konkluderes med sikkerhet. Hanne og Harald er først og fremst preget av farsrepresentasjonen, men inneholder også spor av mor. En av svakhetene i denne studien ligger innenfor nettopp dette spørsmålet. Om jeg i intervjuene hadde gått grundigere inn i spørsmål rundt foreldreforholdene i barndommen, hadde jeg kanskje kommet fram til tydeligere svar på denne delen av problematikken.

Det tredje aspektet i Rizzutos teori omhandler hva som kjennetegner og preger disse foreldrerepresentasjonene og deres overføringer til gudsrepresentasjoner. Først og fremst er det bare Ståle som trekker inn Guds kjønn når han beskriver Gud. Som vi har sett kan dette tolkes som en direkte overføring fra morsforhold til gudsrepresentasjon. Hos Roger er det emosjoner som preger overføringen. Utover disse to eksemplene er det primært indre egenskaper i form av verdier, etikk og moral som kanskje først og fremst skiller seg ut som markante overføringer. Innenfor det mer psykologiske aspektet, bør Hannes lojalitetsfølelse overfor far og Gud nevnes, så også nærhet og distanse i Ståles forhold til foreldrene. Vi har sett at både Hanne og Ståles forhold til foreldrene har hatt betydning for de egenskaper og forestillinger de har dannet seg av Gud, og dermed er med og preger deres gudsoppfatning.

Det fjerde aspektet i Rizzutos teori omhandler de forhold som utvikler og svekker tro i oppveksten. Ståle og Roger tok som ungdom aktive valg bort fra Gud og den kristne lære. Dette skjedde primært i møte med nyvunnet kunnskap. Likevel utfordres de begge, Ståle i nærhet/distanse-perspektivet og Roger med de sterke emosjonene som stadig vender tilbake. Også i møte med kriser oppstår behovet for noe større utenfor dem selv. Både Ståle, Harald, Hanne og Anna oppgir at de i tøffe stunder oppsøker både foreldre og Gud, noe som kan være

med på å styrke disse forholdene. Hos Roger vedvarer gudsforholdet på bakgrunn av de sterke emosjonene, noe som altså er med på å opprettholde dette forholdet, selv om Roger ikke nødvendigvis ønsker dette.

Innenfor det femte punktet hos Rizzuto, omfattes de ulike hendelser og årsaker som har påvirket informantenes gudsoppfatning. I møte med krise og sykdom hos Ståle og Anna har behovet for Gud økt, og selv om Anna har slitt med opplevelsen av en fraværende og lite lyttende Gud, har disse erfaringene formet hennes videre bilde av Gud. Hos Roger er de tydelige negative emosjonene en stadig tilbakevendende årsak til hans krevende forhold til Gud. En av årsakene til at Hanne holder fast ved Gud, kan være hennes møte med andre menneskers behov for Gud når hun gjennom jobben møter mennesker i kriser. Hos Harald er det vanskelig å påpeke eller spore tilbake hendelser av større betydning for hans utvikling av gudsrepresentasjonen.

Den sjettede faktoren i Rizzutos teori omhandler informantenes gudsforestillinger i møte med organisert religion i en større sosial kontekst. Som vi har sett er Ståles forestillinger om en kvinnelig Gud et resultat av en avisnotis slik han skildrer det. Hadde denne forestillingen stemt overens med et mer generelt og allment bilde av Gud ville kanskje Ståle kunne holde fast ved en slik forestilling. Også Anna har hatt utfordringer med sin gudsrepresentasjon når hun har oppdaget at den guden hun har et forhold til ikke besvarer bønner slik Anna har en oppfatning av at han skal. Når deres inntrykk av Gud ikke samsvarer med en mer generell forståelse, utfordrer det deres gudsbilde og forhold til denne guden. Således kan vi se at påvirkning utenfra i form av organisert religion i en større sosial kontekst har betydning for hva som preger og utvikler gudsforestillinger hos informantene.

Det siste punktet innenfor Rizzutos teori jeg her skal diskutere, er den enkeltes behov for religion. Innledningsvis i denne oppgaven redegjorde jeg for begrepet religion. Tar man utgangspunkt i en funksjonell religionsforståelse, vil man undersøke nettopp den enkeltes behov for religion. Vi har i denne oppgaven sett av behovet for religion hos den enkelte varierer. Ståle trekkes mot Gud i de samme periodene i livet han oppsøker foreldrene. Hans behov for religion kan knyttes mot trygghet, ro og orden i livet. Annas behov for Gud er relatert til hennes behov for å få svar, hjelp, trøst, trygghet og bekreftelse. Hanne trenger Gud først og fremst i jobbsammenheng, men har også behov for ikke å avvise, kanskje fordi hun frykter at avvisningen også skal gå utover forholdet mellom henne og faren. Harald har ikke behov for Gud, og etter at han gikk inn i diskusjonen knyttet til sønnens dåp, bekreftet han dette, både overfor seg selv, foreldrene og Gud. Roger ønsker ikke Gud i sitt liv. Han har ikke behov for Gud. Likevel er Gud sterkt tilstede. Hos Roger ligger behovet først og fremst på å ta avstand til

Gud slik at han også kan bli fri for de anstrengte følelsene som holder fast ved ham. Slik ser vi at hver og en av informantene har ulike behov, og ikke behov, for Gud.

5.2 Funn i lys av annen relevant forskning – Sigmund Harbo og Cameron Lee

En av hypotesene i Harbos forskning, som hans studie også bekrefter, tar utgangspunkt i at ingenting «er mer avgjørende for holdning til religion i voksen alder enn *foreldrenes religiøsitet* i barnas oppvekstperiode» (1989, s. 177). Heller ikke i denne studien er det tvil om at det er en tydelig sammenheng mellom foreldrenes tro og barnas utvikling av tro. Videre støtter Harbo opp om at jo synligere troen er i form av religiøs praksis i hjemmet, deltakelse på religiøse aktiviteter utenfor hjemmet, samt «*internaliseringsnivået* i oppdragernes egen fromhet» (ibid. s. 182), jo høyere er andelen religiøse studenter. Dette henger sammen med at den religiøse praksisen oppleves som inngripende i livet som helhet, og ikke bare som et separat og eksklusivt forhold for forelderen alene. Da kan det lettere forstås og aksepteres blant barna, og dermed også overføres til dem. Både Ståle, Anna, Hanne og Harald er tydelige på at foreldrene praktiserer troen gjennom de typiske kristne verdiene som nestekjærlighet, solidaritet og medmenneskelighet. En av årsakene til dette, kan være at de nevnte kristne verdiene også oppleves som allmenne verdier uavhengig trobakgrunn og religiøst ståsted. Dermed kan man bringe disse verdiene videre i livet og være lojal overfor disse, og samtidig bryte med den øvrige delen av den kristne troen. Likevel er det bare Anna som tydelig bringer videre den troen hun har vokst opp i. Også Roger opplever at det er samsvar mellom det kristne budskapet og foreldrenes praksis, men kanskje først og fremst i tilknytning til de anstrengte religiøse følelsene som skyld og skam. Ettersom disse følelsene primært oppleves negative vil det oppstå et ønske fra Roger om å bryte med disse og ta avstand til foreldrenes tro. Siden foreldrene praktiserer troen så tydelig, og kanskje også fungerer som voktere av Guds moral, vil det være naturlig at Roger får behov for å distansere seg fra både Gud og foreldrene. I samtalen med Ståle kommer det tydelig fram at foreldrene praktiserer nestekjærlighet som en viktig del av det de tror på. Likevel er det påfallende for Ståle hvordan foreldrene glemmer av sine aller nærmeste; barna sine. Således oppstår det hos Ståle en ambivalens knyttet til dette. Foreldrene er så opptatte av å praktisere nestekjærlighet overfor andre at de glemmer sine egne barn. Dermed kan vi si at de utad praktiserer det de tror så sterkt på, men at de innad i familien ikke praktiserer dette budskapet på samme vis. Som vi ser har altså flere av informantene tydelig valgt å ta avstand til foreldrenes tro, til tross for at det kommer klart fram at foreldrenes praksis stemmer overens med foreldrenes tro. På den andre siden bekrefter også denne studien det motsatte, at

internaliseringsnivået i foreldrenes praksis også har betydning for barnas videre representasjoner. På bakgrunn av disse funnene i denne studien blir det vanskelig å si at de hverken bekrefter eller avkrefter Harbos forskning. Til det er materialet for lite. Likevel, ut fra samtalene med de fem informantene og deres forhold til foreldrenes tro, kan det tyde på at Harbos teori om at jo synligere troen er hos foreldrene, jo høyere er andelen kristne studenter, i dette tilfellet kan avkreftes. Hva som er årsaken til at funnene i denne empirien skiller seg fra Harbos funn, kan være så mangt. En mulighet er at det nesten er 30 år mellom de to forskningsarbeidene. En annen årsak kan være at informantene som meldte sin interesse for å delta i denne studien kanskje allerede hadde et bevisst og reflektert forhold til egen trosutvikling nettopp fordi de er barn av prester. Slik sett reiser denne avkreftelsen nye interessante spørsmål jeg ikke skal komme nærmere inn på her.

Harbos studie trekker også inn den følelsesmessige tilknytningen mellom foreldre og barn som en signifikant betydning for barnets religiøse standpunkt som voksen (ibid. s. 182). Ivaretagelse og videre utvikling av tro er avhengig av det følelsesmessige forholdet mellom forelder og barn. Harbo presiserer at det i enkelte tilfeller der barnet distanserer seg fra foreldrenes tro, kan skyldes «en kombinasjon av sterk påvirkning og nøkternt eller kjølig forhold mellom foreldre og barn» (ibid. s. 182). Likevel påpeker han at det ikke er reaksjon som er hovedårsakene til livssynsavviket. I Rogers tilfelle, er dette særlig relevant. På den ene siden er Rogers barndom og oppvekst preget av sterke negative opplevelser som kan ha ført til hans behov for avstand til Gud. På den andre siden sier ikke Roger så mye om hans forhold til foreldrene. Likevel er det tydelig at hans opplevelser knyttet til skyld og skam fra barndommen ikke er av positiv forstand og kan således være et uttrykk for et kjølig forhold mellom ham og foreldrene. Når han i ungdomsårene oppdager at han og faren har svært ulike forhold til Gud, bekreftes denne avstanden til far. Kanskje er det altså ikke en reaksjon fra Rogers side, når han velger å ta avstand til Gud, men av nødvendighet for utviklingen av en selvstendig identitet? I Hannes tilfelle er det forholdet til far som utfordrer hennes gudsforhold. Dersom hun avviser Gud, hva vil skje med det følelsesmessige forholdet til far? Ettersom hun beskriver seg selv som en typisk «pappajente», som både er stolt av ham og forsvarer ham, ser vi at hun viser tydelige tegn på lojalitet overfor faren sin. Det kan tenkes at Hanne frykter at forholdet til faren vil rokkes ved dersom avstanden i troen som møtepunkt mellom de to økes. Hos Harald ser vi at hans frykt for å utfordre forholdet til foreldrene, utfordrer kommunikasjonen dem imellom. Når dette omsider skjer, får det likevel ingen større konsekvens for Haralds forhold til foreldrene, kanskje først og fremst fordi han selv er så bevisst på at dette ikke skal skje. Ståles forhold til foreldrene har

vært preget av mye konflikt, men også åpenhet og rom for diskusjon. Kanskje har dette styrket deres forhold og dermed også gjort det enklere for Ståle å ta et selvstendig valg om religiøst standpunkt. Harbos studie er interessant her, ettersom også denne studien kan fortelle noe om viktigheten av forholdet mellom foreldre og barn i utviklingen av tro. Vi ser altså at det følelsesmessige forholdet mellom foreldre og barn både er av betydning og en utfordring i den selvstendige utviklingen av tro. Således bekrefter denne studien Harbos forskning.

I sin studie undersøker også Harbo det han kaller dissonans mellom ungdommens hjem og andre instansers syn på kristendommen (ibid. s. 182). I et pluralistisk samfunn vil barn som har vokst opp i religiøse hjem også møte mennesker som har et annet syn på og forhold til kristendommen. Spesielt funnene i Ståle og Roger sine troshistorier bekrefter dette. Begge disse informantene opplever i 13-14-årsalderen at de står overfor et veiskille, og det er i hovedsak oppdagelsen av at det kristne livssynet ikke gir svar som for dem «går opp» som utløser denne erkjennelsen. I møte med andre mennesker, i en større kontekst, skapes det således en dissonans mellom det trosstandpunktet de har vokst opp innenfor og andre menneskers syn på kristendommen. Også Hanne og Harald utfordres av det samme, dog noe senere. I Haralds tilfelle forsterkes bruddet først og fremst i møte med et større verdensbilde, men også når han får egne barn. Hva eksakt som forårsaker at både Ståle, Roger og Harald så tydelig har valgt å bryte med foreldrenes kristne standpunkt, er et annet spørsmål. På bakgrunn av dette kan vi si at denne studien bekrefter Harbos teori om at ungdommer opplever en dissonans som påvirker deres forhold til tro og har betydning for den videre trosutviklingen.

I sin omfattende undersøkelse på over hundre prestebarn undersøker Cameron Lee blant annet områder som kommunikasjon og hvor viktig barnet føler seg i relasjonen til foreldrene når han diskuterer prestebarns oppvekst. Han mener at det er av essensiell betydning for barnets positive utvikling at det blir sett og prioritert av foreldrene, både i lek, kommunikasjon og i form av oppmerksomhet knyttet opp mot fritidsinteresser og lignende. Lee sier blant annet: «The consistency of parental faith, at church and at home, is vital to the children's spiritual identity» (1992, s. 146). Som nevnt over utfordres Ståles forhold til foreldrene, så vel som Gud, blant annet av den tvetydige praksisen av nestekjærlighet som han opplever hos foreldrene. Også kommunikasjonssvikten i forholdet mellom Anna og foreldrene er relevant her. I tillegg kan vi trekke inn Haralds konfliktskye forhold til foreldre og til Gud som interessant i denne sammenheng. Dette er alle eksempler som bekrefter Lees forskning, og vi ser også i Rogers tilfelle knyttet til erfaringene av de negative emosjonene at dette kan føre til det motsatte, at

Roger ønsker å forlate foreldrenes trosstandpunkt. På sett og vis kan vi se at Hanne forblir i forholdet til Gud ettersom hun ønsker å ivareta det gode forholdet hun allerede har til far.

Lee peker på foreldrene som de som først og fremst er ansvarlige for barnas utvikling av identitet og tro. Barn som forblir i troen er barn som «have parents who are able to communicate effectively and openly, who demonstrate a consistency of faith in word and deed» (ibid. s. 172). I tillegg mener Lee at det ikke bare er *hva* foreldrene lærer barna sine, men *hvordan*. Prestebarna trenger å se foreldrene som rollemodeller til etterfølgelse. I følge Lee oppstår problemet når denne sunne balansen ikke opprettholdes, også i prestefamilier, slik vi har sett i flere av tilfellene over, spesielt hos Ståle. Således bekrefter denne studien Lees arbeid.

6.0 Avslutning

6.1 Oppsummering

I innledningen stilte jeg spørsmålet *hvordan presenterer prestebarn egen oppvekst, og hvilke sammenhenger kan det være mellom barnas forhold til foreldrene og til Gud*. Det sentrale i denne studien har vært å undersøke et relativt lite utvalg prestebarn, med fokus på deres oppvekst, forhold til foreldrene og trosutvikling. For å komme tilstrekkelig inn i problemet har jeg undersøkt den enkeltes forhold til foreldre, deltakelse i religiøs praksis i og utenfor hjemmet, samt de forestillinger de har gjort seg av Gud på bakgrunn av disse erfaringene. For å få et helhetlig bilde av trosutviklingen hos den enkelte har det selvsagt vært av betydning å utforske dagens ståsted i forhold til Gud. Sist, men slett ikke av minst betydning, har fokuset vært rettet mot de overføringer som kan spores tilbake til barnets tidlige relasjonsbygging i fars- og morsforholdet, som derav har påvirket barnets gudsforestillinger.

For å tilnærme meg problemkomplekset har det vært av vesentlig betydning å bygge opp tillit hos den enkelte informant. Gjennom individuelle intervju samtaler med fem informanter har jeg fått ta del i fem ulike livshistorier som alle skildrer hver sin trosutvikling. Under følger derfor en kort oppsummering av hovedfunnene i den respektive informants fortelling, før jeg til slutt oppsummerer funnene som helhet i lys av den benyttede teorien.

Ståle skildrer en trygg oppvekst med rom for åpen diskusjon. Familien er preget av å praktisere nestekjærlighet utad, noe som kan ha gått på bekostning av Ståles nærhet til foreldrene. Likevel er det foreldrene han har søkt mot i møte med kriser og nye utfordringer i livet. I disse stundene har også Ståles refleksjon tilknyttet Gud vært hyppigere.

Også Anna beretter om en trygg og omsorgsfull oppvekst, der foreldrene har tatt aktivt del i livet hennes. Selv om Anna opplever at hun er nær foreldrene og kommuniserer både åpent og dypt med de, har hun likevel tydelige forestillinger om hvordan forholdet mellom dem *bør* være. Det interessante hos Anna er at hun ser ut til å ha den samme oppfatningen om Gud. I begge disse relasjonene er det primært kommunikasjonen, og kanskje først og fremst fraværet av denne, som påvirker Annas forhold både til foreldre og til Gud. Overføringen fra den ene relasjonen til den andre er derfor både tydelig og interessant.

Det er klare sammenhenger i Haralds beskrivelser av både far og Gud. Selv om Harald ikke skildrer forholdet til Gud på samme vis som han beskriver farsforholdet, er det tydelige likheter mellom disse to. Ett av de mest vesentlige poeng her er at Harald ser ut til å overføre sin konfliktskye håndtering i foreldrerelasjonen til gudsrelasjonen. Når så Harald skal avvise det ene (Gud) blir det problematisk for ham ettersom han da føler at han avviser det andre (far).

Hos Hanne er det tydelige likheter mellom forholdet til både far og Gud, spesielt når det kommer til lojalitet. Hun er ei «pappajente» som beundrer faren sin, og gjerne forsvarer ham når hun føler det trengs. I jobbforbindelse forsvarer hun også sitt forhold til Gud. Hanne skildrer altså et visst behov for nærhet overfor både far og Gud.

Selv om Roger ikke skildrer foreldrene sine og hans forhold til dem inngående, kan det også her knyttes tydelige bånd mellom foreldrerepresentasjon og gudsrepresentasjon. Det er spesielt i møte med foreldrenes praksis av Guds etiske lære at dette kommer frem. I tillegg er det tydelig for Roger at han og faren ikke deler det samme forholdet til Gud, noe som kan være en av årsakene til at han tar større avstand til både far og Gud.

Ut fra møtene med historiene til de fem prestebarna ser vi at det er tydelige overføringer fra foreldrerelasjon til gudsrepresentasjon. Ana-Maria Rizzutos forskning har vist seg både egnet og anvendelig i utforskningen av prestebarns trosutvikling og gudssyn. Hennes teorier om at Gud først og fremst formes innad familien bekreftes, og denne studien levner liten tvil om at det er flere sammenhenger mellom barnas forhold til foreldrene og til Gud. For flere av disse prestebarna oppstår det en særlig interessant utfordring i utviklingen av en selvstendig gudstro. En av de viktigste årsakene til dette kan være at det er vanskelig å skille mellom egenskapene til foreldrene og Gud når overføringene fra den ene til den andre blir så tydelige, spesielt når den ene forelder er prest. Dermed står man i fare for å oppleve at dersom man avviser den ene, avvises også den andre.

Jeg håper prestebarna som her har bidratt med sine historier vil kjenne seg igjen i de gjengitte skildringene. Analysen er til syvende og sist min egen tolkning basert på en relativt kort samtale med den enkelte informant.

6.2 Videre forskning

Arbeidet med denne oppgaven har bragt flere nye spørsmål på banen enn svar. Noen av avgrensningene gjort i denne studien begrenser naturlig nok funnene. På bakgrunn av dette er det derfor på sin plass å foreslå ny forskning innenfor området. Det finnes et stort antall prestebarn i Norge, og en kvantitativ undersøkelse kunne bidratt til spennende og mer representative svar om man er interessert i mer generaliserende funn. I en framtidig studie kunne det også være hensiktsmessig å gå dypere inn i aldersvariasjonen og tatt utgangspunkt i en komparativ studie innenfor de ulike historiske kontekstene. Hvordan var det å vokse opp som prestebarn på 50-tallet, og hvordan er det i dag? Har gudsrepresentasjonen endret seg gjennom tiden? I mars 2016 ble den biografiske skildringen *Jesussoldaten* publisert (Egedius og Torp 2016). Boka framstiller pastorsønnen Anders Torps oppvekst i den pinsekarismatiske menigheten ledet av hans far, den omtalte pastoren Jan-Aage Torp. Denne framstillingen skiller seg sterkt fra de fem historiene som er fortalt i denne studien, men boka bidrar til tanker om at også en komparativ studie innenfor de ulike kirkelige retningene vil være svært interessant. I tillegg kan det være spennende å gjøre utfyllende forskning på hvordan det er å vokse opp som barn av prest i by og bygd, og i møte med samfunnets forventninger til deg som barn av en prest. Kanskje kan også kjønn være en interessant variabel i videre forskning?

6.3 Avsluttende ord

Nesten 20 år etter at jeg pakket opp filmen *Søndagsengler* sitter jeg her, fortsatt på Hamarøy, min barndoms bygd. Tiden går, og heldigvis har det skjedd mye siden den gang. Arbeidet med denne oppgaven har blant annet åpnet dører i mitt eget liv som jeg ikke visste av. Så har jeg også blitt mer bevisst den rollen jeg har i mine barns liv. Som mor til tre står jeg blant annet høyst ansvarlig for deres utvikling av gudsbilder. Hvordan vil jeg at de tre skal møte Gud? Slik jeg selv har erfart ham, eller slik vi har sett at andre kan forestille seg Gud? Jeg lar de like aktuelle ordene fra min avdøde sambygding, Knut Hamsun, avrunde denne studien. I *Den siste glede* fra 1912 skriver han: «Ingen kjenner Gud, lille venn, mennesket kjenner bare guder. Nu og da er det som jeg treffer min».

Litteraturliste

- Danbolt, Lars Johan. 2014. «Hva er religionspsykologi? Begrepsavklaringer i en nordisk kontekst» i *Religionspsykologi*. Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Donne, John. 1624/1975. «No Man is an Island» i *Devotions upon Emergent Occasions*. Anthony Raspa (red.). Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Egedius, Tonje og Anders Torp. 2016. *Jesussoldaten. Gutten som skulle vinne landet for Gud*. Trondheim. Cappelen Damm AS.
- Engedal, Leif Gunnar. 2006. «Gudserfaring og identitetsdannelse. Om sammenhenger mellom identitet og tro» i *Tro. 13 essays om tro*. Jan-Olav Henriksen (red.). Tangen: Kom Forlag.
- Engedal, Leif Gunnar. 2014 a. «Den moderne religionspsykologiens pionerer: William James og Sigmund Freud» i *Religionspsykologi*. Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Engedal, Leif Gunnar. 2014 b. «I sporene etter William James og Sigmund Freud» i *Religionspsykologi*. Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Follesø, Gry Stålsett. 2006. «Hvordan tro kan helbrede eller ødelegge. Religionspsykologens blick på tro» i *Tro. 13 essays om tro*. Jan-Olav Henriksen (red.). Tangen: Kom Forlag.
- Furseth, Inger. 2006. «Tro, kjønn og livshistorie» i *Tro. 13 essays om tro*. Jan-Olav Henriksen (red.). Tangen: Kom Forlag.
- Halstensen, Kari. 2014. «Når mennesket knytter bånd til Gud – tilknytningsteoriens bidrag til kunnskap om gudsrelasjonens egenart og funksjon» i *Religionspsykologi*. Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Hamsun, Knut. 1903/2009. «Et spøkelse». Fra novellesamlingen *Krattskog* i samlede verker. Bind 17. Oslo: Gyldendal.
- Hamsun, Knut. 1912/2009. *Den siste glede*. I samlede verker. Bind 7. Oslo: Gyldendal.

- Harbo, Sigmund. 1989. *Barndomserfaringer og voksentro. En religionspsykologisk undersøkelse av forholdet mellom tidlig påvirkning og senere holdning til kristendom*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heiene, Gunnar, Bjørn Myhre, Jan Opsal, Harald Skottene og Arna Østnor. 2008. *Tro og tanke*. Skien: Aschehoug.
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen. 2010. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kvale, Steinar og Svend Brinkmann. 2015. *Det kvalitative forskningsintervju*. 3. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kværne, Per og Tarald Rasmussen. «Prest» i *Store norske leksikon*. Nedlastet 05.05.2016. <https://snl.no/prest#menuitem2>
- Lee, Cameron. 1992. *PK. Helping Pastors' Kids Through Their Identity Crisis*. Michigan: Zondervan Publishing House.
- Nesheim, Berit. 1996. *Søndagsengler*. NRK Drama og Norsk filminstitutt.
- Piper, Barnabas. 2014. *The Pastor's Kid. Finding Your Own Faith and Identity*. Colorado Springs: David C Cook.
- Repstad, Pål. 1998. *Mellom nærhet og distanse*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rizzuto, Ana-Maria. 1979. *The Birth of the Living God. A Psychoanalytic Study*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Ross, Herbert. 1984. *Footloose*. Paramount Pictures.
- Stålsett, Gry. 2014. «Psykodynamiske perspektiver på religiøs tro – objektrelasjonsteori og selvpsykologi» i *Religionspsykologi*. Lars Johan Danbolt, Leif Gunnar Engedal, Hans Stifoss-Hanssen, Knut Hestad og Lars Lien. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Winnicott, Donald W.. 2005. *Playing and Reality*. Routledge Classics edition. New York: Routledge.

Til barn av prester i Oslo og Sør-Hålogaland bispedømme*Forskningsprosjekt om prestebarns oppvekst og utvikling*

Jeg arbeider med en masteravhandling ved Det teologiske menighetsfakultet om prestebarns oppvekst, utvikling og tro, på bakgrunn av deres oppvekst i en prestefamilie. Jeg er interessert i å finne ut mer om hvordan barn av prester forteller sin livshistorie, og om hva som har formet deres liv. Nå henvender jeg meg til deg, gjennom Oslo/Sør-Hålogaland bispedømmekontor, for å spørre om du kan være interessert i å delta som informant i dette arbeidet.

Prosjektets veileder er Sverre Dag Mogstad, professor ved Det teologiske menighetsfakultet. Undersøkelsen er meldt til personvernombudet for forskning (Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste AS), og selv er jeg underlagt taushetsplikten. Derfor vil alle resultat som kommer fram i arbeidet bli anonymisert, og den enkelte informant garanteres full anonymitet. Opplysninger som framgår av spørreskjema samt intervju vil bli behandlet konfidensielt. Det er selvsagt frivillig å delta og du kan trekke deg fra prosjektet når som helst uten å oppgi grunn for det. Alt råmateriale vil fortløpende bli anonymisert, og ved prosjektslutt i juni 2016 vil dette også bli slettet.

Intervjuene skal gjennomføres desember 2015 evt. tidlig i 2016, og hvert intervju vil ha en varighet på om lag 1-1,5 time. Det vil bli brukt lydbåndopptaker slik at jeg kan gi en mer presis gjengivelse og analyse av hva som blir sagt. Tid og sted for undersøkelsen avtales etter hva som passer best for den enkelte informant.

Hva handler prosjektet om?

Som nevnt over er jeg interessert i å bli kjent med livshistorien til den enkelte informant, primært gjennom en individuell samtale med hver og en av dere der vi vil berøre tema som oppvekst, utvikling og tro primært i barndom og ungdomsår.

Om informantene

For at prosjektet ikke skal bli for omfattende har jeg gjort noen valg som angår deg som informant:

- Du bør være mellom 30 og 45 år
- Én av dine foreldre må ha vært ansatt som prest i Den norske kirke og hatt dette som primæryrke i minimum 10 år omtrent fra du var 5 – 20 år
- Det stilles ingen krav til ditt religiøse ståsted i dag

Deltakelse og spørsmål?

Dersom du ønsker å delta, eller om du har spørsmål knyttet til undersøkelsen eller eventuell deltakelse på denne, kan du ta kontakt med meg eller veileder, innen **18. desember 2015**, på følgende vis:

Telefon: Ane 957 22 568 eller Sverre Dag Mogstad 22 59 06 18

e-post Ane: aneste@vgs.nfk.no eller anethorps@yahoo.no

e-post Sverre Dag Mogstad: sverre.d.mogstad@mf.no

Med vennlig hilsen

Ane Thorp Steinsvåg

Masterstudent ved Det teologiske menighetsfakultet

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta.

Signatur, dato

Vedlegg 2

Intervjuguide – semistrukturert intervju

Prestebarn – oppvekst og utvikling

1. *Innledning med kort presentasjon og informasjon av prosjektet*
2. *Faktaspørsmål*
  - Kjønn, alder
  - Familie
  - Jobb/utdanning
  - Interesser
  - Hvem av foreldrene er prest?
3. *Introduksjonsspørsmål*
  - Hva tenker du på når du hører ordet prestebarn?
4. *Overgangsspørsmål*
  - Kan du gi ei kort skildring av stedet/stedene du vokste opp på?
  - Kan du fortelle om oppveksten din, på generelt grunnlag?
  - Kan du fortelle litt om foreldrene dine og ditt forhold til dem?
5. *Nøkkelspørsmål - Gudsilde, religiøs praksis og identitet i barndommen, ungdomsårene og voksen alder*
  - Med bakgrunn i at du har vokst opp i en kristen heim, hvordan vil du beskrive ditt forhold til religion/kristen tro som barn? Som ungdom?
  - Hvordan var muligheten for å ta religiøse valg på ditt hjemsted/i din oppvekst?
  - Kan du erindre å som barn/ungdom ha tatt et valg/avgjørelse om eget religiøst ståsted? Kan du utdype?
  - Hvordan opplevde du som barn/ungdom muligheten for religiøs undring? Utdyp.
  - Hvordan vil du beskrive det bildet du hadde av Gud da du var barn/ungdom?
  - Hva eller hvem har bidratt til å forme ditt gudsilde som barn? Enkeltpersoner, grupper, bevegelser, litteratur, annet?
  - Hvem eller hva var Gud i din barndom/oppvekst?
  - Kan du beskrive ditt forhold til Gud som barn/ungdom?
  - Kan du beskrive ditt forhold til Gud i dag?
  - Hva har utfordret dette forholdet? (situasjoner, hendelser, tekster, forståelse, møte med andre, annet?)
  - Kan du erindre situasjoner eller hendelser der du har kjent et spesielt behov for Gud?
  - Kan du beskrive ditt religiøse ståsted i dag?
6. *Oppsummerende og avsluttende spørsmål*
  - Hvordan tror du det faktum at du er barn av en prest har formet gudsbildet ditt?
  - Ønsker du å presisere, oppklare eller utdype noe vi har vært inne på?

Vedlegg 3

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfages gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Sverre Dag Mogstad
Det teologiske menighetsfakultet
Postboks 5144 Majorstua
0302 OSLO

Vår dato: 24.11.2015

Vår ref: 45186 / 3 / AH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 15.10.2015. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>45186</i>	<i>Prestebarn, oppvekst og gudstro</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Det teologiske menighetsfakultet, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Sverre Dag Mogstad</i>
<i>Student</i>	<i>Ane Thorp Steinsvåg</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.06.2016, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal   Åsne Halskau
Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 21 88
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Ane Thorp Steinsvåg aneste@vgs.nfk.no

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no

TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no

TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no